

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ ANABİLİM
DALI
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ BİLİM DALI

LİSELİ GENÇLERDE DİNİ HAYAT ARAŞTIRMASI:
BAHÇELİEVLER ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine ÜSTÜN

İstanbul

Temmuz-2025

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ ANABİLİM
DALI
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ BİLİM DALI

LİSELİ GENÇLERDE DİNİ HAYAT ARAŞTIRMASI:
BAHÇELİEVLER ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine ÜSTÜN

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. İzzet ER

İstanbul

Temmuz-2025

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Anabilim Dalı,
Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İzzet ER

Üye: Doç. Dr. Esra TÜRK

Üye: Dr. Nesrin ÜNLÜ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Liseli Gençlerde Dini Hayat Araştırması: Bahçelievler Örneği**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Emine ÜSTÜN

ÖN SÖZ

Araştırmamızın bu aşamaya gelmesinde desteklerini esirgemeyen, her daim engin bilgi ve tecrübesinden istifade ettiğim danışman hocam Sayın Prof. Dr. İzzet Er'e; okullarda anket uygulamasına müsaade eden İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'ne; anket formunun uygulanması esnasında samimi destekleriyle her türlü kolaylığı sağlayan Bahçelievler'de araştırmamızın uygulandığı liselerdeki kıymetli okul müdürleri ve öğretmenlerine; ayrıca değerli vakitlerini ayırıp anketimize katılan sevgili gençlere ve değerli meslektaşlarıma katkıları ve nezaketlerinden dolayı minnettarlığımı sunarım. Yüksek lisans eğitimim boyunca bana destek olan kıymetli eşim Kazım Bey'e ve anlayışlarından dolayı gözümün nurları Ahmet Eren ve Ali Emir' e müteşekkirim.

Emine ÜSTÜN

İstanbul-2025

ÖZET

**LİSELİ GENÇLERDE DİNİ HAYAT ARAŞTIRMASI:
BAHÇELİEVLER ÖRNEĞİ**

Emine ÜSTÜN

Yüksek Lisans, Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İzzet ER

Temmuz, 2025 –134 Sayfa

İnsanoğlunun bu alemdeki konumunu belirlemek, yaşamını anlamlandırmak gayesiyle ilk insanın yaratılışı ile “Din” kavramı da tarih sahnesinde yerini almaktadır. Bu bağlamda, Allah yarattığı her toplumda bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendiren, insanların uyması gereken emir ve yasakları düzenleyen kaideler vazetmektedir. Bu kurallar farklı toplumlarda değişik şekillerde yaşama alanı bulurken, içinde bulunduğu toplumların yaşam biçimlerini de derinden etkilemektedir. Bu etkileşim olumlu olduğu kadar olumsuz anlamda da gençleri kuşatmaktadır. Modernleşme süreci özellikle metropollerini derinden etkilerken; yeni bir kimlik ve yaşam tarzı çerçevesinde dönüşümlere neden olmaktadır. Bu bağlamda araştırma kapsamında, İstanbul’un özellikle Bahçelievler ilçesinde, farklı liselerde okuyan gençlerin dini hayat tarzları analiz edilmeye çalışılırken, modernleşme süreciyle birlikte liseli gençlerin yaşamında dini değerlerin nasıl bir değişim gösterdiği, belli değerlerin nasıl esnediği ve gençlerin dini bilgi kaynaklarına ulaşma yöntemleri incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden, tarama (survey) modeli kullanılarak saha araştırması yoluyla birinci elden verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmaya 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Bahçelievler ilçesinde 10 farklı lisede öğrenimine devam eden, 14-18 yaş aralığındaki öğrenciler dahil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini, basit rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 876 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, dini tutum ve davranışları baz alan, dini dünya görüşleri alanında daha önce geliştirilmiş

ölçekler dikkate alınarak, araştırmacı tarafından oluşturulan bir anket formu ile elde edilmiştir. Anket soruları, Google Forms üzerinden dijital platformda katılımcıların erişimine sunulmuştur. Verilerin incelenmesinde, IBM SPSS Statistics V31 programından yararlanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre liseli gençlerin dini inanç düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu saptanmıştır. Ancak, dini ritüelleri ve davranışları uygulama düzeylerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, günümüz gençlerinin, inanç boyutunda daha güçlü bir tutum sergilerken pratik yönden farklılaşmalar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, gençlerin yetiştikleri aile ortamında anne-baba veya yakın çevresinin dini aidiyete yönelik tutum ve davranışları, onların dini değerleri algılama ve pratikte yaşama şekillerini derinden etkilemektedir. Ayrıca gençlerin eğitim gördükleri okul türleri ile dini eğitim aldıkları kurum ya da kişiler, onların dini yaşama pratiklerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıtrat, Din, Dini Gelişim Dönemleri, Modernleşme ve Dini Değerim, Dini Hayat.

ABSTRACT

RELIGIOUS LIFE AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS: THE CASE OF BAHÇELİEVLER

Emine ÜSTÜN

Master's Thesis, Department of Communication and Preaching in Religious
Services

Thesis Advisor: Prof. Dr. İzzet ER

July 2025 – 134 Pages

The concept of religion has taken its place in the course of history with the creation of the first human being, as a means for humankind to determine their position in this world and to give meaning to life. In this context, God establishes rules in every society He creates—rules that strengthen social bonds among individuals and regulate the commands and prohibitions that people are expected to follow.

While these rules find space to be practiced in different ways across various societies, they also deeply influence the lifestyles of the communities they are part of. This interaction surrounds young people both in a positive and in a negative sense. The process of modernization, in particular, has profoundly affected metropolitan areas, leading to transformations within the framework of a new identity and lifestyle. Within this framework, the present study aims to analyze the religious lifestyles of young people studying at various high schools in Istanbul's Bahçelievler district. It examines how religious values have changed in the lives of high school students along with the modernization process, how certain values have become more flexible, and the ways in which youth access sources of religious knowledge.

In this study, a quantitative research method was employed, using the survey model to obtain firsthand data through field research. The study included students aged 14 to 18 who were enrolled in 10 different high schools in the Bahçelievler district during the 2024–2025 academic

year. The sample of the study consisted of 876 students, selected through the method of simple random sampling. The data were collected via a questionnaire developed by the researcher, based on previously established scales in the field of religious worldviews, and focusing on religious attitudes and behaviors. The questionnaire was made available to participants digitally via Google Forms. For data analysis, the software IBM SPSS Statistics V31 was used. According to the findings obtained from the research, the level of religious belief among high school students was found to be generally high.

However, their levels of practice regarding religious rituals and behaviors were found to be lower. The results indicate that today's youth demonstrate a stronger orientation in terms of belief, while showing variations and decreases in practice.

Moreover, the attitudes and behaviors of parents or close relatives toward religious identity within the family environment significantly influence how young people perceive and practice religious values. In addition, the types of schools students attend, along with the institutions or individuals from whom they receive religious education, play a decisive role in shaping their religious practices.

Keywords: Human Nature (Fitrah), Religion, Stages of Religious Development, Modernization and Religious Transformation, Religious Life.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xiv
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu.....	2
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.3 Araştırmanın Hipotezleri	4
1.4 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	5
1.5 İlgili Literatür Analizi.....	6
İKİNCİ BÖLÜM	
BAHÇELİEVLER'İN SOSYO-KÜLTÜREL VE DİNİ YAPISI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
2.1. Bahçelievler'in Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı: Kavramsal Çerçeve.....	12

2.1.1. Tarihi.....	12
2.1.2. Nüfus Durumu	13
2.1.3. Dini Faaliyetler	14
2.2. Kavramsal Çerçeve	15
2.2.1. Fıtrat Kavramı	15
2.2.2. Din Kavramı.....	17
2.2.3. Din-Fıtrat İlişkisi.....	20
2.2.4. Dini Gelişim Dönemleri.....	22
2.2.4.1. Kişisel Dini Gelişim	22
2.2.4.2. Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş).....	24
2.2.4.3. İlk Çocukluk Dönemi (2-6 Yaş).....	28
2.2.4.4. Son Çocukluk Dönemi (6-13 Yaş)	31
2.2.4.5. Ergenlik Dönemi (12-18 Yaş)	33
2.2.5. Modernleşme ve Dini Değişim	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİSELİ GENÇLERDE DİNİ HAYAT ARAŞTIRMASI

3.1. Yöntem.....	40
3.1.1. Araştırmanın Modeli	40
3.1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	40
3.1.3. Veri Toplama Araçları	42
3.1.4. Verilerin Analizi.....	43
3.1.5. Güvenirlik	44
3.1.5.1. Cronbach Alfa Güvenirlik Analizi.....	44
3.1.6. Geçerlik	47
3.1.6.1. Kapsam Geçerliği	48

3.1.6.2. Yapı Geçerliği.....	48
3.2. Liseli Gençlerde Dini Hayat: Bulgular ve Yorumlar	50
3.2.1. Gençlerin Demografik zellikleri.....	50
3.2.2. Gençlerin “İnanç” Dağılımı	57
3.2.3. Gençlerin “İbadet” Dağılımı	65
3.2.4. Gençlerin “Ahlaki Davranış” Dağılımı	76
3.2.5. Dini Bilgi ve Tutumları	83
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	89
KAYNAKÇA	100
EKLER.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	118

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3. 1:	Cinsiyet ve Yaş Dağılım Grafiği.....	42
Tablo 3. 2:	İnanç Güvenirlik Katsayısı.....	44
Tablo 3. 3:	İnanç Toplam istatistiği.....	45
Tablo 3. 4:	İbadet Güvenirlik Katsayısı.....	46
Tablo 3. 5:	Ahlaki Davranış Güvenirlik Katsayısı	47
Tablo 3. 6:	İnanç Yapı Geçerliği KMO ve Bartlett's Testi.....	49
Tablo 3. 7:	İbadet Yapı Geçerliği KMO ve Bartlett's Testi.....	49
Tablo 3. 8:	Ahlaki Davranış Yapı Geçerliği KMO ve Bartlett's Testi	50
Tablo 3. 9:	Cinsiyet Dağılımı	50
Tablo 3. 10:	Yaş Dağılımı	51
Tablo 3. 11:	Dini Bilgi Kazanımının En Yoğun Olduğu Yaş Grubu	52
Tablo 3. 12:	Okul Türleri Dağılımı	53
Tablo 3. 13:	Sınıf Dağılımı.....	54
Tablo 3. 14:	Sınıf Dağılım Grafiği	54
Tablo 3. 15:	Anne Öğrenim Seviyesine Göre Dağılım	55
Tablo 3. 16:	Baba Öğrenim Seviyesine Göre Dağılım.....	56
Tablo 3. 17:	Ailenin Ekonomik Durumuna Göre Dağılım.....	56
Tablo 3. 18:	Anne-Baba ile Yaşama Durumuna Göre Dağılım	57
Tablo 3. 19:	Allah'ın Varlığı İnanıcı.....	58
Tablo 3. 20:	Kur'an-ın Hakikat Olduğu, Sonsuza Kadar Kesinlikle Değişmeyeceği İnanıcı	59

Tablo 3. 21: Allah'ın (cc) Emir ve Yasaklarını Peygamberlerine Vahiy Yoluyla Bildirdiği İnanıcı	60
Tablo 3. 22: Hz. Muhammed'in Son Peygamber Olduğu İnanıcı	61
Tablo 3. 23: Kıyamet Günü ve Öldükten Sonraki Hayatın Hak Olduğu İnanıcı.....	61
Tablo 3. 24: Kaderin Hak, Hayır ve Şerrin Allah'tan Olduğu İnanıcı.....	62
Tablo 3. 25: Gözle Görülmeyen (Gaybî) Varlıklara Yönelik İnanç.....	63
Tablo 3. 26: Dünyada Salih Amel İşleyenlerin Son Peygamberi Kabul Etmeseler de Cennete Girebilecekleri İnanıcı.....	63
Tablo 3. 27: Dünyada Vuku Bulan Tüm Hadiselerin Allah'ın İradesi Doğrultusunda Gerçekleştiği İnanıcı.....	64
Tablo 3. 28: Ahirette Yeniden Diriliş ve Amellerinden Hesaba Çekileceği İnanıcı	65
Tablo 3. 29:Kendini İbadet ve Dua Anında Allah'a Daha Yakın Hissetme Durumu	66
Tablo 3. 30: Cuma Namazını Kılma Sıklığı.....	67
Tablo 3. 31:Okul Türlerine Göre Cuma Namazı Kılma Oranı (Erkek Katılımcılar).	68
Tablo 3. 32: Bayram Namazlarını Kılma Sıklığı.....	69
Tablo 3. 33: Okul Türlerine Göre Bayram Namazlarını Kılma Oranı (Erkek Katılımcılar)	69
Tablo 3. 34: Teravih Namazını Kılma Sıklığı	70
Tablo 3. 35: Günlük Beş Vakit Namazları Kılma Sıklığı.....	71
Tablo 3. 36: Mübarek Gün ve Gecelerde İbadet Etme Durumu.....	71
Tablo 3. 37: Ramazan'da Oruç Tutma Durumu	72
Tablo 3. 38: Vaktinde Yapılamayan İbadetlerin Kazasını Yapma Durumu.....	73
Tablo 3. 39: Kur'an-ı İndirildiği Dilde (Arapça) Okuma Durumu	74
Tablo 3. 40: Gençlerin Annenin Dini Yaşantısı ile İlgili Görüşleri	74
Tablo 3. 41: Gençlerin Babanın Dini Yaşantısı ile İlgili Görüşleri.....	75
Tablo 3. 42: Helal ve Haramların Günümüz Şartları Dikkate Alınarak Yeniden Gözden Geçirilip-Geçirilemeyeceğine İlişkin Görüşleri	76

Tablo 3. 43:	Gençlerin Kız-Erkek Toplanıp Eğlenmelerine İlişkin Görüşleri	77
Tablo 3. 44:	Gençlerin Nişan ve Evlilik Öncesi Bir Arada Özel Vakit Geçirmelerine Yönelik Görüşleri	78
Tablo 3. 45:	Dini Metinlerin Çağın İhtiyaçlarına Uygun Şekilde Yeniden Yorumlanması Gerektiği Düşüncesi	79
Tablo 3. 46:	Paranın Dindarlığı Olumsuz Etkilediği Düşüncesi	79
Tablo 3. 47:	Sosyal Çevrenin Kişinin Kararlarını Dinden Daha Fazla Etkilediği Düşüncesi	80
Tablo 3. 48:	Çok Özel Günlerde Fazla Olmamak Şartıyla Alkollü İçecek İçilebileceği Düşüncesi	81
Tablo 3. 49:	Dindarlık Kriterleri Arasında Gençlerin Tercihleri (Birden Fazla Seçenek İşaretlenebilir)	82
Tablo 3. 50:	Aile Bireylerinden Dini Görevlerini Yerine Getirmeyenlerin Zorlanacağı Düşüncesi	83
Tablo 3. 51:	Başörtülü Olanların, Örtü Takma Nedenlerine İlişkin Görüşleri	84
Tablo 3. 52:	Örtünmek Emirdir Fakat Tarzı Kişinin Kendi Tercihine Bırakılmalıdır Görüşü	85
Tablo 3. 53:	Kıyafet Seçimlerinde Moda ve Markanın Daha Etkili Olduğu Görüşü .	86
Tablo 3. 54:	Dini Bilgilerin İlerlemesi Yönünde Destek Olan Grup veya Şahıslara İlişkin Görüşler (Çoklu Seçenek Tercih Edilebilir)	86
Tablo 3. 55:	Dini Bilgileri Öğrenmek İçin Başvurulan Şahıs veya Gruplara İlişkin Görüşler (Çoklu Seçenek Tercih Edilebilir)	87

KISALTMALAR

- age. : Adı geçen eser
akt. : Aktaran
AL : Anadolu Lisesi
AİHL : Anadolu İmam Hatip Lisesi
b. : Baskı
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
ev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. : Editör
Hz. : Hazreti
İHL : İmam Hatip Lisesi
MTAL: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
SBL : Sosyal Bilimler Lisesi
s. : Sayfa
S. : Sayı
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
ts. : Tarihsiz
vb. : Ve Benzeri
vd. : Ve Diğerleri
Yay. : Yayınları
y.y. : Yayın Yeri Yok

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İletişim ağlarının büyük bir hızla gelişmesi ve tüm dünyada yaygınlaşması neticesinde insanlar birbirleriyle daha yakın iletişim kurabilmektedir. Böylesi bir ortamda gerek kültürel gerek dini anlamda gerekse diğer alanlarda hızlı bir etkileşimin gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Her alanda kendini belli eden bu değişimin, bireylerin dini yaşama şekillerine de sirayet ettiği düşünülmektedir. Bütün toplumsal kurumlar bu değişime uyum sağlayarak kendilerine yeni kimlik oluşturma sürecinden geçmektedir. Bu değişimin, dini anlamlandırma ve yaşamadaki izleri de kaçınılmazdır. Bu bağlamda, değişim toplumunda yaşayan liseli gençlerin dini hayat tarzları araştırmanın ana temasını oluşturmaktadır. Günümüzde, özellikle modern kültürün etkisiyle büyüyen gençlerin dini algı ve yaşam tarzı, Hans Freyer'in dikkat çektiği şu sorularla örtüşmektedir. Bireyler “Dünyevileşme gayreti içinde, dini kaidelerden uzaklaşmakta mı yoksa dini değerlerde sadece bir daralma bir değişiklik mi yaşamaktadır? Yoksa dünyevileşme sadece kültürel alanda mı gerçekleşmektedir?” Freyer “Modern kültürün birçok alanda dünyevileşmeyi kaçınılmaz kıldığını”¹ ifade etmektedir. Bu doğrultuda, gençlerin yaşanan değişimlerden çok yönlü etkilendikleri söylenebilir. Neticede her insan kendi yetiştiği kültürün özelliklerine ve aldığı eğitim seviyesine uygun, sahip olduğu değerleri inancıyla yoğurup şekillendirmeye gayret göstermektedir. Değişen kültürel yaşam şekilleri, gençlerde dini algılama ve yaşama biçimlerini de etkilemekte ve bu durum farklı tarzlarda tezahür edebilmektedir. Küresel bazda dış dünya ile sürekli iletişim halinde olan gençler de gerek maddi gerekse manevi anlamda bu etkileşimden nasibini almaktadır.

Saha çalışmamız üç ana başlık altında incelenmektedir. İlk bölümde araştırmanın temel problemi, hangi amacı hedeflediği ve bu hedefe ulaşmak için hangi

¹ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964),75-78.

varsayımlardan yola çıkılacağı ele alınarak; kapsam ve sınırlılıkları hakkında bilgi verilmektedir. Konuyla ilgili literatür taramasında, dini hayata dair daha önce yapılan temel çalışmalar kısaca tanıtılmaktadır. Özellikle araştırmanın yaş grubuna uygun, liseli gençlere yönelik yapılan çalışmalara öncelik verilmektedir.

İkinci bölüm iki kategoride incelenmektedir. İlk etapta Bahçelievler hakkında genel bilgiler (Bahçelievler'in tarihi, sosyo-kültürel yönü vb.) verilmekte, ikinci kısımda ise araştırmanın temel kavramları; fitrat, din, dini gelişim dönemleri, modernleşme ve din çerçevesinde gençlerdeki dini değişimler, anket sorularına verilen cevaplar doğrultusunda ele alınarak gençlerin dini hayatı anlama, algılama ve yaşama tarzlarındaki değişimler değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde araştırmanın amacına ulaşabilmesi için izlenecek yöntemler ayrıntılı bir şekilde analiz edilmektedir. Çalışmada uygulanacak yöntemler ile çalışma yapılacak evren ve örneklem grubu hakkında bilgi verilmekte, verilerin toplanmasından analiz edilmesine kadar izlenen metotlarla araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları hakkında açıklamalar yapılmaktadır. Araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak amacıyla veri toplama ve analiz etme teknikleri hakkında ayrıntılı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu bölümde, araştırmanın temel soruları ele alınmakta ve anket maddelerinden elde edilen veriler yorumlanmaktadır. Liseli gençlerin inanç mefhumuna bakışı, dini hayat tarzlarının ibadet, cinsiyet, yaş, sınıf, aile, ekonomik düzey gibi değişkenlerle ilişkisi ve dini hayatın (dindarlığın) yeni tezahürleri sorularına cevap aranmaktadır.

Tez çalışması, araştırmada elde edilen bulgularla ilgili değerlendirmelerin yapıldığı sonuç-tartışma bölümü ve tezin hazırlanmasında kullanılan anket formu ile son bulmaktadır. Sonuç bölümü, araştırma sorularının cevaplarının arandığı ve hipotezlerinin test edilerek değerlendirildiği; liseli gençlerin dini inanç, değer ve davranışları yaşama biçimlerinin, Bahçelievler örneği kapsamında yorumlandığı kısımdır.

1.1 Araştırmanın Konusu

21. yüzyılı yaşadığımız, teknolojinin akıl almaz derecede kullanıldığı ve her alanda etkili olduğu günümüz dünyasında, genç dimağların bütün dünya ile iletişimde olması

onların farklı inanç ve değerlerden etkilenmesine de yol açmaktadır. Bu durum geleneksel değerlerle modern değerlerin etkileşim halinde olduğu çağdaş toplum düzeninin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Yeni toplum düzeninde bir tarafta dini ve kültürel olanla diğer tarafta modern olanı harmanlamaya çalışan gençler, devam ettikleri rasyonalist eğitim sürecinde dini hayata dair algı ve pratiklerini yeniden yorumlama ve değiştirme sürecine girmektedir. Günümüzde çeşitli inanç ve kültürel yapılarla iç içe yaşadığımız modern toplum yapısında, sadece liseli gençlerin dini hayatlarını baz alan daha kapsamlı ve ayrıntılı araştırmaların yapılması gençlerin zihin dünyalarına ulaşabilme ve daha iyi anlayabilme açısından yönlendirici bir çalışma olacaktır.

Bu doğrultuda, araştırmanın konusu liseli gençlerin dini değerleri hangi düzeyde benimsedikleri ve bu algının onların yaşam biçimlerine nasıl yansıdığına incelenmesidir. Bu bağlamda, liseli gençlerde dini hayat eksenli güncel verilere ulaşabilmek amacıyla, “İstanbul’un Bahçelievler” ilçesinde farklı okullarda eğitim-öğretim gören 14-18 yaş arası gençler araştırmanın hedef kitlesini oluşturmaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, liseli gençlerin dini inanç ve değerleri nasıl algıladıklarını, dini tutum ve davranışları ne şekilde geliştirdiklerini ve bu süreçte etkili olan modernleşme-bireyselleşme eğilimleri çerçevesinde, eğitim ortamı ve aile yapısının gençlerin dini hayatlarındaki rolünü ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Bahçelievler’de okuyan liseli gençlerin inanç, dini aidiyet, ibadet, dini tecrübe ve ahlaki boyutlardaki algı ve yaşayış tarzlarının araştırılmasına ve gündelik hayatta nasıl şekillendiğinin tespit edilmesine çalışılacaktır.

Modernleşme sürecinde değişen toplumsal yaşam koşullarında gençlerin dini eğilimlerini anlamaya çalışmak kritik öneme sahiptir. Çalışmanın farklı kültürlerden insanlarla yaşadığını gözlemlediğimiz Bahçelievler’de öğrenim gören gençlerden elde edilen güncel verilere dayanması, liseli gençlerin sadece inanç düzeylerini değil bu inançların gençlerin yaşam biçimlerine, ahlaki değerlerine nasıl yansıdığına anlaşılmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu tip güncel verilere ulaşılması, Bahçelievler’de alanla ilgili yapılacak çalışmalara öncelik oluşturması açısından önemli katkılar sunacaktır.

1.3 Araştırmanın Hipotezleri

Bilimsel çalışmaları anlamlı şekilde sonuca ulaştırmak, araştırılmaya uygun bir hipotezle mümkündür. Hipotezin açık ve net şekilde ifade edilmesi anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. İddia edilen hipotez araştırmanın konusunu açıklamanın en güçlü yollarından biridir. Diğer taraftan araştırmanın hipotezi, verilerle test edilebildiği oranda, ortaya atılan problemin araştırılmasına yardımcı olmaktadır.²

Bir araştırmada ortaya atılan soru (araştırmanın problemi) adeta araştırmanın can damarıdır. Çalışmamızda “liseli gençlerde dini hayat araştırması” konu edildiğinden gençlerin dine bakışları çalışmanın ana problemini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda şu sorulara cevaplar bulunmaya çalışılacaktır.

1. Liseli gençlerin inanç mefhumuna bakışı nasıldır? (Allah’a, peygambere, meleklerle, kitaplara, kader ve kazaya inanma ya da inanmama meselesi)
2. Liseli gençlerde dini tecrübe (inançlarını ibadetleriyle içselleştirme ve yaşama biçimleri) hangi boyuttadır?
3. Liseli gençlerin dini hayat tarzlarına, “ibadet, cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ailelerin dini inanç ve tutumları ile ekonomik düzey” gibi değişkenlerin etkisi hangi düzeydedir?
4. Liseli gençlerin dindarlık düzeyleri ile ailelerinin tutum ve davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmakta mıdır?
5. Liseli gençlerde dini hayatın (dindarlığın) yeni tezahürleri nelerdir?

Araştırmada ele alınan sorular doğrultusunda analiz edilecek hipotezler:

Araştırma bulguları, liseli gençlerin inanç esaslarını çoğunlukla toplu olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Elde edilen veriler, liseli gençlerin dindarlık düzeylerinin ailelerin tutum ve davranışlarından doğru orantılı olarak etkilendiğini; onların dindarlık düzeyleri ile ailelerinin tutum ve davranışları arasında pozitif yönlü-anlamlı bir ilişki olduğunu

² Murat Ataizi Ahmet Doğanay Ali Şimşek, Jale Balaban Salı, Yavuz Akbulut, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018), 52.

desteklemektedir. Ancak, modernleşme ile tanışan ve teknolojinin sağladığı iletişim imkanlarından yararlanan gençler, dini anlamda olumlu bilgiler edindikleri kadar bilinçsiz iletişim neticesinde olumsuz bilgilere de maruz kalabilmektedir.

Araştırma, hayata farklı çerçeveden bakmaya başlayan genç bireylerin, inançlarının gerektirdiği sorumlulukları buldukları sosyal çevre ve modern anlayışın etkisiyle yeniden şekillendirebildiklerini ya da günlük hayatta uygulamada eksiklikler gösterebildiklerini teyit etmektedir.

Gençlerde dini hayat tarzları cinsiyet, yaş, sınıf, aile yapısı ve ekonomik düzeye bağlı olarak farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır. Bu çalışma, liseli gençlerin dini tutum ve davranışlarının doğup büyüdüğü aile ortamından derin izler taşıdığını doğrularken; ailelerin gençlerin dine bakışlarını etkileyen en önemli faktörler olduğunu da desteklemektedir.

Günümüz lise çağında okuyan gençlerin dini yaşama dair edindikleri bilgilerdeki farklılaşma, onların dini yaşam tarzlarında yeni tezahürlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

1.4 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmamız, örneklem alanı olarak seçtiğimiz İstanbul'un Bahçelievler ilçesindeki farklı liselerde eğitim-öğretim gören liseli gençlerin dini hayatı yaşama şekillerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında, liseli gençlerin “inanç”, “dini aidiyet”, “ibadet” ve “ahlaki normları” incelenecektir. Böylece, gençlerin dini bilgilerinin onların yaşam biçimlerini nasıl etkilediğine dair bilgilere ulaşılabilecektir. “İnanç” yönünden gençlerin İslam inanç esaslarına bağlılıkları; “aidiyet” duygularının farkındalığı, “ibadetler” yönünden emir ve yasaklara uygun yaşama şekilleri (dua etmek, farzlara uymak gibi) dini inancını ve duygularını içselleştirme ve manevi deneyimlerle yaşama tarzları incelenmeye, bu doğrultuda gerçek ve tutarlı bilgilere ulaşılmaya özen gösterilecektir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki insanoğlunun duygu ve düşünceleri her geçen gün değişim gösterebileceği için; araştırma 2024-2025 öğretim yılında Bahçelievler’de, 10 farklı lisede eğitimine devam eden 14-18 yaş arası 876 öğrenci ile sınırlıdır. Ayrıca araştırmaya katılan gençlerin sorulara verdikleri cevaplarda ne derece hassasiyet gösterdikleri de sınırlılık kapsamındadır.

1.5 İlgili Literatür Analizi

Dini hayat araştırmalarında kesin yargılara varmak oldukça zordur. Özellikle ergenlik dönemi, gençlerin dini aidiyet ve tutumlarında değişimin yaşandığı bir süreç olarak birçok çalışmaya konu olmaktadır. Modernleşen ve sekülerleşen toplum yapısında dini normların dönüşüme uğraması, gençlerin dini hayatlarında kapanmaz yaralar açabilmektedir. Şunu da gözden kaçırmamak gerekir ki dini hayata dair edinilen bilgiler birer somut veri olmaktan öte manevi alana yönelik değer ve anlamlar içermektedir. Nihayetinde dini yaşayış imanın pratikteki yansımasından ibarettir. Dolayısıyla manevi alana dair kesin kanaate ulaşmak yanıltıcı olabilmektedir. Bu bağlamda dini hayatla ilgili yapılan çalışmalar anket ve gözlemlere dayanan verilerle analiz edildiği kadarıyla değerlendirilmektedir.

Dini hayata ilişkin ilk örnek çalışma Taplamacıoğlu'nun (1962), insanların dini duygu ile dini değerleri ne kadar güçlü ve yoğun yaşadıklarına yönelik anket araştırmasıdır. Anket yöntemiyle yürütölen çalışmada farklı yaş gruplarının inanç seviyeleri, dine bağlılıkları ve ibadet alışkanlıkları karşılaştırılarak ele alınmıştır. Yaş ilerledikçe özellikle 50 yaş üstünde dini yaşayışın yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir. Türkiye'de dini yaşayışın sosyolojik boyutuna dair saha araştırmasına dayanan ve bu alanda daha sonra yapılan çalışmalara öncölük eden önemli bir çalışmadır.³

Mehmet Bayyığit' in Selçuk Üniversitesi 'deki öğrencilere yönelik (1989) tarihli "Üniversite gençliğinin dini inanç algıları yanında dini değerleri pratikte uygulama şekillerini" konu edinen çalışması alana dair araştırmalar arasında yer almaktadır. Konuya dair derinlemesine ele alınan çalışmada, gençlerin büyük bir kısmı Allah inancına sahipken az sayılmayacak oranda bireylerin inanç esaslarında özellikle kader, ahiret ve meleklerle iman hususunda inanç problemleri yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durumun, dini eğitimdeki aksaklıklardan ortaya çıktığını söyleyen Bayyığit, üniversitelere din kültürü derslerinin müfredata yerleştirilmesi hususunda öneri sunmuştur. Ayrıca ailenin, bir çocuğun tutum ve davranışlarının yerleşmesinde olumlu

³ Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1-4 (1962), 141-152.

etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma verilerine göre gençler, ibadetlere sıcak baksa da uygulama kısmında ilgisiz kalmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda üniversite gençliğinin inanç, bilgi ve uygulama hususunda aksaklıklar yaşadıkları vurgulanmıştır.⁴

Köktaş'ın (1993), İzmir ve çevresinde dini hayatı anlama ve anlamlandırmaya yönelik sosyolojik araştırmasında; inanç yönünden dini değerlerin hala önemini koruduğu, farklı parametrelere göre değişiklikler gösterse de kimlik ve kişilik oluşumunda dinin etkisini devam ettirdiği ortaya konulmuştur.⁵ Erzurum ve çevresindeki dini yaşayışı inceleyen bir başka çalışma da Günay (1999), tarafından kaleme alınmıştır. Erzurum'un köylerinde dini hayatın görünürlüğü üzerinde bir inceleme niteliğine sahip olan araştırma; toplumun dini hayatının sadece bireylerin doğup büyüdüğü aile ile değil hayatlarını idame ettirdikleri çevreden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Şehir merkezinden uzaklaştıkça bireylerin dini yaşayışlarını, modern algının etkisinden arınmış daha geleneksel ve kolektif bir yapıda devam ettirdikleri gözlemlenmiştir.⁶

Lise öğrencileri üzerinde yapılan diğer bir araştırma Kılavuz'un (1993), 706 öğrenci üzerinde yaptığı, ergenlerde özdeşleşme ile dini eğitim arasındaki bağlantıyı tespit etmeyi hedefleyen anket uygulamasıdır. Ergenlerde özdeşleşmenin, onların dini hayatlarını yakından ilgilendirdiğini söyleyen Kılavuz, gençlerin aile bireyleri ya da dışarda gözlemledikleri tutum ve davranışlardan etkilendiğini ve bu durumun onların kimlik oluşturma ile özdeşleşme süreçlerini hızlandırdığını ifade etmektedir. Gençler üzerinde yaptığı anket çalışması sonuçlarına göre, ergen bireylerin annelerinden gördükleri sevgi motifli dini yaşam biçimi, ahlaki değerleri kazanmalarında etkili olmaktadır. Gençlerin yakın çevreleri ile ilişkilerinde, arkadaşlarına benzeme oranı (%17,9) oranla birinci sırada çıkarken onu (%14,9)'luk bir değerle İHL. Meslek Dersleri akabinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri takip etmektedir.

⁴ Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma (Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Anket Uygulaması)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989).

⁵ M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993).

⁶ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* (İstanbul, 1999).

Araştırma sonuçlarına göre gençlerin dini yaşam biçimlerinde kendilerine sevgi gösteren güçlü rol modellerle özdeşleştikleri; ahlaki tutum ve davranışlarında özdeşim kurdukları kişilerden eğitim almayı tercih ettikleri görülmüştür.⁷ Aynı sonucu teyit eder nitelikte; Mehmet Emin Ay'ın 1990-1992 tarihli anket uygulaması sonuçlarına göre (%99) öğretmenin, dini eğitimin ailede başladığı fikrini onayladıkları; (%73) öğretmen, (%63,9) öğrencinin ortak kararı ile çocuğun din eğitiminde anne-babanın birlikte hareket etmesi gerektiği fikrini destekledikleri tespit edilmiştir.⁸

Naci Kula'nın 1993' te, Bursa'da 800 lise öğrencisi üzerinde uyguladığı "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din" konulu anket araştırmasında, öncelikle ergenlik ve kişilik kavramları üzerinde durulmuş, ergenlikte dini gelişim süreçleri ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Gençlik döneminin özelliklerini farklı yaş gruplarında değerlendiren Kula, 14-18 yaşın temel özelliğinin, dini bunalım ve şüphe olduğu fikrini teyit etmektedir. Ergenlik döneminde kimlik oluşumunu etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmada, ekonomik yönden gelir düzeyi yüksek ailelerde yetişen bireylerin, dini yaşam biçimlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyo-ekonomik seviyeyle manevi değerler arasında ters yönlü bir korelasyon olduğu vurgulanmıştır. Araştırma sonucunda, dinin gençlerin hayatını yönlendirmede belirleyici rol oynamadığı; dini ve dünyevi değerler arasında ciddi ayrılıklar bulunduğu ve gençlerin dini hayat ile sosyal hayatı birbirinden bağımsız yaşamayı tercih ettikleri tespit edilmiştir.⁹

Lise öğrencilerini konu edinen Bahadır'ın (1994), ergenlik çağındaki gençlerin dini şüpheleri ve tedirginlikleri üzerine yaptığı çalışması; gençlerin dini şüpheden uzak durmak için başvurdukları çözüm yollarından verimli sonuç alamadıklarını tespit etmektedir. Buna rağmen dini şüphelerini gidermek isteyen gençlerin bir kısmının Allah'a sığındığı, bir kısmının kitaplardan çözüm aradığı çoğunluğunun ise çözüm

⁷ M. Akif Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993).

⁸ Mehmet Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, ed. İlker Şatana (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 1997).

⁹ Naci Kula, "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (İstanbul: dem, 2015), 33-78.

yolu ararken dini tanıma fırsatı buldukları tespit edilmiş, gençlerin her halükârda hakikati arama arzusunda oldukları görülmüştür. Neticede ergenlerin büyük kısmının, şüphe duygusunun sorgulayıcı özelliğinden hareketle, dini konularda araştırmalar yapması, onları daha güçlü dini inanç kazanımlarına götürmüştür. Ailelerin dindar oluşu ergen gençlerde dini şüphe oluşumunu engellemeye yeterli olmamaktadır. Verilere göre dini şüphelerin yoğun yaşandığı en belirgin yaş 16-18 olarak tespit edilirken; sayısal ölçümler doğrultusunda (%26,5)'i 14-15 yaş, (%61)'i ise 16-17 yaş aralığında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.18 yaşından sonra ise bireylerin dini şüphe duygusunda ciddi düşüş yaşandığı görülmüştür.¹⁰

Hakkı Kardeş'in kaleme aldığı Gördes' de dini hayatla ilgili araştırma verilerinde; yaşlılarda etkili olan taklidi imanı yaşama kriterlerinin gençlerde değişikliğe uğradığı, geleneksel taklide dayalı iman anlayışının sorgulayıcı, eleştirel tarzda kendini gösterdiği tespit edilmiştir. Kardeş (2007), Gördes ve çevresinde dini hayata yönelik yaptığı doktora çalışmasında her yaştan bireylere yönelik sorularla; Gördes ve çevresinde kültürel yapının hızlı değişim sürecinde olduğunu ortaya koymuştur. İnanç esaslarına bağlanma hususunda güçlü bir algı gözlemlenirken, pratikte yaşama ve gündelik hayata dair ilginin özellikle gençler arasında gittikçe değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, her ne kadar dini inançlar değişime karşı dirense de inançta dünyevileşmeye doğru bir anlam kayması dikkati çekmektedir. Bu durumda, değişime direnç gösteren inanışlar dinin özünden soyutlanmakta ve dünyevileşme sürecine girmektedir açıklamasıyla konuyu özetlemektedir.¹¹

Daha genel bir sahayı kapsayan 2014 Tarihli, "Türkiye'de Dini Hayat Araştırması" (%99)'u Müslüman olarak vasıflandırılan genel bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Araştırmada üzerinde durulan öncelikli konu, bireylerin dini aidiyetlerine yönelik alan çalışmasıdır. Türkiye genelinde İslam Dinini benimseyen Müslüman kitlenin dini

¹⁰ Abdülkerim Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994); Abdülkerim Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (İstanbul: dem, 2015), 307-365.

¹¹ Hakkı Kardeş'in, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat-Gördes Örneği-* (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2007),290-299.

aidiyet ve pratikleri uygulama biçimleri anket soruları ile objektif olarak tespit edilmiştir. Araştırma; bireylerin dini aidiyetleri doğrultusunda sahip oldukları inanç düzeylerini, ibadetleri pratikte uygulama biçimlerini, dini bilgi seviyelerini, gündelik hayatlarında dini eğilimlerini ve dindarlık algılarını içeren başlıklarından oluşmaktadır. Elde edilen veriler değerlendirilerek gündelik hayatta dinin işlevi ve dini kimliğin sürdürülmesindeki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.¹²

Anne-babanın dini değerlere verdikleri önemin, çocuğun dini gelişimini nasıl değiştirdiğini ortaya koymak amacıyla Özkan'ın (2018), yaptığı anket araştırmasında; ailede dini kavramları kullanan ebeveynlerin çocuklarında dini kavramları merak etme ve soru sorma eğiliminin de arttığı görülmüştür. Araştırmada, aile içinde dua etme oranı ile dini konularda soru sorma oranının pozitif yönde seyrettiği tespit edilirken; anne-babaların kendilerini dini ilimlerde daha donanımlı yetiştirmeleri gerektiği kanaatine ulaşılmıştır.¹³

2023 tarihli 35 ilde yapılan, 18 yaş ve üstünü kapsayan 1.942 katılımcı ile gerçekleştirilen araştırma raporu sonuçları, Türkiye'de çoğunlukta olan inanç, dini tutum ve davranışların anlaşılması açısından oldukça önemli veriler sunmaktadır. Araştırma sonuçları, toplumun genel çoğunluğunun dini inanç ve uygulama biçimlerini, değişik tarzlarda farklı düzeylerde devam ettirdiklerini ortaya koymaktadır. Raporda, (%8)'lik bir oran inançtan tamamen uzak görülürken; toplumun (%94)'lük bir kesimi Allah inancına sahip çıkmıştır. Ayrıca eğitim düzeyleri ile gençlerin kimlik kategorileri arasında belirgin farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir. Düşük eğitim seviyesine sahip olanların daha geleneksel ve dini eğilimli oldukları, eğitim seviyeleri yükselen bireylerin ise kendilerini daha seküler zihniyete yakın hissettikleri tespit edilmiştir.¹⁴

¹² Necdet Subaşı, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014).

¹³ Fatih Özkan, "Ailenin Dini Tutum ve Davranışlarının Çocuğun Dini Tutum ve Davranışlarına Etkisi: Diyarbakır Örneği", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 7 (2018), 63-109.

¹⁴ Zübeyir Nişancı, "Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık", *Nüfus ve Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi* (21 Mart 2023).

Ocak (2024), tarafından Bafra’da 401 kişiyle yapılan dini hayata yönelik bir araştırmada; modern yaşam tarzının, bireylerin dini değerlere bakışını etkilediği, ancak toplumun dini hayata dair geleneksel dokusunu hala koruduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁵

Dini hayata dair yapılan çalışmalardan birkaç örnek sunulan bu başlık altında dindarlığın ölçülmesi için geliştirilen ölçeklere de değinmek gerekmektedir. Türkiye’de dini hayat araştırılmalarının verimli yürütülmesi bu alanda doğru bilgilere ulaştırabilecek ölçümlerle mümkündür. Bu yönde yapılan çalışmalar arasında Mutlu’nun (1989), dindarlığı tespit etmek için geliştirdiği ölçek denemesi¹⁶ ile Veysel Uysal’ın dinin beş boyutta incelenmesine yönelik geliştirdiği dindarlığı lme çalışması, dini hayatın görünürlüğüne dair tahsis edilen ilk ciddi uygulama örnekleridir. Uysal (1995), İstanbul’da 450 kişi üzerinde uyguladığı anket çalışması ile dinin boyutları üzerine yaptığı denemesinde dindarlığın ölçülmesinde beş faktör ortaya çıkarmıştır. Bunları dindarlığın “inanç, ibadet, bilgi boyutu, hayata etki boyutu ve ferdi-sosyal boyutu” olarak isimlendirmiştir.¹⁷

Dindarlık lek çalışmalarında Glock’un etkisi oldukça önemlidir. Köroğlu’nun (2012), aktardığına göre ülkemizde dini hayatın llmesine yönelik yapılan ölçek geliştirme çalışmalarında, çoğunlukla dinin tek boyutlu olarak değil Glock’ un tasnifinde olduğu gibi beş boyutlu olarak incelendiği görülmektedir. Yazar, Glock’un dindarlığı “dini tecrübe, ibadet, inanç, bilgi ve dini kanaatleri etkileme boyutu” olarak sınıflandırdığını belirtmektedir.¹⁸

¹⁵ Bilal Ocak, *Bafra’da Dini Hayat* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

¹⁶ Kayhan Mutlu, “Bir Dindarlık leği (Sosyoloji’de Yöntem zerine Bir Tartışma)”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 3/4 (1989), 194-199.

¹⁷ Veysel Uysal, “İslâmi Dindarlık leği zerine Bir Pilot alışma (A Pilot Study On The Islamic Religiosity Scale)”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (1995), 263-271.

¹⁸ Cemile Zehra Köroğlu, “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2012), 89.

İKİNCİ BÖLÜM

BAHÇELİEVLER'İN SOSYO-KÜLTÜREL VE DİNİ YAPISI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bahçelievler'in Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı: Kavramsal Çerçeve

Araştırmamızda, Bahçelievler'in sosyo-kültürel yapısı çerçevesinde bireylerin yaşayış tarzları, düşünce şekilleri ve dini hayatı nasıl anlayıp şekillendirdiklerine ana hatlarıyla yer verilmiştir. Bu bağlamda özellikle toplumun aile yapısı, din ve inanç sistemleri (inanış biçimleri ve ibadet alışkanlıkları), dini eğitim sistemi (İlçede bulunan imam hatip okulları ve Kur'an kursları) ve dini mekanları (Camiler, mescitler) hakkında bilgi sahibi olmak, ilçede okuyan liseli gençlerin buldukları dini atmosfer açısından son derece önemlidir. Öncelikle Bahçelievler'in tarihsel gelişimine bakmak, kültürel yapının daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

2.1.1. Tarihi

Bahçelievler, İstanbul'un Avrupa bölgesinde yer alan, Bakırköy, Küçükçekmece, Bağcılar ve Güngören ilçeleriyle sınır komşusu olan bir ilçedir. Yüzölçümü 16.7 kilometrekaredir. 1992'de bağımsız bir ilçe statüsü kazanmıştır. Yoğunluğu hızla artmakta olan Bahçelievler'e bağlı 11 tane mahalle bulunmaktadır. Nüfusu en kalabalık mahalle olarak Zafer mahallesi ilk sıradadır. Bahçelievler, Türkiye'nin birçok yerinden gelen farklı kültürdeki insanların yaşam şekilleriyle etnik bir görüntü sergilemektedir.¹⁹

¹⁹ İstanbul Diyanet, "Bahçelievler'in Tarihi Gelişimi" (02 Şubat 2025).

Günay, Cüneyt (2020), Bahçelievler'in tarihi üzerine yaptığı bir araştırmada şu mekanlara yer vermiştir: E5 yolu üzerinde, Roma dönemine ait adeta tarih kokan bir görünümde, yaklaşık 1500 senelik tarihi Çobançeşme Köprüsü, günümüzde hala suları çekilmiş bir halde, gelip geçenlerin dikkatini çekmektedir. Siyavuş Paşa Kasrı, Soğanlı-Şirinevler istikametinde, Milli Egemenlik Parkı içinde yer alan, Osmanlı mimarisini yansıtan tarihi bir köşk. Diğer tarafta yok olmaya mahkûm edilmiş; bugün ki Yenibosna'ya ismini veren, hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Viransaray (Viran Bosna) ve hakkında kesin bilgi bulunmayan Kocasinan Çok Programlı Anadolu Lisesi bahçesinde yer alan taş bir kalıntı halinde tahminen bir su sarnıcı.²⁰ Bahçelievler'in adının konulmasında, kesin olmamakla birlikte 1960'lı yıllarda bölgenin güneyindeki E-5 Karayolu yapıldıktan sonraki yapılan evlerin bahçe içinde bulunmasının etkili olduğu söylenmektedir.²¹ Bahçelievler konumu itibariyle birçok kültüre ve dini farklılıklara ev sahipliği yapmış, halkın sığındığı bir karargâh mesabesinde herkesin ihtiyacını karşılamasına zemin hazırlamıştır.

Bahçelievler'in tarihi seyri, ilçedeki sosyo-kültürel yapıyı olduğu kadar dini hayatı da şekillendiren önemli unsurlar arasındadır. Özellikle bölgeye dışardan gelen yoğun göç hareketleri ve kentleşme süreci, dini yaşam biçimlerinin de değişimine yol açmaktadır.

2.1.2. Nüfus Durumu

Bahçelievler Belediyesi web sitesinden alınan bilgilere göre; İstanbul'un (%5)'lik bir bölümünde yer alan, nüfusu bakımından kentin en önemli ilçelerinden biri konumunda olan Bahçelievler'in 2024 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine bakıldığında nüfusunun 560.086 olduğu görülmektedir. Tespit edilen nüfus sayımında Fevzi Çakmak mahallesi en düşük nüfusa, Zafer Mahallesi de en yüksek nüfusa sahiptir Anadolu'dan ilçeye hızlı göç akışı Bahçelievler'de yoğun nüfus artışına neden olmaktadır. Ayrıca ilçeye dışarıdan gelen son yıllardaki göçmen akımı,

²⁰ Cüneyt Günay, "Bahçelievler'in 1500 Yıllık Tarihi", *Tarih Arşivi* (Erişim 25 Nisan 2025).

²¹ "İstanbul'un İlçe ve Semt İsimleri: Bahçelievler Adı Nereden Geliyor?", *İstanbul Ansiklopedisi* (Erişim 03 Ocak 2025).

nüfus artışını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum ilçede yaşayan genç nüfusun farklı kültürlerle etkileşim kurarak birlikte yaşamalarına zemin hazırlamaktadır.²²

2.1.3. Dini Faaliyetler

Türkiye’de dini alanda yapılan kurumsal çalışmalar, Diyanet İşleri Başkanlığının yetki ve sorumlulukları bünyesinde faaliyet göstermektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluş amacı; toplumu İslam dini genel normları çerçevesinde inanç, ibadet ve ahlak konularında bilgilendirmektir. İslam Dininin ana konuları Kur’an ve Sünnet doğrultusunda açıklanmaktadır. İlçe Müftülüğü, 1992 tarihli kararla bağımsız bir ilçe haline gelen Bahçelievler bünyesinde faaliyete başlamıştır.²³

İlçe müftülüğünden alınan son bilgilere göre, müftülüğe bağlı 73 cami-mescit, 117 imam-müezzin, 46 Kur’an Kursu, 224 Kur’an kursu öğreticisi görev yapmaktadır. Gerek Kur’an kurslarında gerekse cami ve mescitlerde toplumu, dini konularda sahit bilgilere ulaştırmak amacıyla; Kur’an-ı Kerim, temel İslami bilgiler, fıkıh, tefsir vb. konularda eğitim veren Kur’an kursu öğreticileri eğitim-öğretime devam etmektedir. Ayrıca gençlerin kaliteli vakit geçirip ders çalıştıkları gençlik merkezleri, öğrencilere maddi-manevi destek olma yönünde çalışmalara özen göstermektedir. Bahçelievler Müftülüğü bünyesinde kurulan aile ve dini rehberlik bürosu, Alo fetva hattı toplumun her türlü sorularını Kur’an ve Sünnet ışığında bilgilendirmek üzere nöbet tutmaktadır. Biri erkek diğeri kız olmak üzere iki tane TDV. Yurdu öğrencilerin barınma, yeme-içme ihtiyaçlarını karşılamak üzere dini danışmanlar eşliğinde üniversite gençlerine kapılarını açmaktadır. Ayrıca ilçe milli eğitim müdürlüğüyle yapılan ortak protokollerle, isteyen proje okullarında hafızlık eğitimine devam eden öğrenciler için hafızlık öğreticileri görevlendirilmektedir.

Kültür taşıyıcısı pozisyonundaki kurumlardan en önemlisi eğitim kurumlarıdır. Gençler bu mekanlarda akademik eğitimin yanında kültürel anlamda da değişimler

²² “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları”, *Türkiye İstatistik Kurumu* (Erişim 01 Şubat 1025).

²³ “Tanıtım ve Tarihçe”, *T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Bahçelievler Müftülüğü* (Erişim 01 Kasım 2024).

yaşamaktadır. İlçede dini müfredata ağırlık veren kurumlar arasında imam hatip liseleri de önemli bir konumdadır. Hali hazırda, MEB'e bağlı 8 tane İmam hatip lisesi eğitim öğretime devam etmektedir.

2.2. Kavramsal Çerçeve

Özellikle 14-18 yaş arasını kapsayan liseli gençlik dönemi, dini değerlerin kimlik arayışlarına evrildiği kritik bir dönemdir. Bu anlamda dini değerler statik kalmayıp bireyin kimlik gelişimiyle devam eden bir dönüşüme ve gelişim sürecine girmektedir. Bu dönemde gençler, geleneksel dini değerlerle modern yaşam arasında bir denge kurmaya çalışırken, yaratılıştan özünde var olan eğilimleri de etkin bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, gençlerin dini hayatlarını konu edinen bir araştırmada, onların doğuştan getirdikleri fitri donanımı anlamak, gençleri sonradan etkileyen etkenleri kavramak açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda liseli gençlerin dini hayat tarzlarını analiz etme sürecinde fitri özellikleri hakkında bilgi verilmesi, gençlerin dini hayatına dair kapsamlı bir anlayış sunacaktır.

2.2.1. Fıtrat Kavramı

Fıtrat kavramı kök olarak “fatr” kelimesinden türemiştir. Fatr kelimesi “yarmak, ikiye ayırmak” anlamlarına geldiği gibi “yaratmak, icat etmek” anlamlarını da ihtiva etmektedir. Kullanılış alanına bakıldığında, yaratılıştan belli yeteneğe yatkın olma manasında kullanılmaktadır. İnsanın ilk yaratılışı bir nevi yokluktan ortaya çıkması, var olması şeklinde telakki edildiği için fıtrat kavramıyla ifade edilmektedir.²⁴

Fıtrat kavramı insanın yaratılıştan sahip olduğu özünü, inanmaya teveccüh etmesini, yaratılış gayesini ifade etmektedir. Her doğan birey tevhit inancına sahip olarak dünyaya gelmektedir. Bu anlamda zikredilen “Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra

²⁴ Hayati Hökelekli, “Fıtrat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/47-48.

anne babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecûsî yapar...”²⁵ bkz.²⁶ hadis metninde vurgulanmak istenen doğan bütün çocukların masum olarak dünyaya geldiği daha sonra anne-baba ya da çevre faktörlerinin etkisiyle farklı inanç sistemlerine meylettiğidir. Fıtratın bozulması insanın yaratılışının diğer ifadeyle özünün bozulması demektir. İbrahim Kalın bir söyleşisinde, “İnsan daima özünü özler, insanın özü neyse o eksikliği hissettiğinde özlem duyar, dünya gurbetinde ahireti özlediği nispette özünü bulmakta ve bu öz üzere yaşamını şekillendirmeye çalışmaktadır. Aslında ‘Özlemek’ kavramı da buradan gelmektedir” ifadelerini kullanmaktadır.²⁷ Varlığın mutlak yokluktan yarılarak ortaya çıkması, dış etkenlere maruz kalmadan tertemiz halini koruması fitrat olarak isimlendirilmektedir. Bu durum, bütün insanlar için geçerli olan yaratılış özelliğidir. Dolayısıyla, ilk yaratılış hali; insanın kendisini var eden Rabbine yönelmesi, O’nu tanıması ve Allah’a inanma eğilimine yatkın olmasını ifade etmektedir. İnsanın doğuştan sahip olduğu Allah’a inanma eğilimi, çevresel etkenlerle değişebilmekte hatta yok olabilmektedir. Bu anlamda fitrat, davranışlara etki edebilen güçlü bir dinamiğe sahip olsa da çevre şartlarına göre biçimlenebilen esnek bir yapıya da sahiptir.²⁸

Eşref-i Mahlûkat olarak yaratılan insanoğlu, daima fitratına uygun hayat sürmeyi arzulamaktadır. Bu hususu beyan eden ayette, Âdemoğlunun nimetlerle şerefendirildiği, karada ve denizde emniyet içinde taşındığı ve güzel rızıklarla donatılarak yaratılanların en üstünü kılındığı ifade edilmektedir.²⁹ İnsanın fitratına uygun olmayan her türlü değişim onun özünde tedavisi mümkün olmayan yaralar açabilmektedir. Özellikle gençlik dönemi bu yaralanmalar belirgin şekilde hissedilebilmektedir.

²⁵ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi.*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş (Ankara: Akçay Yayınları, 1988),523.

²⁶ İmam Müslim, “Sahih-i Müslim”, “Kader”, 22.

²⁷ İbrahim Kalın, “Özlemek Özünü Hatırlamaktır. https://www.youtube.com/watch?v=UN-5dPLLICs&t=167s&ab_channel=MyMecra [15.12.2024]”, *My Mecra* (15 Aralık 2024).

²⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996),124-125.

²⁹ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), İsra,17/70.

Fıtrat adeta toprağa atılan bir tohum gibidir. Nasıl ki tohum karanlıkta ısı ve ışık olmadan filizlenip büyüyemezse o tohum da büyümeden çürüyüp yok olmaya mahkumdur. Tohumu sağlıklı bir toprağa ektiğinizde ise filizlenip canlanıp yeşermektedir. Aynı şekilde fıtratın özü doğru eğitim ve terbiye ile işlenir ve geliştirilirse sağlam karakterli gençler toplumu oluşturacaktır. İslam toplumu ancak yaratılışı bozulmamış, öz değerlerine sahip, erdemli genç bireylerden oluşturulursa örnek bir nesil ortaya çıkabilecektir.³⁰

2.2.2. Din Kavramı

Araştırmamız, gençlerin dini hayatı algılama ve yaşama biçimlerine yoğunlaştığından, öncelikle din kavramının teorik çerçevesinin ayrıntılı olarak açıklanması gerekmektedir.

Tarihi süreçte insanların var olduğu her dönemde dini hayat, toplumların ahlaki yapısını şekillendiren, insanların manevi arayışlarının bir yansıması olarak varlığını sürdürmüştür. Bu anlam arayışı, bazen ilahi bir boyutta, bazen ilahi dinin bozulmuş şekliyle, bazen de ilahi olmayan yöntemlerle karşılanmaya çalışılmaktadır. Her ne şekilde olursa olsun, insanlar duygu dünyalarını tatmin edecek maneviyat arayışıyla üstün bir varlığa inanma ihtiyacı hissetmişler ve bu doğrultuda çeşitli dinlere yönelmişlerdir.³¹ Zaman olarak ne kadar eskiye gidilirse gidilsin insanların var olduğu her toplumda dinin bizzat yaşandığına delil olabilecek kanıtlar bulmak mümkündür.³²

Kur'an-da kavramsal olarak farklı anlamlarda kullanılan "Din" kelimesi Arapça kökenli bir mastar olup doksan iki ayette zikredilmektedir. Bununla beraber üç yerde (bkz. Tevbe, 9/29; Vâkıa 56/86); Sâffât, 37/53) benzerleri ile ifade edilmektedir. Din kavramı ayetlerde "yönetme, hüküm" anlamlarında kullanıldığı gibi "itaat etme, tapınma" manalarında da zikredilmektedir. Yine Kur'an ayetlerinde "tevhit, İslam

³⁰ Emine Demil, "Fıtrat Hadisi", *Aile, Diyanet Yayınları* (Erişim 01 Şubat 2025).

³¹ Osman Kaya, "Kur'an Bağlamında İslam Öncesi Arap Yarımadası'nda Dini Hayat: Putperestlik/Paganizm Örneği", *Diyanet İlmî Dergi* 49/4 (2013), 7-32.

³² Kerim Yavuz, *Günümüzde İncanın Psikolojisi* (Ankara: Boğaziçi Yayınları, 2013), 38.

şeriatı” anlamlarında ifade edilen din kelimesi bazı yerlerde “ceza, hesap” olarak da kullanılmaktadır.³³

Kavramsal olarak hemen hemen yarısı Mekki yarısı da Medeni olacak şekilde zikredilen kelime Mekke döneminin ilk devresinde “hesap, ceza, mükafat günü” şeklinde kullanılmaktadır. Bu bağlamda Mekke’deki ilk dönemin muhtevasına uygun olarak, ahiret hayatına vurgu yapmaktadır. bkz.³⁴ Mekke dönemi daha sonraki ayetler ise tevhit ve teslimiyete işaret etmektedir.³⁵ Ayrıca bkz.³⁶

Kur’an-da “din” sözcüğünün kullanıldığı anlamları şu örneklerle sıralamak mümkündür. **a.** “Ceza (karşılık), mükafat, hesap, hüküm” manasında³⁷ Allah’ın gerçek olduğunun anlaşılacağı, cezayı hak edenlerin hesaplarını ödeyecekleri³⁸ ayetlerinde ifadesini bulan din kelimesi, yapılan bir davranışa karşılık ceza vermek anlamlarında kullanılmaktadır. Başka bir yerde **b:** “Üstün gelme, hakimiyet” anlamında kullanılırken göklerde ve yerde yaratılan her şeyin Allah’a ait olduğunu³⁹; Allah’ın her şeye üstün konumda bulunduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir ayette **c.** “itaat, teslimiyet, hizmet, İbadet” anlamında, İbrâhim’in (as) oğullarına vasiyet ettiği din⁴⁰ şeklinde kullanılmaktadır. **d.** “Adet, yol, kanun, şeriat, millet,” anlamlarındaki örneklere bakıldığında; Nuh peygamberden başlayarak İbrâhim, Mûsâ, İsa ve Peygamber efendimiz olmak üzere beş peygamberin ismi zikredilerek onlara gönderilen buyruklar din olarak vurgulanmaktadır. Ayet, kendilerini davet ettiği bu din müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni

³³ Günay Tümer, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/312-320.

³⁴ Fatıha,1/4.

³⁵ Günay Tümer, “Din”.

³⁶ Yvonne Yazbeck Haddad, “Kur’an-da Din Teriminin Anlamı”, çev. Ahmet Güç, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9 (2000), 1-10.

³⁷ Fatıha,1/4.

³⁸ Nur,24/25.

³⁹ Nahl,16/52.

⁴⁰ Bakara,2/132.

doğruya iletir”⁴¹ şeklinde ilahi emirlerin inanmayanlara ağır geleceğini beyan etmektedir.⁴²

Din, “insan ile Tanrı arasındaki bağılıktır”⁴³ Geertz din tanımında; insanın varlık alemi ile ilgili sorularına anlam kazandıran, bireylerde güçlü, içsel motivasyonlar uyandıracak ve kalıcı izler bırakacak biçimde etkili olan değerler bütünüdür ifadesine yer vermektedir.⁴⁴

Bütün bu anlamlar ışığında kısa bir din tarifi yapmak gerekirse, “din” inananların hüküm sahibi üstün bir varlığın emir ve yasaklarına uygun davranmak, prensiplerine bağlanmaktır.⁴⁵ Sosyolojik açıdan bakıldığında din, toplumsal bir olgu görevini üstlenmektedir. İnsanın kendi bünyesinde var olan her türlü refleksleri korku ve beklentileriyle izah edilmektedir. İlahi dinlerde var olan üstün bir varlık inancı sosyolojide topluma indirgenmiştir.⁴⁶ Açıklanan tüm tanımlarda din kavramı; kutsal bir anlam, itaat duygusu, toplumsal değerler ve üstün bir varlık inancı çerçevesinde ele alınmaktadır.⁴⁷ Din kavramı farklı şekillerde izah edilmeye çalışılmışsa da hepsinde ortak olan değişmeyen tek hakikat, dinlerin üstün, kutsal sayılan bir otoriteye dayanmış olmasıdır.

Bu minvalde genel bir tanım yapmak gerekirse din: Akıl sahibi insanların kendi hür iradeleriyle üstün bir varlığa inanması, bu inanç doğrultusunda ritüeller, ibadetler ve ahlaki prensipler çerçevesinde şekillenerek, toplumsal normlar etrafında pratikte bir yaşam biçimi oluşturmasıdır. İslam inancında bütün dinler İlahi kaynaklı olup tevhit esası üzere indirilmiştir. Allah tek kanun koyucudur. İlk insan ve ilk peygamberden

⁴¹ Şura,42/53.

⁴² Günay Tümer, “Din”.

⁴³ Yvonne Yazbeck Haddad, “Kur’an-da Din Teriminin Anlamı”.

⁴⁴ Clifford Geertz, “*La religion comme systeme culturel*”, *Essais d’Anthropologie Religieuse.*, ed. Gallimard (Paris, 1972),23. akt. Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996),69-70.

⁴⁵ İzzet Er, *Din Sosyoloji* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2008),19.

⁴⁶ Necdet Subaşı, *Din Sosyolojisi*, ed. Ahmet Yasin Okudan (İstanbul: dem Yayınları, 2017),16-17.

⁴⁷ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993),6.

kıyametin kopuşuna kadar peygamberlerin sonuncusu olarak gönderilen Hz. Muhammed'e kadar bütün dinler Allah'ın varlığı-birliği, nübüvvet ve öldükten sonraki hayat inancı olmak üzere temel itikadi prensipler çerçevesinde hükümler bildirmiştir. İlk peygamberden son peygambere kadar gönderilen bütün dinlerin tek bir adı vardır o da İslam'dır.⁴⁸

2.2.3. Din-Fıtrat İlişkisi

Din ve fıtrat arasında karşılıklı bir etkileşimden söz etmek mümkündür. Fıtrat, dinin insan tabiatına uygunluğunu sağlarken; din de bireyin fıtratında var olan potansiyellerini açığa çıkararak insanın anlam arayışına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, din fıtratın bir uzantısı işlevini üstlenerek fıtratı şekillendirmektedir. Bu ilişki, özellikle lise çağındaki gençlerin kimlik arayışları süreçlerinde, dini değerlerin nasıl içselleştirildiği ve pratik yaşam alanına evrildiğini görmek açısından oldukça önemlidir.

İnsan daha dünyaya gelmeden Allah insanı inanma melekesi ile donatmıştır. Bu hususu Allah Resulü fıtrat hadisi ile beyan etmektedir. Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Resulullah şöyle buyurmaktadır: “Her çocuk ancak fıtrat üzere dünyaya getirilir. Resulullah bundan sonraki süreçte çocuğun anne-babasının dinine göre dini tercih yaptığını bildirmektedir. Anne-baba Yahudi ise çocuk Yahudi, Hristiyan ise Hristiyan, Mecusi ise Mecusi olarak dini tercihini yönlendirmektedir. Hadisin devamında eksiksiz dünyaya gelen bir hayvan yavrusu benzetmesi dikkat çekicidir”.⁴⁹ Resulullah bu hadiste insanın yaratılıştaki saf ve bozulmamış bir yaratılışla dünyaya geldiğini, daha sonra çevresel faktörlerle şekillenmeye yüz tuttuğunu dile getirirken ailenin çocuğun dine bakışını yönlendirmesindeki etkisini gayet açık şekilde ortaya koymaktadır. Devamında Ebu Hüreyre “...Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona yönel...”.⁵⁰ mealindeki ayeti okumuştur. Ayette açık olarak beyan

⁴⁸ Al-i İmran,3/19.

⁴⁹ Buhârî, “Sahîhi Buhari”, “Cenâiz”, 79-80-93; İmam Müslim, “Sahih-i Müslim”, “Kader”, 22-25; Ebû Dâvud, “Sünen”, “Sünnet”, 17; Tirmizi, “Sünen”, “Kader”, 5.

⁵⁰ Rum,30/30.

edildiği şekliyle insanların yaratıldığı “öz” insanın bozulmaması gereken halini ifade etmektedir.

İslâm âlimlerinin görüşlerine göre fitrat, “Allah’ın insanın yaratılışına bahşettiği yaratıcısını tanıma, hakkı kabul etme yatkınlığıdır”. Bu hakikate binaen ayette, İbrahim peygamberin tevhit inancına sahip bir Müslüman olduğu şirk koşanlardan olmadığı⁵¹ gerçeğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, Allah’ın insanlığın yaratılışından beri vazettiği asli din tevhit dini, insan tabiatına en uygun dindir.⁵² bkz.⁵³

İnsan yaratılışındaki saflığı kaybedip öz benliğinden uzaklaşmaya başladıkça hakikatten de kopmaya başlamıştır. Günümüzde insan, modern yaşamın getirdiği yoğun baskılar, dünyevi arzular, beşerî ilişkilerdeki yorgunluklar içerisinde yaratılıştaki özünü yani fitratını değiştirmenin sancılarını çekmektedir.

İnsanı en şerefli varlık olarak yaratan Allah onu inanma içgüdüleriyle donatmıştır. Hz. İbrahim’i babası Azer herkesten uzakta bir mağarada on beş ay saklamış olsa da Allah’ın inayetiyle İbrâhim yaşitlarından çok daha fazla gelişme göstererek, yaşının üstünde zekâ seviyesine sahip olmuştur. Dış dünyayı temaşa eden İbrahim, bütün bu güzellikleri ve düzeni var eden bir yaratıcının varlığını araştırmaya başlamış; bu aşamada yıldızlara, aya, güneşe bakmış ancak onların da şaşmaz düzen içinde deveren etmesini sağlayan üstün bir varlık olması gerektiği düşüncesine ulaşmıştır. Evrende şaşmaz bir düzen içinde deveren eden varlıkları temaşa eden Hz. İbrahim, üstün bir varlık olması gerektiği düşüncesine ulaşarak düzenin sahibi Allah’a iman etmeye yönelmiş ve asla ortak koşanlardan olmayacağını beyan etmiştir.⁵⁴ Allah’ın yalnızca kendisine teslim olması gerektiği çağrısına icabet etmiştir.⁵⁵ bkz.⁵⁶

⁵¹ Al-i İmran,3/67.

⁵² Mustafa Sinanoğlu, “İslam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/1-2.

⁵³ Malik b. Enes, “Muvatta”, 1-241; Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 2-275.

⁵⁴ Enam,6/79.

⁵⁵ Bakara,2/131.

⁵⁶ Ömer Faruk Harman, “İbrahim Mad.”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/266-272.

Hz. İbrahim örneği, insanın fitratında var olan Allah inancı bilincine, akıl yürütme yoluyla kolaylıkla ulaşabileceğini göstermektedir.

2.2.4. Dini Gelişim Dönemleri

Çocukluk döneminde güven duygusunun sağlıklı gelişmesi, ilerleyen dönemlerde çocukların kimlik arayışlarındaki sorunları ortadan kaldırma yönünde oldukça önemlidir. Sağlıklı ilişkilerin kurulduğu ve aile bağlarının kuvvetli olduğu ortamlarda büyüyen çocuklar, sosyal hayatta da aynı duygularla güven içerisinde, manevi yönden tatmin olmuş bir şekilde hayatlarına devam edebilmektedir. Bu anlamda, araştırma kapsamına dahil edilecek gençlerin dini hayatla ilgili verilerini analiz etmeye başlamadan önce, gelişim dönemlerinin genel özelliklerini kavramak gerekmektedir.

2.2.4.1. Kişisel Dini Gelişim

Kişisel dini gelişim, bireyin inanç, değer ve pratikler bağlamında sürekli bir dönüşüm geçirdiği çok boyutlu bir süreçtir. Türk Dil Kurumu, gelişimi “serpilip büyüme, ilerleme, inkişaf” olarak tanımlamakla birlikte, dini gelişim bu tanımın içselleştirilmiş, ahlaki ve aşkın(metafiziksel) boyutunu kapsamaktadır.⁵⁷

Yavuzer’e (2020), göre gelişim süreci, ileriye dönük olarak bireyde meydana getirdiği değişiklikler arasında belirgin bir uyumu da kapsamaktadır. Bu süreçte yalnızca nicelik olarak büyüme değil nitelik olarak olgunlaşma ve dönüşüm de yer almaktadır. Bu anlamda gelişimin her evresi bir sonraki döneme doğrudan tesir etmektedir. Bu alanda yapılan araştırmalar çocukların gelişim dönemlerinde ortak davranışlar gösterdiklerini, bu özelliklerin belli bir bütünlük ve hiyerarşi içerisinde yapısal bağlantı oluşturduklarını ortaya çıkarmaktadır.⁵⁸

Gelişim sürecinde bireyin biyolojik, psikolojik, ruhsal ve sosyal yönlerden daha mükemmele ulaşması hedeflenmektedir. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi

⁵⁷ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük* (Erişim 11 Mart 2025), “Gelişim”.

⁵⁸ Haluk Yavuzer, “Çocuk Psikolojisi” (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020), 24-25

için belirli bir zaman dilimine ihtiyaç vardır. Din eğitimi açısından düşünüldüğünde, çocukların gelişim dönemleri dikkate alınarak bilgi, beceri ve davranışların kademeli olarak kazandırılması büyük önem taşımaktadır.

Gelişim evrelerinde, her evrenin bir önceki ile etkileşim halinde olduğu görülmektedir. Ruh ve beden ikilisinden meydana gelen insanın gerek fiziki gerekse ruhsal ve psikolojik yönden gelişmesinde dış dünya ile etkileşim halinde olması kaçınılmazdır. Kişiliğin oluşumunda gelişim dönemlerinin önemi üzerinde duran Albayrak (2018), gelişimi birbirini tamamlayan bir süreç olarak görürken, özellikle çocuğun ilk yıllarını, kişiliğinin gelişmesi yönünden hassas bir dönem olarak değerlendirmektedir.⁵⁹ Bireyin dünyaya geldiği andan hayatın sonuna kadar devam eden süreçte dini yaşamında geçirdiği gelişim evrelerinin bilinmesi, onun kişiliğinin dini anlamlandırması açısından son derece önemlidir. Çünkü birey gelişim dönemleri içerisinde birbirinden farklı ruhsal ya da psikolojik değişimler yaşarken, dini yaşantısını da bulunduğu pozisyona göre şekillendirmektedir.⁶⁰

Anne babalar, bireyin karakterinin oluşmasında önemli rol modellerdir. Bu amaçla anne-babaların, çocuklarının gelişim evrelerinin özelliklerini bilmeleri son derece önemlidir. Ailede ebeveynlerin çocuklarına kullandıkları dini terimler ve çocukların farklı dönemlerdeki dini gelişimleri üzerine yapılan çalışmalar, özellikle ilk çocukluk evresi dini iletişimin, çocukların dini gelişimlerinde olumlu ya da olumsuz etkin rol oynadığını göstermektedir. Erikson'a göre, çocuğun ilk yılını kapsayan evrede ortaya çıkan etkileşim süreci bir uça güven diğer tarafta ise güvensizlik duygusudur. Çocuğun dünyaya, etrafındaki insanlara güvenme derecesi insanlardan gördüğü bakımın niteliğine bağlıdır. Gereksinimleri ihtiyaç duyduğunda karşılanan, rahatsızlıkları tez zamanda giderilen, her halleri ile okşanıp sevilen, bağra basılan, kendisi ile oynanan, iletişim halinde konuşulan bebek dünyanın yaşam için güvenilir bir yer olduğu duygusuna kapılmaktadır. Bu duygu ile büyüyen çocuk, insanların, yardımsever, merhametli ve güvenilebilir olduklarını düşünerek sosyal ilişkilerini

⁵⁹ Esra Albayrak, “Çocuğumu Tanıyor muyum?: Çocuk Gelişimi”, *Ailede Din Eğitimi*, ed. Gülsüm Pehlivan Ağırakça-Arife Gümüş (İstanbul: Yekder Yayınları, 2019), 12-38.

⁶⁰ Kerim Yavuz, *Günümüzde İncanın Psikolojisi* (Ankara: Boğaziçi Yayınları, 2013), 125.

geliştirmektedir. Yeterli ilgi ve bakım görmeyen çocuklar ise bütün insanların ve yaşadığı evrenin güvenilmeyecek bir yer olduğu düşüncesiyle buhrana sürüklenebilmektedir.⁶¹ Çocuklukta dini uyanış, ebeveynlerin rol model olmalarıyla doğru orantılı olarak gelişmektedir. Anne babaların söz ve davranışlarıyla huzurlu manevi bir ortamda çocukları yetiştirmesi, Hökelekli'nin (1996), ifadesiyle “Çocuğun teneffüs ettiği dini hayatın mahiyeti, onun kendi tecrübeleri ile birleştiğinde, çocukta inancın şekillenmesi ve dini ortama katılmasında etkili olmaktadır”. Bu hususa, Din Psikolojisi adlı çalışmasında dikkat çeken yazar, “Aile yapısı bil-kuvve bireyin dinidir; din, aile psikolojisi ile tayin edilmektedir” şeklinde açıklama getirirken, dini gelişim sürecinde, ailenin belirleyici rolüne dikkat çekmektedir.⁶²

2.2.4.2. Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş)

İnsan gelişimi, doğum öncesinden başlayıp ölüme dek süren çok boyutlu dinamik bir süreçtir. İnsan biyolojik, psikolojik ve sosyal yönü gereği sürekli gelişim göstermektedir. Bu süreç basitten karmaşığa doğru yaşam boyunca devam eden, onun temel bir ihtiyacı ve aynı zamanda varoluşsal bir zorunluluğudur.⁶³

İnsan farklı gelişim dönemlerinden geçerek hayatına devam etmektedir. Gelişim süreci ana hatlarıyla incelendiğinde doğumla başlayan “bebeklik evresi”, büyümeyi takip eden “çocukluk evresi”, dini şüphe ve fırtınaların yaşandığı “ergenlik dönemi” ile ruhun dinginleşip aklın işlevsel olarak ön planda tutulmaya başlandığı “yetişkinlik” ve “yaşlılık” dönemlerinden oluştuğu görülmektedir. Hökelekli (1996), gelişim evrelerini “çocukluk, gençlik, yetişkinlik, orta yaş ve yaşlılık” olarak beş temel evrede ele almaktadır.⁶⁴ Her ne kadar araştırmamızın konusu gereği üzerinde duracağımız kısım dini yaşamın farklı yönlerini yakından ilgilendiren, gençlik çağını da içine alan

⁶¹ David Elkınd - çev: Ali Dönmez, “Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 12/1 (2019), 27-38.

⁶² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*.

⁶³ Hızır Hacıkeleşoğlu, “Dini Gelişim Psikolojisi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 315-318.

⁶⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996),257-258.

ergenlik dönemi ise de bu sürecin temelini oluşturan bebeklik ve çocukluk evrelerinin bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

Gazali'ye göre bebeklik döneminde çocuklara öğretilen ilk dini terimler onların gönül dünyasına atılan ilk tohumlar niteliğindedir. Daha sonraki dönemler, atılan tohumların sulanarak birer çiçek açması gibi, gerçek dini bilgilerin öğretilmesi ve geliştirilmesi yönünde seyretmektedir. Çocukları ailelerinin yanında birer emanet olarak vasıflandıran Gazali, çocuğun kalbini, muma benzetmektedir. Nasıl ki mum ateşin karşısında şekilden şekle bürünebiliyorsa, bir çocuk da anne-babasının elinde istenilen biçimde şekillendirilebilen, değerli birer cevher olarak nitelendirilmektedir. Bakımlı topraktan elde edilen ürün nasıl verimli ise çocuğun kalbine nakşedilen kaliteli değerler de aynı şekilde meyvesini vermektedir. Hayır tohumu ekilen tarlada yetişen çocuk manevi anlamda huzurlu, kendisiyle barışık, nefsi mutmain olmuş bir şekilde büyüklerine karşı saygılı, gönül ehli bir evlat olma yolunda ilerlemeye devam etmektedir.⁶⁵

Masum bir yavru olarak dünyaya gelen çocuk her şeyi anne babasından öğrenmekte; anne-babasının amaçları doğrultusunda, onun duygu ve düşüncelerine göre şekil almaya başlamaktadır. Anne-babalar çocuklarını hangi fikirler doğrultusunda yönlendirirlerse, bembeyaz bir kumaş üzerine işlenen nakış gibi o çocukların zihin dünyaları şekillenmeye başlamaktadır. Böyle bir bilinç, özelde ailenin genel anlamda toplumların şekillenmesine de etki etmektedir. Bu bilinçle sorumluluklarının farkında olan anne-babalar topluma sağlıklı bireyler kazandırabilmektedir.⁶⁶ Şirin (2024), aile kurumunun varlığını “beka meselesi” olarak nitelendirirken toplumların devamlılığı açısından kilit noktada bir yapı taşı olduğuna vurgu yapmaktadır. Geline son noktada, küresel tehditler karşısında savunmayı üstlenecek “son kale” ifadesi ile ailenin çocuğun yetişmesindeki önemine dikkat çekmektedir.⁶⁷ Aile ortamı, bireyi hayata

⁶⁵ Gazali, *Kimyâ-yı Saadet*, ed. Fikri Yavuz, çev. Mehmet A. Müftüoğlu (İstanbul: Merve Yayınları, 1981), 349.

⁶⁶ Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 80-140.

⁶⁷ Turgay Şirin, “Küresel Tehditlerin Türkiye'nin Güncel Aile İstatistiklerine Etkisi”, *Küresel Tehditler Karşısında Aile*, ed. Turgay Şirin (İstanbul: İstanbul Aile Vakfı Yayınları, 2024), 13-19.

hazırlayan insani, ahlaki ve dini değerlerin özümsemiği bir eğitim yuvasıdır. Kişinin inançları, fikirleri ve ahlaki kriterleri, içinde doğup büyüdüğü aile ortamında anne babasının değerleriyle şekillenmektedir. Özellikle sevgi, saygı ve güven duyguları aile ortamında öğrenilerek karakterin bir parçası haline gelmektedir. Nesillerin ahlaki öğretilere göre devamlılığı ancak sağlam karakterle yetişen genç bireylerin toplumda etkin yer edinmesiyle mümkündür ki bu hususta ebeveynlerin hayati sorumluluk üstlenmesi elzemdir.⁶⁸ Çocuklarla birlikte var olan himaye altında bulunma, sevgi ve şefkat ortamında kendini güvenli hissetme duygusu onların vazgeçilmez asli ihtiyaçlarındandır. Anne- babanın yanında bulunmak çocuklarda güven duygusunun gelişmesini sağlamaktadır. Bu durum çocuklarda ruhi yönden tatmin olmayı da beraberinde getirmektedir. Ruhsal açıdan güven duygusu gelişmiş çocuklarda, kimlik ve kişilik oluşumunun temel yapıtaşları daha sağlam şekilde kendini belli etmektedir.⁶⁹

0-2 yaş arası “çocuklarda taklit dönemi” olarak nitelendirilmektedir. Bu yaş aralığındaki çocuklar, anne-babalarının zihin dünyalarına göre şekillenmekte, onların hal ve hareketlerine göre davranışlar göstermeye başlamaktadır. Yavuzer (2020), çocuğun gelişiminde ilk yaşların ne kadar etkili olduğunu açıklarken şu ifadelerle yer vermektedir: Bebeklik döneminde, ilk bir yıl çocuğun dil gelişiminin oluşması açısından oldukça önemlidir. Anne-babasından duyduğu ilk kelimeleri taklit etmeye başlayan çocuk, ilerleyen süreçte yaşı ile orantılı olarak taklit etme potansiyelini geliştirmektedir. İki yaşındaki bir çocuk artık evde namaz kılan anne-babasını taklit etmeye, anne-babası dua ederken el açıp bilinçsizce dudak kımıldatmaya, bir kız çocuğu başına tülbent örtmeye, erkek çocuğu babasının takkesini başına geçirmeye başlamaktadır. Tüm bu davranışlar, aile içinde anne-babanın dini yaşayışlarının çocuklar üzerindeki etkisinin en belirgin özellikleridir.⁷⁰ Bu taklit yeteneği, çocuğun yaratılıştan sahip olduğu inanma potansiyeli ile birleştiğinde, çocuk dini anlamda müspet veya menfi olarak gelişim göstermeye başlamaktadır. Her çocuk yetiştiği

⁶⁸ Şaban Kondi, “Aileyi Tehdit Eden Yerel ve Küresel Faktörler Karşısında Diyanet İşleri Başkanlığının Rolü”, *Küresel Tehditler Karşısında Aile*, ed. Turgay Şirin (İstanbul: İstanbul Aile Vakfı Yayınları, 2024), 21-45.

⁶⁹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996),253.

⁷⁰ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020), 67-80.

ortamda rol model olarak gördüğü bireyleri taklit ederek, karakterini şekillendirmeye başladığı bir sürece girmektedir. Daha önce fitrat kavramının tanımında da açıklandığı üzere çocuklarda ilk dini algı, sonradan öğrenilen ve çevresi tarafından şekillendirilen bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamberin fitrat hadisi⁷¹ anne-babalara dini algılama ve yaşama aktarma hususunda açık bir mesaj vermektedir. Dolayısıyla, bugün gençliğin geldiği son noktada dini tezahürlerin zayıflamasında anne babaların önemli bir rolü olabileceği, asırlar öncesinden vurgulanmaktadır.

Resulullah'ın fitratla ilgili hadislerinden bir diğerinde, çocuklarda doğuştan var olan fitri özelliklerin konuşma çağına kadar devam ettiği sonrasında anne-babasının dini değerlere bakış yönüne göre çocuğun şekillendiğini beyan etmesi,⁷² çocuklarda dil gelişiminde dini literatürün kullanılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. O halde bu yaşlardan itibaren ilk dini terimler olarak “Allah, bismillah, elhamdülillah” gibi kullanımı basit olan ifadelere, çocukların eğitiminde özel yer vermek gerekmektedir. Çocuklar, şekil almaya müsait birer cevher gibidir; ailesi onu hangi değerle eğitir ve yönlendirirse çocuğun görünüşü etrafına o şekilde yansımaktadır. Bu durum Gazali'nin, anlam dünyasında çocuğun kalbini pırlanta gibi berrak, saf ve şekil almaya elverişli olarak nitelendirmesiyle örtüşmektedir”.⁷³

Çocukların fitri (yaratılıştan gelen) mizaçlarına uygun iletişim yöntemleri, dini gelişimin verimliliğini artırmaktadır. Bu bağlamda dini gelişim sürecinde ailenin belirleyici rolü, çocukla sağlıklı iletişim kurma yönünden oldukça önemlidir. Çünkü çocuğun dünyasında, ailesi ile kaliteli iletişim kurmak, sosyal çevrede iletişim kurmaktan çok daha etkili olmaktadır. Aile içindeki risk, bütün dünya ile iletişim kurmaktan çok daha fazladır. Birey sokakta çatışma yaşadığı bir kişiden kaçabilirken aile içinde sorun yaşadığı aile bireylerinden kaçması mümkün değildir. Aile içinde

⁷¹ İmam Müslim, “Sahih-i Müslim”, “Kader”, 22.

⁷² Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 2-275.

⁷³ Gazâli.çev: İbn Kudame el-Makdisi/ Ahmet İyibildiren, *İhyau Ulumi'd-Din Özü Muhtasar Minhacu'l- Kasidin* (İstanbul: guraba, 2020).

iletişimi çok zayıf ve kötü olan bireyler, düdüklü tencere misali duygusal etkilere karşı savunmasız kalmaktadır.⁷⁴

Gençliğin gelişmesinde etkili olan bir diğer husus güven duygusudur ki 0-2 yaş arası, bireyde temel güven duygusu oluşmaya başlamaktadır. Bu duygu ancak huzurlu ve güvenli aile ortamlarında kazanılmaktadır. Bu anlamda, anne-babanın ailede sevgi ortamında çocuklarına güvenli bir sığınak hazırlamaları, onların duygusal ve sosyal gelişimlerini desteklemektedir. Kişilik arayışı döneminde sıkıntılarını yoğun yaşayanlar, sorularına cevap bulamayanlar, sığınabilecekleri ve tatmin olabilecekleri dini duygu arayışına girmektedir. Kişilik gelişimi Erikson'un (1963), düşüncesinde, kişide gerek genetik gerekse biyolojik özellikleriyle yaşam boyunca devam eden bir süreçtir ki sekiz farklı evreden oluşmaktadır. Söz konusu evrelerde ilk sırayı "güvene karşılık güvensizlik" duygusu oluşturmaktadır.⁷⁵

2.2.4.3. İlk Çocukluk Dönemi (2-6 Yaş)

Çocukluk dönemini kendi içinde bölümlere ayıran eğitimci ve psikologlar 2-6 yaş grubunu İlk çocukluk dönemi olarak isimlendirmektedir.⁷⁶ Çocukluğun ilk yıllarında, tıpkı yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi, dini kavramların öğrenilmesinde de taklit ön plandadır. Çocuk, anne-babası ve diğer yakın çevresinden öğrendiklerinin etkisi altındadır. İyi veya kötü kavramlarının onun tarafından anlaşılması mümkün değildir. Yaptığı davranışı anne-babasının veya etrafındaki kişilerin mimiklerine veya ses tonlarına göre anlamlandırmaktadır. Bilinçsizce tepkiler verebilmekte olayları gerçek manada değerlendirememektedir. Duyguları hala fitratındaki saf halini korumaktadır. Dolayısıyla bu dönemde çocuklara kazandırılacak doğru davranışlar onların doğuştan sahip oldukları berraklığı korumakla mümkündür. Çocuğun sosyal, ruhsal ve fiziki yapısına uygun olarak gelişim gösterdiği 2-6 yaş dönemi araştırmacılar arasında "okul

⁷⁴ Matthew McKay vd., *İletişim Becerileri* (Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2012),261.

⁷⁵ "Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi".

⁷⁶ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020), 82.

öncesi dönem” olarak da adlandırılmaktadır.⁷⁷ Çocukların konuşma kabiliyetlerinin her geçen gün geliştiği büyüme aşamalarının gözlemlendiği, kendisini herkese kabul ettirmeye çalıştığı 2 yaş onlar için bir dönüm noktasıdır. Bu dönem çocuğun hayatında “saadet dönemi” olarak adlandırılmaktadır.⁷⁸

2 yaşın bitiminden sonra özellikle 2,5-3 yaş, çocukların beyinlerindeki haz bölgelerinin gelişmeye başladığı bir dönemdir. Bu yaşta çocuklar istedikleri şeyleri yaptırabilmek için ağlama ve öfke patlamaları yaşamaya başlayabilmektedir. Onların her istediğini yapma hazzına sahip olmaları beraberinde doyumsuzluk göstermelerine sebep olmaktadır. Bu yüzden anne-babaların özellikle bu yaş çocuklarına sınırlar koyması, onların hazzı kontrol edebilmeyi öğrenmeleri açısından son derece önemlidir. Bu yaşta her istediğini elde eden çocuklar ilerleyen yaşlarda tatminsizlik duygusuyla, kendini mutlu edecek istek arayışlarına yönelebilmektedir. Aynı şekilde dini anlamda, gençlerin ahlaki değerlere bakışlarında da sıkıntılar ortaya çıkabilmektedir. Ebeveynler, çocukların kendi-kendilerine yetme içgüdülerini, olumlu yönde tetikler ve çocuğa kendini güvende hissettirebilirlerse, gençlik çağında da onların, şüphelerden ve korkulardan uzak güven içinde olmalarını sağlayabilmektedir. 3,5-4 yaşlarında oyun oynarken cümleler arasına serpiştirilen dua cümleleri çocuğun algı oluşturmada oldukça önemlidir. Yatmadan önce tekrarlanan dualar kolayca belleğe yerleşmektedir. Bugün pek çok kişi, Kur'an eğitimi almadığı halde küçükken annesinden öğrendiği duaları okuyarak yattığını söylemektedir. Bu durum o yaşlarda zihne yerleşen bilgilerin daha kalıcı olduğunu göstermektedir.⁷⁹

Üç yaşındaki çocuk, zihin dünyasında güçlü kişiler üzerinden somutlaştırdığı bir Allah tasavvuru geliştirmekte, bu süreçte dini algısı giderek belirginleşmektedir. Çocuklar soyut düşünce aşamasına geçemediklerinden Allah'ı da insani (antropomorfik)

⁷⁷ Haluk Yavuzer, “Çocuk Psikolojisi”; Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991).

⁷⁸ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991),67.

⁷⁹ Esra Albayrak, “Çocuğumu Tanıyor muyum?: Çocuk Gelişimi”; Esra Türk, “Çocuğuma İbadet Alışkanlığı Nasıl Kazandırabilirim”, *Ailede Din Eğitimi*, ed. Gülsüm Pehlivan Ağırakça-Arife Gümüş (İstanbul: Yekder Yayınları, 2019), 19-102.

niteliklerle düşünmekte ve tasavvur etmektedir.⁸⁰ Özellikle 3 yaşından sonra, çocuk kendisine öğretilen her şeyi adeta bir bilgisayarın hafızasına kaydettiği gibi beynine kaydedebilmektedir. Çocuğun beyin gelişiminin, duyduklarını ezberlemesi yönünde en üst seviyede olduğu dönem başlamıştır. Bu yaşlarda çocuklar adeta antenleri açıktır, her konuda nasihat almaya müsaitlerdir. Bu durum çocukların dini eğitiminde hassas olmayı gerektiren kritik bir döneme işaret etmektedir. Çünkü çocuğa anlatılan ya da gösterilen her davranış onun anlam dünyasında üzüntüden mutluluğa, sevinçten korkuya kadar değişik duygularla bir değer kazanmaktadır.⁸¹

3-4 yaş, çocuklarda dini ihtiyacın canlanmaya başladığı bir dönemdir. Çocuk, 2 yaşında başlayan sorgulama eğilimini bu dönemde doruk noktasında yaşamaktadır. “Nasıl” ve “niçin” soruları zihnini meşgul etmekte nereden geldiğini öğrenme merakı artmaktadır. Çocuk bu yaş grubunda “Bizi kim yarattı? Sorusuna önceden öğrenmiş olduğu “Allah” cevabını çok rahat verebilmektedir. Bunun yanında basit ifadelerle “Bismillah, elhamdülillah, dinimiz İslam, kitabımız Kur'an vb. kısa sözcükleri ezberleyebilmektedir. Dini motifleri en güzel tarzda öğretme metodu, bilgi ve davranışları oyun yöntemleri ile kazandırabilmektir. Oyuncaklarını paylaşmayı öğretmek, çocuğa ileride sahip olması gereken paylaşma ruhunu aşılamaştır. Anne-babaların kararlı ve sabırlı tepkileriyle çocuk benlik duygusundan kurtulup başarı elde edebilmeyi öğrenmekte, başarılı olan çocuklar ise güven duygusunu daha fazla geliştirebilmektedir. Benlik gelişiminin sağlıklı tohumları bu dönemde atılmaktadır. “Dürüstlük, istikrar ve tutarlılık” bu dönem çocuklarının, anne-babalarında görmeyi arzuladıkları duyguların başında gelmektedir. Hz. Peygamber’in, çocuğun terbiye edilmesinde anne-babası üzerinde hakkı olduğunu⁸² ve çocuğa babası tarafından verilecek en değerli mirasın güzel ahlaklı yetiştirmek olduğunu⁸³ ifade eden hadisleri, anne-babaların çocukların eğitilmesindeki rollerini açıkça dile getirmektedir. Bu bağlamda çocukları gençlik çağına hazırlamak, onları güzel ahlaklı erdemli

⁸⁰ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1994),75.

⁸¹ *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*.

⁸² İbni Mace, “Sünen”, “Edeb”, 3.

⁸³ Tirmizi, “Sünen”, “Birr”,33.

davranışlarla yetiştirmek için, eğitim-öğretim süreçlerinde titiz davranmak onların vazgeçilmez haklarındandır.

2.2.4.4. Son Çocukluk Dönemi (6-13 Yaş)

Gelişim dönemleri içinde kızlar için 6-11, erkekler için 6-13 yaş dönemi son çocukluk dönemi olarak adlandırılmaktadır.⁸⁴ 6-7 yaş itibariyle çocuklar olayların arkasındaki gerçekleri merak etmeye başlamaktadır. Her çocuk zekâ gelişimi doğrultusunda, metafizik alem hakkında sorular sormaktadır. İnsanın nereden geldiğini, onu kimin getirdiğini sorgularken Allah'ın varlığının mahiyetini de anlamlandırabileceği cevaplarla öğrenmek istemektedir. Bu yaşlar “ruhi bunalım” olarak adlandırılabilen bir döneme de işaret etmektedir.⁸⁵

İlk çocukluk dönemi ile son çocukluk dönemi arasındaki en belirgin fark çocukların dil gelişimi yönündedir. Çocuklar, bu dönemde gördükleri ya da oynadıkları bir oyuncak hakkında tanımlamalar yapabilmektedir. Ahlaki yönde anne-babaları onlar için kusursuz birer rol modelidir. Doğru ya da yanlış kavramları, ebeveynlerin tutumlarına göre şekillenmektedir. Bu aşamada anne-babaların üzerinde durmaları gereken hassas nokta, nasıl bir çocuk yetiştirmek istedikleri yönünde davranış sergilemek olmalıdır.⁸⁶

6-12 yaş, “altın çağ” olarak nitelendirilmektedir. Bu yaş, çocukların somut kavramlardan soyut düşünceye doğru gelişim gösterdikleri dönemdir.⁸⁷ 6-11 yaşındaki çocuklar anne babası ve etrafındaki kişilerle yoğun iletişim yaşamaktadır. Çocuklara dini iletilerin, söz ve davranışlarla, yaşayarak örnek olunabileceği son derece hassas bir dönemdir.

⁸⁴ Haluk Yavuzer, “Çocuk Psikolojisi” (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020), 109.

⁸⁵ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996), 256.

⁸⁶ Haluk Yavuzer, “Çocuk Psikolojisi” (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020), 120.

⁸⁷ Esra Albayrak, “Çocuğumu Tanıyor muyum?: Çocuk Gelişimi”, *Ailede Din Eğitimi*, ed. Gülsüm Pehlivan Ağırakça-Arife Gümüş (İstanbul: Yekder Yayınları, 2019), 22-25.

Bu yaş çocukları anne-babalarıyla dua edip namaz kılarken, bu davranışların altında yatan takdir edilme, beğenilme ihtiyacını yaşamaktadır. Allah inancı, antropofornizm düşüncesinden uzaklaşırken artık Allah insanlardan farklı, çok daha büyük ve yüce bir varlık olarak tasavvur edilmeye başlanmaktadır. Soyut düşünce tam oturmadığından, 12 yaşından itibaren çocuğun hayatında Allah düşüncesi özel bir yer tutmaya başlamaktadır.⁸⁸ Ayrıca, inanç ve tutumlar sade bir şekilde algılanmakta, ebeveynlerden gelen dini bilgi ve ritüeller sorgulanmadan kabul edilmektedir. 7 yaş, namaz ibadetinin öğretilmesi ve alışkanlık haline getirilmesi yönünden de oldukça hassas bir dönemdir. Allah Resulü'nün 7 yaş hadisi, bu değer kazanılmasındaki önemi ortaya koymaktadır. Hz. Peygamberin özellikle 7 yaşına gelmiş olan çocuğa namazın öğretilmesini emretmesi, 9 yaşına geldiği zaman ebeveynleriyle kılmaya başlamasının sağlanması, 13 yaşında ise kılmadığı takdirde uyarı verilmesi yönündeki tavsiyesi, çocukların erken yaşta başlayan alışkanlıklarının, dini gelişimleri yönünde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamberin hayatında, bu yaş çocuklara namaz veya oruç alışkanlığı kazandırdığı yönünde örnekler mevcuttur. Sosyal çevrede, yeni insanlarla iletişime geçen çocukların arkadaşlarının tanınması, yeni kişilerle kurdukları dini iletişimlerin sağlıklı şekilde devam ettirilmesi, dini yaşama şekilleri açısından oldukça önemlidir.

Bu dönemde takdir edilmek, ödüllendirilmek ve ilgi çocukların had safhada hoşlandıkları değerlerdir. Allah'ın varlığı ve birliği (tevhit inancı) öğretilirken ebeveynlerin yapıcı ve motive edici bir üslup kullanması kritik önem taşımaktadır. "Allah, sana değer verdiği için kurallar koyar" gibi ifadeler, çocuğun dini kuralları bir cezalandırma aracı değil, sevgi düzenlemesi olarak algılamasını sağlamaktadır. Lokman Hekim'in nasihat verirken kullandığı Allah'a ortak koşma!⁸⁹ nidasını, "Yavrucuğum" hitabıyla dile getirmesi, konunun anlaşılması açısından takdire şayandır.

⁸⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996),260-265.

⁸⁹ Lokman,31/13.

2.2.4.5. Ergenlik Dönemi (12-18 Yaş)

Araştırmamızın, 14-18 yaş arası liseli gençler üzerinde inceleniyor olması, gençlerin özellikle dini bunalım ve şüphelerin yoğun yaşandığı ergenlik dönemine ağırlık verilmesini gerektirmektedir. Ancak, ergenlik döneminde dini hayatın anlaşılması, ergenlik dönemi öncesinde, genç bireyin gelişim özelliklerinin bilinmesini de zorunlu kılmaktadır.

Gelişim dönemlerine bakıldığında her dönemin kendine özgü dini duygu ve düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Dini Duygu; “Dini tecrübe anında bireyin hissettiği duygu ve algıların tamamıdır”. Her ne kadar evrensel bir özelliğe sahipse de öğrenme ve yetişme şartlarına bağlı olarak gelişim göstermektedir.⁹⁰

Buluğ ya da ergenlik çağı denilen bu dönem 14 yaşından itibaren başlamaktadır. Gerek ruhsal gerekse fiziksel yönden yeni bir uyanışın atağa geçtiği bu dönemde, gençler varoluş amaçlarını anlamlandırma ve sorgulama sürecine girmektedir. Adeta ailenin etkisinden kurtuluş serüvenine giren genç birey, kararlarında özgür, aklını ön planda tutmaya özen gösteren hayatını yönetmenin derdine düşen bir role bürünmektedir.⁹¹

Ergenlik dönemi dini gelişim üç aşamada ele alınmaktadır. Birinci aşama çocukta din duygusunun uyanışı; ikinci aşama bireyde dini bunalım ve şüphelerin baş gösterdiği buhranlı dönem; üçüncü aşama ise dini tutum ve davranışların kişinin hayat tarzı olacak kadar belirginleştiği dönemdir.⁹²

Ergenlik genel itibariyle, buhranlı bir dönem olarak kabul edilmektedir. Dünyanın neresinde hangi kültürle yetişirse yetişsin, her genç az çok bu dönemi farklı şekillerde yaşamaktadır. Yaşı ve sosyal statüsü gereği, ailesinden kopmalar başladıkça gencin bulunduğu ortam, onun etkilenme sürecini hızlandırmaktadır. Ergenlik, kimlik arayışına giren gencin, dini ve ahlaki yönden sorgulamaya başladığı, derin bir

⁹⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996),137.

⁹¹ Kerim Yavuz, *Günümüzde İncanın Psikolojisi* (Ankara: Boğaziçi Yayınları, 2013),145-147.

⁹² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996),267; Hayati Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: dem yayınları, 2015),307-311.

kararsızlık yaşadığı dönemdir. Ergenlik dönemi gelişim özellikleri, çocukluk dönemine göre oldukça yoğun geçmektedir. Bu döneme psikologlar “yeniden doğuş” adını vermektedir. Bu dönemde toplum içerisinde statü elde etmeye çabalayan gençler, bir lidere bağlanma, kendine bir yön çizme, hayatı anlamlandırma arayışına girmektedir. 12-13 yaşlar, çocuklarda Allah inancı soyut düşünce bazında yerleşmeye başlamaktadır. Ergenliğin “saadet devri” olarak nitelendirilen bu dönem, dini değerlere ilgi en üst seviyede yaşanmaktadır. Gençlerin ibadetleri yerine getirip emir ve yasaklara uygun davranmaya özen gösterdikleri bu süreç buhranlı bir dönemin başlamasıyla son bulmaktadır. Artık ergenliğin asıl fırtınalar dönemi diyebileceğimiz “bunalım” dönemi, dini şüphe ve çatışmalar dönemi olan 14-18 yaş başlamıştır. Özellikle 14-18 yaş dini anlamlandırma hususunda sorgulamaların en üst düzeyde olduğu, geleneksel dini kalıpların tenkit edildiği bir dönem olarak vurgulanmaktadır. İmanla ilgili ciddi soruşturmanın gün ışığına çıkmaya başladığı bu süreçte gençler, ailelerinin kendileri üzerindeki etkisinden kurtulmak ve arkadaşları arasında kendini göstermek istemektedir.⁹³

Ergen genç bireylerde, zihin karışıklığına sebep olan hususların başında din ve dindarlık meselesi gelmektedir. Bireyin dini inançları benimsemesi, dini değerleri içselleştirmesi ve bunları hayatında nasıl uyguladığıyla ilgili bir kavram olan dindarlık, bu dönem gençlerin dini kimlik oluşturmalarında kendini göstermektedir.⁹⁴

Ceylan (2010), “Lise Öğrencilerinin Din Algısı” üzerine yaptığı bir araştırmada, ergenlik dönemindeki dini gelişimin üç aşamadan oluştuğu sonucuna ulaşmıştır. Bu evreleri “dini şuur, dini şüphe ve dini istikrar” olarak sıralarken; ilerideki dini yaşam şeklinin temellerini oturtmaya başlayan gencin, metafizik alana dair somut düşünceden soyut düşünceye doğru evrildiğini teyit etmektedir.⁹⁵ Bağımsızlaşma gayreti içerisinde olan gençler, arkadaş gruplarıyla daha fazla zaman geçirmeye özen gösterirler ki bu durum onların buldukları arkadaş ortamlarına, adaptasyon sağlama

⁹³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV., 1996),266-270.

⁹⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*.

⁹⁵ Yılmaz Ceylan, *Lise Öğrencilerinin Din Algısı* (Ulusal Tez Merkezi: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010),20.

çabalarına dönüşmektedir. Neticede genç birey olumlu ya da olumsuz davranış kazanımlarıyla rol model aldığı arkadaşlarına uyum sağlamaya gayret göstermektedir. Bu dönem, gençlerde taklit etme gücü yerini özgür olma eğilimine bırakmaktadır. Genç birey kendi varlığını ortaya koyma gayreti içinde büyüklerine karşı tepkiler gösterebilmekte, hırçın tutum ve davranışlarda bulunabilmektedir. Kendinden dahi şüpheye düşen genç aslında kendini tatmin edip kabullenme çabasının çarpınışlarını sergilemektedir. Bazen bir tebessüm, sıcak bir muhabbetle kendisine samimi bir ortam, güven duygusu hissedebileceği tutunacak bir dal aramaktadır. Genç bireyin düşüncelerine saygı duyan herkes, doğru veya yanlış olduğu sorgulanmadan genç tarafından kabul görebilmektedir.⁹⁶

2.2.5. Modernleşme ve Dini Değişim

Modern çağ ve değişim, gençlerin dini hayatını yakından ilgilendiren kavramlar olarak araştırmamızda yer verilmesi gereken temel dinamiklerdir. Özellikle dijitalleşme, inanç ve değerlerin kişisel deneyimlere göre şekillenmesiyle ortaya çıkan bireyselleşme eğilimleri ve küresel kültürün dini pratikler üzerindeki dönüştürücü etkisi gençlerin inanç algılarının ve dini aidiyetlerinin nasıl değiştiğini açıklamayı zorunlu kılmaktadır.

Öncelikle “değişim” kavramını açıklamak konunun doğru anlaşılmasını sağlayacak ilk adımdır. Farklı kişiler tarafından yapılan tanımlara bakıldığında hepsinde ortak olan ifade, değişim için belirli bir sürenin geçmesi şeklindedir. Güncel Türkçe sözlükte, değişim kavramı “belli bir süre zarfında ortaya çıkan tüm değişiklikler” olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷ Değişim doğal süreçte kendiliğinden gerçekleşebildiği gibi yönlendirme ya da baskı neticesinde de oluşabilmektedir. Değişim her hâlükârda bürüneceği kisveye göre kontrol edilmesi gereken bir olgudur. Çünkü toplumlar üzerinde olumlu etkileri kadar olumsuz etkileri de söz konusudur. Ayrıca değişim ister

⁹⁶ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991),139-140.

⁹⁷ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük* (Erişim 03 Aralık 2024), “Değişim”.

gizli isterse açık olsun, insan var olduğu müddetçe devam etme özelliğine de sahiptir.⁹⁸ Bu anlamda, değişim iyi ya da kötü yönleriyle özünde muğlaklık içeren, kontrol altında tutulması gereken bir yapıdır ki bilerek ya da bilmeyerek bir halden başka bir hale geçmeyi kapsamaktadır. Bunun yanında toplumların değişime uyum sağlaması farklı kültürlerde çeşitli şekillerde algılanabilmektedir.⁹⁹

Teknolojik gelişmeler, sosyal medya ve dijital ağlar kültürlerarası etkileşimi artırarak, geleneksel sınırları aşan bir iletişim ağı oluşturmaktadır. Bu durum, kültürel normların, dini değerlerin ve yaşam biçimlerinin dinamik bir dönüşüm sürecine girmesine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda ekonomiden siyasete, aile kurumundan dini değerlere varıncaya kadar tüm birimler söz konusu değişimden etkilenerek adeta yeniden yapılanmaya başlamışlardır. Şüphesiz böyle bir değişim ortamında gençlik ve dini değerler de geleneksel profilden çıkıp, yeni normlara bürünmeye başlamıştır. Sosyal hayatın bütün alanlarında görülen bu değişim, kişilerin gündelik hayatlarında, dini değerler ve ibadetlerinde karşımıza çıkan yeni uygulamalarla kendisini göstermektedir. Bu durum literatürde “dindarlığın yeni biçimleri” olarak adlandırılmaktadır.¹⁰⁰

Bir başka yönde değişim ise özgürlük çerçevesinde kadın-erkek dengesinin bozulmasında görülmektedir. Artık gerek kamusal alanda gerekse sosyal alanda kadının üstlendiği roller gelenekçi anlayışın dışında farklı bir boyuta ulaşmıştır. Geleneksel yaşamda din, merkezde doğumdan ölüme kadar hayatın tamamında etkin rol oynarken, modern yaşamda herkesin özel alanına hapsedilmektedir. Zira toplumsal, kültürel ve teknolojik dönüşümler gençlerin dini inanç ve ibadet algılarında bireysel düşünce tarzında yaşam alanı bulmaya başlamıştır. Bahçelievler gibi çok kültürlü göç dalgalarına maruz kalan ve sosyo-kültürel açıdan kozmopolit bir yapıya sahip olan, yerleşim bölgelerinde yaşayan gençler de bu değişim sürecinden derinden

⁹⁸ Sami Şener vd., *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, ed. İsmail Kurt Sami Şener (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1991),98-99.

⁹⁹ Emet Gürel vd., “Türkçede Bulunan Değişim ile İlgili Atasözleri ve Deyimler: Bir İçerik Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/57 (2018), 1-15.

¹⁰⁰ Talip Demir, “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/15 (2016), 117-133.

etkilenmektedir. Bu etki, gençlerin dini kimlik algılarından sosyal aidiyet duygusuna kadar pek çok alanda kendini gösterirken, kimi zaman kültürel çatışmaları kimi zaman da kimlik karmaşasını beraberinde getirmektedir. Modernleşme kültürünün de etkisiyle kent yaşamı bireyleri dini değerlere tavır almaya ve gençleri dinden uzaklaştırmaya kadar götürebilmektedir.¹⁰¹

Değişim sosyal hayatta yaşam alanı bulurken toplumsal hayatı da tüm yönleriyle etkilemektedir. Toplum içinde yaşayan her birey din ve değişim gibi sosyal alanda var olan iki unsurun etkileşme sürecinde kendine kimlik oluşturmaya çalışmaktadır.¹⁰² Toplumların değişimi kendi istekleri ve davranışları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu süreçte, bireyler değişimi istedikleri oranda Allah, onları yönlendirmektedir. Ayette açıkça beyan edilen¹⁰³ ilahi prensip doğrultusunda, günümüz toplumunda inançlı bireylerin yetiştirilmesinde zihniyet değişiminin önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Zira değişim, öncelikle bireyin düşünce yapısında başlayıp zaman içerisinde davranışlara ve eylemlere dönüşmektedir. Neticede bu değişiklik, ahlaki tercihlerden dini ritüellere ve sosyal ilişkilere kadar bütün alanlarda yeniden şekillenerek tezahür etmektedir. Aslında değişimi, köklerden kopuş değil; kültürel ve manevi mirası öz benliğe uyumlu biçimde yeniden yorumlayarak yaşanan bir sürece dönüştürmek gerekmektedir. Bu yaklaşım, aidiyet duygusunu korurken, değişimden de nasibini almayı sağlamaktadır. İslam, öz benliğini kaybetmeden değişim sürecinde yenilikler yapmaya karşı değildir. Hz. Peygamber Arap kültürünü değişimle düzeltme yoluna gitmiş bu süreçte üç metot üzere yol almıştır: Ya kabul etmiştir ya reddetmiştir ya da ıslah etmiştir. Bireylerin varlık sebepleri olan kendi kültürel değerlerine sahip çıkarak değişime ayak uydurmaları gayet doğal bir süreçtir.¹⁰⁴

Din ile değişim arasında bir çatışma varmış gibi algılansa da esasında, din ile değişim özellikle de kültürel değişim arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Bu noktada, dini

¹⁰¹ Nevin Meriç, *Değişen Kentte Dini Hayat*, ed. Cahit Akın (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005),161-165.

¹⁰² Ramazan Uçar vd., “Din ve Değişim Bağlamında Türk Toplumunu.”, *Toplumlar Bilimleri Dergisi* 16/33 (2022), 225-236.

¹⁰³ Ra'd,13/11.

¹⁰⁴ İzzet Er, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2008),19.

değerlerin sosyal değişmeye etkilerinden ve sosyal değişimin de Müslümanların yaşam pratikleri ile dini algılarını yeniden şekillendirme sürecinden bahsetmek gerekmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, değişimin tek yönlü değil, karşılıklı çift yönlü bir süreçte gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Dinin özünü koruyarak yeniliklere açık olmak ve bu yenilikleri dinin genel kaidelerini esas alarak, onlara uyumlu hale getirmek, değişime karşı takınılması gereken bir yaklaşımdır. Din, sahip olduğu değerleri muhafaza ederken genellikle değişime karşı da koruyucu bir tavır sergileyebilmektedir. Böyle bir ortamda din, söz konusu değerleriyle değişim üzerinde etki bırakırken kendisi de sosyal değişimden etkilenmektedir. Dolayısıyla gençlerin dini algılama biçimlerinde değişim yaşanması kaçınılmaz bir gerçektir.¹⁰⁵

Günümüzde modernleşme, gençler üzerinde hızlı ve derin izler bırakabilen bir değişime yol açmaktadır. Sosyal medya ve sanal dünya ile iç içe yaşayan gençler dini bilgiye erişimi had safhada yaşadığı gibi, dini pratikte nasıl uygulayacağını da küresel anlamda öğrenerek, değişime ayak uydurmanın hızını yaşamaktadır. Geleneksel dini kurumlar, yerini kişisel deneyimlere ve sorgulama odaklı bir din anlayışına bırakmaktadır. Burada farklı inanç sistemleriyle etkileşim içinde yaşamının, dini pratikleri çoğullaştırdığını da göz ardı etmemek yerinde olacaktır.

Aydınlanma düşüncesi, Rönesans ve Reform akımlarının etkisiyle gelişerek akli esas alan bilim anlayışını ön planda tutmuş; bu yaklaşım tarihi sürecin temelini oluşturmuştur. Aydınlanma denilen bu zihniyet, Modernizmin temelini oluşturarak 17. ve 18. yüzyılda etkisini gösteren baskıcı dini yapılara ve feodal toplum düzenine belli bir kesimin özgürlük hareketi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶

Modernitenin ana düşüncesi, gelenek ve dinin etkisinden insanı kurtarıp özgürleştirmek, ferdi ve ictimai yaşamı aklın rehberliğinde yeniden yaşanılır hale getirerek inşa etmektir. Modernite hayatı anlamlandırarak devam ettirme sürecinde

¹⁰⁵ Ramazan Uçar vd., “Din ve Değişim Bağlamında Türk Toplumunu.”

¹⁰⁶ Seyfettin Aslan, Abdullah Yılmaz, “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2/2 (Erişim 05 Temmuz 2024), 95.

herhangi bir otoriteyi kabul etmezken akılcı, özgür ve yaratıcı bireyin dünyayı yeniden biçimlendirebileceğini savunmaktadır. Modernitenin ürettiği temel değerler arasında akıl merkezli düşünce yapısı, ferdiyetçilik, seküler anlayış, bilime dayalı yaklaşım, pozitivist bakış, şehirleşme ile sanayileşme, bürokratik-demokratik sisteme dayalı laiklik ve ulus-devlet modeli kavramları ön plana çıkmaktadır.¹⁰⁷

Modernitenin çıkış noktası ve düşünce yapısına bakıldığında, Batı kökenli bir anlayışa dayandığı, akılcılığı ve gözlemlenebilir gerçekleri ön planda tuttuğu görülmektedir. Bu nedenle kültürel ve dini anlayış üzerinde tahrip edici izler bıraktığını söylemek mümkündür. Akılcılığı her şeyin önüne koyan zihniyet, vahiy kaynaklı gerçeklerin sorgulanmasının önünü açarak ahlaki anlayışları farklılaştırmaktadır. Hayatın her alanına, “bilim ve tekniğin yerleştirilmesi” toplumun sahip olduğu kültürel değerlerin yönünü değiştirmektedir. Toplumun sahip olduğu “değiştirilemez” kabul edilen değerler öz benliğinden uzaklaşacak tarzda yeniden şekillendirilmektedir. Bu durum herkesin kendi fikrini haklı gördüğü, objektif bir gerçeklik yerine subjektif gerçeklikler çerçevesinde karmaşık bir toplum düzenini öne çıkarmaktadır.

¹⁰⁷ Gamze Aslan Yaşar, “Orta Çağdan Günümüze ‘Modernite: Doğuşu ve Doğası’”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/7 (2011), 10-26.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİSELİ GENÇLERDE DİNİ HAYAT ARAŞTIRMASI

3.1. Yöntem

3.1.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, liseli gençlerin dini hayat tarzlarını farklı değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan nicel bir çalışmadır. Veri aracı olarak “anket” ve “saha araştırması” tekniklerini kapsayan tarama (survey) araştırmaları ile birinci elden verilere ulaşılmaya çalışılmaktadır. Veriler, “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması”, (2014)¹⁰⁸, “Dini Dünya Görüşleri Ölçeğinin Türkçe ’ye Uyarlanması”, (Kuşat, A., Bulut M. B.)¹⁰⁹ gibi dini tutum ve davranışları baz alan ölçekler dikkate alınarak, araştırmacı tarafından geliştirilen veri toplama aracı (anket formu) ile elde edilmektedir. Anket soruları, Google Forms üzerinden dijital platformda katılımcıların erişimine sunulmuştur. Verilerin incelenmesinde, IBM SPSS Statistics V31 programından yararlanılmıştır.

3.1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bilimsel araştırmalarda kimlerden bilgi toplanacağı evren ve örneklem kavramlarıyla ifade edilmektedir. Evren bütünü ifade eden, benzer özelliklere sahip bireylerden ya da olgulardan oluşmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın mümkün olamayacağı durumlarda evrenin daraltılması gerekmektedir. Evren içinden seçilen, daha az sayıda,

¹⁰⁸ Necdet Subaşı, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*.

¹⁰⁹ Ali Kuşat, Meryem Berrin Bulut, “Dini Dünya Görüşleri Ölçeği’nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016), 2502-2509.

evreni temsil etme yeterliliğine sahip gruba örneklem adı verilmektedir.¹¹⁰ Bilimsel araştırmalarda büyük parçaları, sayı ya da olguları incelemek zordur. Bundan dolayı çok sayıdaki birey ya da olguyu, değişik metotlarla örneklem denilen parçalara indirgemek araştırmayı incelenabilir hale getirmektedir.¹¹¹

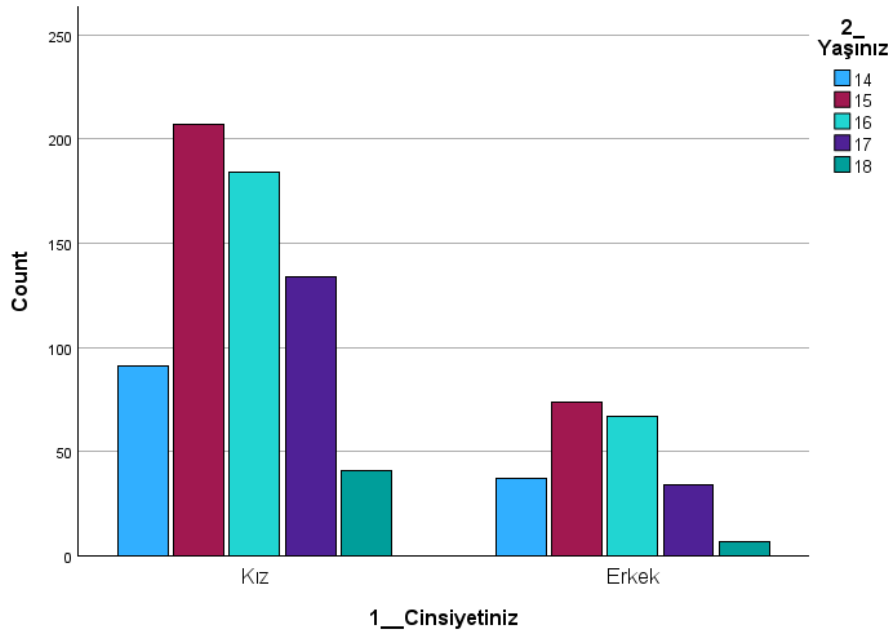
Araştırmanın evrenini, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında İstanbul Bahçelievler’de eğitim-öğretime devam eden ve farklı eğitim programları uygulayan 32 lisedeki yaklaşık 21.600 öğrenci kapsamaktadır. Çalışmanın örneklemini ise, evrenden seçilen 14-18 yaş aralığında, 10 farklı lisede öğrenimine devam eden 876 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada, tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak okullar özelliklerine göre alt gruplara ayrılmıştır. Bu alt gruplardan, basit rastgele örnekleme yöntemiyle okulların isimleri belirlenmiştir. Belirlenen bu okullardan, basit rastgele yöntemle her bir tabakayı temsil edecek şekilde belirli oranlarda seçilen öğrenciler, anket uygulamasına dahil edilmiştir.

Örneklem grubunu oluşturan gençler, Bahçelievler’de öğrenimine devam eden 5 farklı lise türünden (Kız-Erkek AİHL, MTAL, ÇPAL, SBL, AL) olmak üzere, Hazırlık programı ile lise 1,2,3,4. sınıf şubelerindeki öğrencilerden belirlenmiştir. Tabakalı örnekleme yöntemi (okul türlerini belirli özelliklerine göre gruplara ayırmaya yönelik bir yöntemdir. Okulları uyguladıkları müfredat programına göre gruplara ayırmak, araştırma sonuçlarının verimliliğini artırmaktadır) kullanılarak okullar özelliklerine göre alt gruplara ayrılmış, rastgele örneklem yöntemiyle okulların isimleri belirlenmiştir. Belirlenen okullardan belirli oranlarda basit rastgele yöntemle seçilen öğrenciler anket uygulamasına dahil edilmiştir. Araştırmaya, 10 tane lisede eğitim-öğretime devam eden 219 erkek, 657 kız olmak üzere toplamda 876 öğrenci katılım sağlamıştır. Erkek öğrenciler ankete daha az katılım sağlasalar da örneklem grubu yeterli sayının üzerine çıktığından sonuçların analiz edilmesini olumsuz etkilememektedir.

¹¹⁰ Murat Ataizi Ahmet Doğanay Ali Şimşek, Jale Balaban Salı, Yavuz Akbulut, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018),110-111.

¹¹¹ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Yıldırım, Hasan Şimşek (Ankara: Seçkin, 2018),113.

Tablo 3. 1: Cinsiyet ve Yaş Dağılım Grafiği

3.1.3. Veri Toplama Araçları

Nicel araştırma çerçevesinde, belirlenen konularda ileri sürülen tutum ve davranışlar hakkında bilgi edinmek amacıyla, örneklem grubuna sorular yönelmek şeklinde anket tekniği uygulamak, kısa sürede verileri toplamayı sağlamaktadır.¹¹² Araştırmada tercih edilen anket formu, alana dair dini tutum ve davranışları ölçen güvenilir ölçekler ve kapsamlı çalışmalar incelenerek oluşturulmuştur. Bu bağlamda, “İslami Dindarlık Ölçeği” Uysal (1995), “Dini Dünya Görüşleri Ölçeği’nin Türkçeye Uyarlanması” Kuşat ve Bulut (2016) ve Necdet Subaşı’nın yürütücülüğünü üstlendiği “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması” (2014)¹¹³ tarihli araştırmalarda kullanılan ilgili maddeler dikkatle incelenmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda araştırmanın hedefi kapsamında liseli gençlerin özelliklerine uygun maddeler, uzmanlar eşliğinde belirlenmiştir. Bu kapsamda Cronbach Alfa katsayısı ile iç tutarlılık güvenilirliği ve faktör analizi ile

¹¹² “Anket Tekniği”, Bingöl Üniversitesi, <https://www.bingol.edu.tr/media/226197/sayt-bolum13c-anket-teknigi.pdf> (Erişim 27 Nisan 2025).

¹¹³ Veysel Uysal, “İslâmi Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma (A Pilot Study On The Islamic Religiosity Scale)”; “Dini Dünya Görüşleri Ölçeği’nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”; Necdet Subaşı, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*.

yapısal geçerliği test edilmiştir. Anket maddelerinin yeterli düzeyde ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Ankette, ilk aşamada bireylerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara; devamında ise dini inanç, tutum ve davranışları içeren 5'li likert tipi ölçek sorularına yer verilmiştir. Anket soruları yapılandırılmış tarzda hazırlanarak katılımcılara cevap verme seçenekleri sunulmuştur. Ankette sorulan 44 sorudan ilk 8 soru liseli gençlerin demografik (şahsi) özelliklerini yansıtan bilgilere yöneliktir. İkinci kısımda liseli gençlerin “inanç”, “dini aidiyet”, “ibadet”, “ahlaki davranış” “dini bilgi” kapsamında, dini değer normlarının araştırılmasına ve gündelik hayatta nasıl şekillendiğinin tespit edilmesine çalışılmıştır. İçerik olarak kapalı uçlu sorular sorulmuş en az iki alternatif arasından örneklem grubuna seçme imkânı sunabilecek esneklikte 5'li likert tipi sorular hazırlanmıştır. 1'den 5'e kadar sayısal değerlerle derecelendirilmiş cevaplardan oluşan formda her bir maddeye yönelik katılımcı görüşlerinden 1 ve 2 olumlu görüş bildiren; 4 ve 5 ise olumsuz görüş bildiren cevapları temsil etmektedir. 3. seçenek kararsız kalan katılımcıları ifade etmektedir. İstatiksel veriler bu değerler üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca, anket sorularına uygun, katılımcıların görüşlerini belirlemek amacıyla evet/hayır şeklinde kategorik ölçekle (nominal) yapılandırılmıştır.

Seçilen örneklem grubuna anket formu iki şekilde uygulanmıştır. Ya belli sayıda öğrencilerin eğitim gördükleri sınıflarda yüz yüze uygulanarak gerekli açıklamalar yapılmış, rahat cevap vermeleri sağlanmıştır. Ya da web ortamında Google Forms üzerinden çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Araştırmacının örnekleme dahil edilen bir lisede eğitimci olması belirlenen gençlerle soru-cevap şeklinde değerlendirmeler yapılmasında kolaylık sağlamıştır.

3.1.4. Verilerin Analizi

Araştırmada değişkenler arasındaki dağılım, tablolar halinde sunulan verilerle yorumlanmaktadır. Araştırmada kullanılan anketin geçerliliğini kanıtlamak ve verilerin analiz edilerek sayısal puanlarla anlamlı şekilde yorumlanıp

yorumlanamayacağını belirlemek amacıyla geçerlik analizi yapılmaktadır.¹¹⁴Aşağıda ölçme aracının geçerlik ve güvenilirliği yaygın olan yöntemlerle incelenerek yorumlanmaktadır.

3.1.5. Güvenirlik

Araştırmada kullanılan ölçme aracının tutarlı ölçüm yapabilmesi, ölçme aracının güvenilir olduğu anlamına gelmektedir.¹¹⁵

3.1.5.1. Cronbach Alfa Güvenirlik Analizi

Anket soruları liseli gençlerin kişisel özelliklerini yansıtan sorularla başlamaktadır. Diğer sorular inanç, ibadet ve ahlaki davranış yönünden gruplandırmaya tabi tutulmaktadır. Her bir grubu oluşturan sorular tablolar halinde analiz edilmektedir.

Demografik Bilgiler :1,2,3,4,5,6,7,8,33.

İnanç Boyutu: 11,12,13,14,15,16,17,18,19,20.

İbadet Boyutu:9,10,31,36,37,38,39,40,41,42,44.

Ahlaki Davranış Boyutu:21,23,24,25,26,27,30,32.

Soruların güvenilirlik analizi üç ana kategoride değerlendirilmiştir. Bu nedenle her bir kategoriye ait Cronbach Alfa Katsayısı hesaplanmıştır.

a) İnanç Boyutu

Tablo 3. 2: İnanç Güvenirlik Katsayısı

Cronbach Alfa	N of Items (soru sayısı)
0.927	10

¹¹⁴ John W.Creswell, *Araştırma Deseni- Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, ed. Çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık, 2017),160.

¹¹⁵ Murat Ataizi Ahmet Doğanay Ali Şimşek, Jale Balaban Salı, Yavuz Akbulut, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018),153-156.

Cronbach Alfa Değeri (α): (0,927)

(0,927) değeri: 10 sorudan oluşan ölçeğin yüksek güvenilirlikle ölçüm yaptığını göstermektedir. Bu sonuç, soruların birbiriyle ne kadar tutarlı olduğunu ve ölçmek istediği değerleri ne kadar yansıttığını ifade etmektedir. “İnanç” boyutunu ölçen soruların birbiriyle son derece tutarlı olduğunu teyit etmektedir.

İnanç Ölçeği

Tablo 3. 3: İnanç Toplam istatistiği

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
11_ "Allah'ın varlığı" ile ilgili inancınızı en iyi şekilde, hangisi ifade etmektedir?	14,82	42,290	0,836	0,914
12_ Kur'an evrenseldir, değişmemiştir kıyamete dek değişmeyecektir	14,65	40,765	0,871	0,912
13_ Allah(cc) emir ve yasaklarını peygamberlerine vahiy yoluyla bildirmiştir	14,71	41,605	0,876	0,912
14_ Hz_ Muhammed (sav)Allah'ın kulu ve son peygamberidir	14,83	42,742	0,865	0,914
15_ Kıyamet günü ve öldükten sonraki hayat haktır ve gerçektir	14,67	41,199	0,870	0,912
16_ Kader haktır, hayır ve şer Allah'tan gelir	14,66	41,191	0,864	0,912
17_ Ruhani varlıklar gerçektir ancak biz gözümüzle göremeyiz	14,66	41,999	0,809	0,915

18_ Dünyada hayırlı ameller işleyenler Hz_ Muhammed'e inanmasalar da cennete girebilirler	13,08	51,824	-0,065	0,970
19_ Dünyada olup biten her şey Allah'ın izniyle gerçekleşir	14,66	41,478	0,837	0,914
20_ İnsanlar öldükten sonra Ahirette yeniden diriltilecek ve yaptıklarının hesabını vereceklerdir	14,69	40,990	0,877	0,911

Bu tablo, inanç boyutunu ölçen her bir maddenin toplam ölçekle uyumunu ve o madde çıkarıldığında ölçeğin nasıl etkileneceğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle ölçeğin iç tutarlılığını (Cronbach Alfa) değerini göstermektedir. Buna göre 18. sorunun negatif değerde olması diğer maddelerle ters yönde davrandığını göstermektedir. 18. soru çıkarıldığında Alfa değeri (0,970)'e yükselmektedir. Ancak araştırmada kullanılan ölçeğin değeri, genel ortalamanın (0,70)'in üzerinde, (0,927) çıktığı için 18. sorunun çıkartılmasına gerek görülmemiştir. Bundan sonraki araştırmalarda 18. sorunun anketten çıkarılması ölçeğin güvenilirliğini (0,970) değerine yükseltecektir.

b) İbadet Boyutu

Tablo 3. 4: İbadet Güvenirlik Katsayısı

Cronbach Alfa	N of Items (soru sayısı)
0.844	11

Cronbach Alfa değeri (α): (0,844)

($\alpha \geq 0,70$ kabul edilebilir, $\alpha \geq 0,80$ iyi olarak değerlendirilmektedir).

Ölçüm sonuçlarına göre, 10 sorudan oluşan ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu görülmektedir. Bu değer ibadet boyutunu ölçen soruların birbiriyle son derece tutarlı olduğunu göstermektedir.

c) *Ahlaki Davranış Boyutu*

Tablo 3. 5: Ahlaki Davranış Güvenirlik Katsayısı

Cronbach Alpha	N of Items (soru sayısı)
0,711	8

Cronbach Alfa değeri (α): (0,711)

Ahlaki davranış boyutuna ait 8 sorudan oluşan ölçeğin güvenirlilik analizi kabul edilen sınırların üzerinde bulunmuştur. Bu değer, ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılıkta ve ahlaki davranış boyutunu ölçen soruların birbiriyle anlamlı ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Ahlaki davranış boyutundaki sorulardan 32. soru düşük korelasyon değerine sahip görülse de teorik bilgi vermesi açısından önemli görülmüş ve ölçekte yer verilmiştir.

3.1.6. Geçerlik

Nicel araştırmalarda her ölçme aracı belli bir sonuca ulaşmak için kullanılmaktadır. Çalışmamızda kullanılan ölçek soruları oluşturulurken, bu alanda daha önce hazırlanmış dini hayatın araştırılması yönünde kullanılan ölçekler örnek alınmıştır. Araştırmaya uygun ölçek türüne uzmanlar eşliğinde, bütün sorular değerlendirildikten sonra karar verilmiştir. Araştırma, liseli gençlerin dini hayatı algılama ve yaşama şekilleri üzerinde yoğunlaştığı için, kullanılan ölçek de “neyi”, “nasıl” ve “ne kadar” sorularına betimleyici cevaplar bulmayı hedeflemektedir.

Geçerlik araştırmalarında kullanılan en yaygın yöntemler; kapsam geçerliği (ankette kullanılan sorular/maddeler ölçülmek istenen konuyu ölçer mi?), yordama veya uyum geçerliği (sonuçlar daha önce yapılan çalışmalarla ilişkili mi?) ve yapı geçerliğidir (sorular araştırılması gereken kavramları ölçer mi?).¹¹⁶

¹¹⁶ John W.Creswell, *Araştırma Deseni- Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, ed. Çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık, 2017),160.

Araştırmalarda kullanılan görünüş geçerliği; lme aracının, ölçülmesi gereken kriterlerin yani neyin ölçülmesi gerektiğinin, katılımcılar tarafından açık ve anlaşılır şekilde değerlendirilmesine yöneliktir. lğin kullanılış amacı, nasıl kullanılacağı ve hangi sonuçların değerlendirileceği görünüşte herkes tarafından anlaşılmaktadır.¹¹⁷

3.1.6.1. Kapsam Geçerliği

Araştırmada kullanılan lğin incelenen konuyu yeterince kapsayıp-kapsamadığının bilinmesi son derece önemlidir. Anket sorularına bakıldığında dini hayat üzerinde çalışıldığı için, dinin üç ana konusu niteliğinde “inanç, ibadet ve ahlak” hakkında yeterince bilgi öğrenmeye yönelik olduğu görülmektedir. Bütün soruların kendi alanını ölçüyor nitelikte olduğu, araştırmanın kapsam yönünden yeterli olduğu, danışman ve uzman kişiler tarafından teyit edilmiştir.

3.1.6.2. Yapı Geçerliği

Araştırmada kullanılan lğin, araştırılan konuyu ne derece iyi ölçtüğünü test etmektedir. Faktör analizi ile her kategorideki konular organize edilmiştir. Ölçek maddeleri Cronbach Alfa güvenirlik analizi ile değerlendirildikten sonra ölçek maddelerinin faktör analizine uygunluğunu tespit etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) uygunluk katsayısı hesaplanmış; Bartlett’s Testiyle sorular gruplaştırılarak, her sorunun kendi alanında ölçüm yaptığı teyit edilmiştir.

¹¹⁷ Murat Ataizi Ahmet Doğanay Ali şimşek, Jale Balaban Salı, Yavuz Akbulut, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali şimşek (Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir, 2018),156.

a) İnanç Yapı Geçerliği

Tablo 3. 6: İnanç Yapı Geçerliği KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Uygunluk Katsayısı		0,964
Barlett Küresellik Testi	Ki kare değeri	9401,623
	Serbestlik derecesi -df-	45
	Anlamlılık -p- değeri	<,001

Faktör analizi sonuçlarına göre KMO ölçüm sonucu 0,964 çıkmıştır. Bu sonuç “mükemmel” sayılabilir değere işaret etmekte ve faktör analizinin yapılabilir olduğunu göstermektedir. Barlett testi sonuçlarına göre, araştırmada kullanılan maddeler/sorular arasında yüksek korelasyon bulunduğu, değişkenlerin birbiriyle anlamlı ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ki-Kare, χ^2_{45} : 9401,623; p <0,001/ p değerinin <0,05’in altında bir ölçüme tekabül etmesi elde edilen verilerin faktör analizinin yapısal geçerliğine işaret etmektedir.

b) İbadet Yapı Geçerliği

Tablo 3. 7: İbadet Yapı Geçerliği KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Uygunluk Katsayısı		0,846
Barlett Küresellik Testi	Ki kare değeri)	3765,115
	Serbestlik derecesi -df-	55
	Anlamlılık -p- değeri	<,001

İbadet boyutunu oluşturan 11 maddelik ölçeğin faktör analizi sonuçlarına bakıldığında, KMO ve Bartlett's Testi bulguları değerlendirildiğinde, KMO uygunluk katsayısı 0,846 olarak belirlenmiştir. Bu değer “çok iyi” sayılabilecek bir düzeyde soruların birbiriyle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Bartlett's Testi of Sphericity sonuçları ise [χ^2 (55):3765,115; p <.0,001] anlamlı görülmektedir.

c) Ahlaki Davranış Yapı Geçerliği

Tablo 3. 8: Ahlaki Davranış Yapı Geçerliği KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Uygunluk Katsayısı		0,725
Barlett Küresellik Testi	Ki kare değeri	1642,133
	Serbestlik derecesi -df-	28
	Anlamlılık-p-değeri	<,001

Ahlaki davranış boyutunu oluşturan 8 maddenin, ölçeğin faktör analizine uygunluğu “iyi” seviyede çıkmıştır. KMO değeri örneklem yeterliği 0,725 çıkması, ölçüm yapmaya elverişli olduğunu göstermektedir. Bartlett’s Testi of Sphericity sonuçları [χ^2 (28):1642,133; p <0,001] değeri sorular arasında anlamlı ilişki bulunduğunu teyit etmektedir.

Araştırmada kullanılan 44 soru/maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılığını artırmak amacıyla 6 soru (22,28,29,34,35,43) analiz dışında bırakılmıştır. Bu sorular çoktan seçmeli ya da çoklu cevap gerektiren açıklayıcı-yoruma dayalı içerikte oldukları için SPS faktör analizine ve güvenilirlik testine dahil edilmemiştir. Ancak dini hayatı ölçer tarzda sorular olduğu için ankette yer verilerek, elde edilen veriler yorum kısmında analiz edilmiştir.

3.2. Liseli Gençlerde Dini Hayat: Bulgular ve Yorumlar

3.2.1. Gençlerin Demografik Özellikleri

Tablo 3. 9: Cinsiyet Dağılımı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kız	657	0.1	75,0	75,0
Erkek	219	0.0	25,0	100,0
Toplam	876	0.1	100	

**Tablodaki "0.1" ve "0.0" yüzdelerinin çok küçük olduğunu ancak sıfır olmadığını vurgulamaktadır.*

Tablo 9’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan 876 katılımcının %75’i kız, %25’i erkektir. Kız öğrencilerin erkeklere oranla ankete katılma oranı daha yüksektir. Sonuçların bu şekilde çıkmasında anketin gönüllülük esasına dayanması ve erkek öğrencilerin araştırmaya katılım hususunda gerekli hassasiyeti göstermemeleri etken olmuştur.

Tablo 3. 10: Yaş Dağılımı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
14	128	0.0	14,6	14,6
15	281	0.0	32,1	46,7
16	251	0.0	28,7	75,3
17	168	0.0	19,2	94,5
18	48	0.0	5,5	100,0
Toplam	876	0.1	100	

Tablo 10’ da görüldüğü üzere araştırmaya katılan gençlerin %14,6’sı 14 yaşında; %32,1’i 15 yaşında; %28,7’si 16 yaşında; %19,2’si 17 yaşında ve %5,5’i 18 yaşındadır. Ankete zaman ayıran öğrencilerden en yoğun katılım 15 yaş grubundan olmuştur. Sorulara cevap verenlerden 128 kişi 14, 281 kişi 15, 251 kişi 16, 168 kişi 17, 48 kişi 18 yaşlarındadır.

Tablo 3. 11: Dini Bilgi Kazanımının En Yoğun Olduğu Yaş Grubu

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Kümülatif %
6 yaş altı	100	0.0	11,4	11,4
6-10 yaş arası	352	0.0	40,2	51,6
11-13 yaş arası	252	0.0	28,8	80,4
14-16 yaş arası	153	0.0	17,5	97,8
17-18 yaş arası	19	0.0	2,2	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Dini bilgilerin en fazla öğrenildiği yaş, gençler tarafından çoğunlukla 6-10 yaş arasında 352 kişi (%40,2) olarak tespit edilmiştir. Bu orana (%11,4) ve (%28,8) değerlerini de ilave edersek, dini bilgileri edinme yaşlarının, erken çocukluk ve ergenlik öncesi dönemde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu değer, toplamda 704 kişiyle (%80,4) dini eğitimin büyük oranda 12 yaş öncesinde tamamlandığını ortaya koymaktadır. Erken yaşların çoğunluk tarafından tercih edilmesi, din eğitiminde ailenin ve ilköğretimin önemine dikkat çekmektedir. Liseli gençlerin dini kimliklerinin oluşumunda, çocukluk döneminde edindikleri ritüeller ve rol model aldıkları kişilerin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu sonuç, “Liseli gençlerin dindarlık düzeyleri ailelerin tutum ve davranışlarından etkilenmektedir” hipoteziyle uyumlu görülmektedir. 14-16 (%17,5) ve 17-18 (%2,2) yaşlardaki düşüş, dini bilgi edinilme sürecinin ergenlikle birlikte azaldığını göstermektedir.

Tablo 3. 12: Okul Türleri Dağılımı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Anadolu Lisesi	338	0.0	38,6	38,6
Anadolu İmam Hatip Lisesi	153	0.0	17,5	56,1
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	53	0.0	6,1	62,1
Çok Programlı Anadolu Lisesi	311	0.0	35,5	97,6
Sosyal Bilimler Lisesi	21	0.0	2,4	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

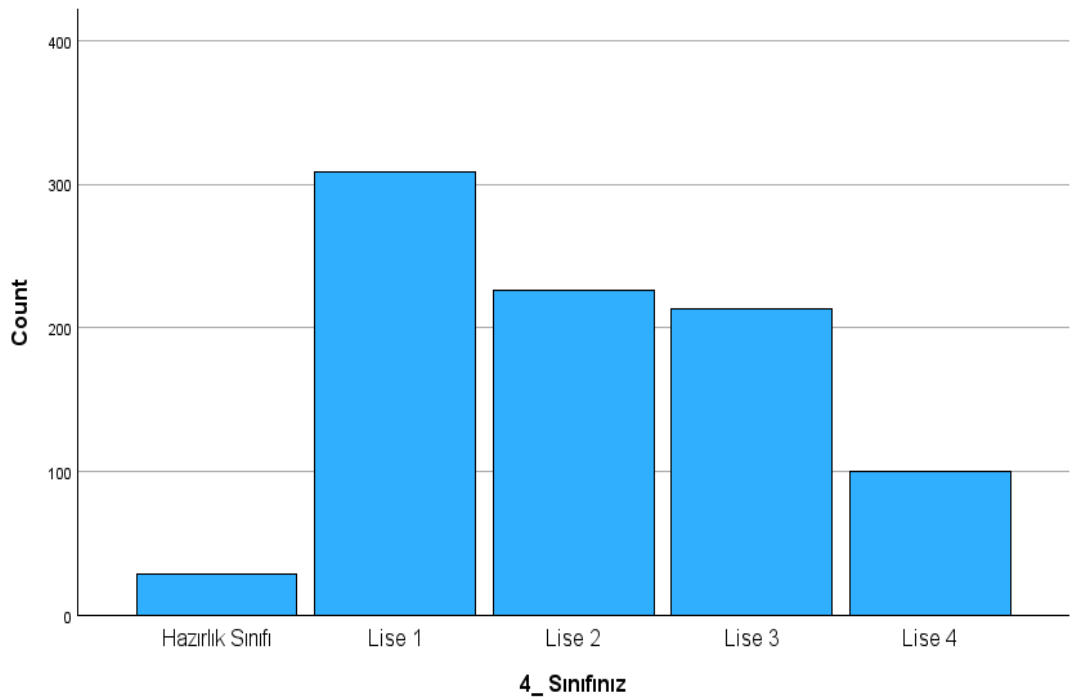
Tablo 12’de, ankete katılan gençlerden 338 kişi (%38,6) Anadolu Liseleri; 311 kişi (%35,5) Çok Programlı Anadolu Liselerinde eğitim görmektedir. Bu iki lise türünde okuyan gençler %74,1 oranıyla büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Sosyal Bilimler Lisesi 21 kişi (%2,4) ve Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi 53 kişi (%6,1) ile en düşük oranlara sahiptir. Gerek bu iki lise türünde okulların birer tane olması gerekse okulların ankete katılma oranlarının düşüklüğü veri sonuçlarını doğrudan etkilemektedir. Hatta MEM izinli olduğu halde, Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinden bir okul anket uygulamasına müsaade etmemiş; okullarında farklı dini mensubiyete sahip velilerin, dini içerikli ankete eleştirel yaklaşımlarını gerekçe olarak göstermişlerdir. Anadolu İmam Hatip Liseleri araştırmaya 153 kişiyle (17,5’lik) katılım sağlamıştır.

Tablo 3. 13: Sınıf Dağılımı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Hazırlık Sınıfı	29	0.0	3,3	3,3
Lise 1	308	0.0	35,2	38,5
Lise 2	226	0.0	25,8	64,3
Lise 3	213	0.0	24,3	88,6
Lise 4	100	0.0	11,4	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 13'te görüldüğü üzere, Lise 1, 308 öğrenci (%35,2) ve Lise 2, 226 öğrenci (%25,8) ile ankete en fazla katılım gösteren gruplardır. Bu iki sınıf, toplam katılımcıların %61'ini oluşturmaktadır. Lise 3 ve lise 4 sınıf öğrencileri, sınav ve mezuniyet stresi nedeniyle ankete fazla katılım sağlamamışlardır.

Tablo 3. 14: Sınıf Dağılım Grafiği

Tablo 3. 15: Anne Öğrenim Seviyesine Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif%
Okuma-yazma bilmeyen	32	0.0	3,7	3,7
İlkokul mezunu	263	0.0	30,0	33,7
Ortaokul mezunu	153	0.0	17,5	51,1
Lise mezunu	264	0.0	30,1	81,3
Üniversite mezunu	125	0.0	14,3	95,5
Lisansüstü (Yüksek lisans, doktora vs.)	39	0.0	4,5	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Verilere bakıldığında, ankete katılanlardan Lise mezunlarının %30,1 ve ilkokul mezunlarının %30,0 oranlarla birbirlerine yakın olması, katılımcıların büyük kısmının temel veya ortaöğretim düzeyinde olduğunu göstermektedir. Üniversite mezunu %14,3 ve lisansüstü mezunu %4,5 olmak üzere toplamda %18,8 veri sonucu, ankete katılanların anne eğitim seviyelerinin, yükseköğrenim görmüş bireylerden oluşma oranının, sayısal olarak daha az olduğunu göstermektedir. Okur-yazar olmayanların sadece %3,7 olması, anne eğitim durumları açısından, okuryazarlık oranının yüksek olduğunu desteklemektedir.

Tablo 3. 16: Baba Öğrenim Seviyesine Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Okuma-yazma bilmeyen	6	0.0	0,7	0,7
İlkokul mezunu	206	0.0	23,5	24,2
Ortaokul mezunu	181	0.0	20,7	44,9
Lise mezunu	282	0.0	32,2	77,1
Üniversite mezunu	158	0.0	18,0	95,1
Lisansüstü (Yüksek lisans, doktora vs.)	43	0.0	4,9	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 16’da görüldüğü üzere, ankete katılanlardan, Lise mezunları 282 kişi (%32,2) ile en yüksek grubu oluşturmaktadır. Üniversite mezunlarının 158 kişi (%18), lisansüstü eğitim mezunlarının 43 kişi (%4,9) olması; baba eğitim seviyelerinin annelere oranla daha iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Okur-yazar olmayanların sayısının 6 kişi (%0,7) ile düşük seviyede olması, genel anlamda öğrencilerin babalarının eğitim seviyelerinin yüksek olduğunu vurgulamaktadır.

Eğitim düzeyi ve dini tutumlar arasında ilişki kurulursa, gençlerin daha çok ebeveynleri öğrenim görmüş ailelerde büyüdükleri göze çarpmaktadır. Böyle bir dağılım, gençlerin eğitim seviyeleri açısından da oldukça anlamlıdır.

Tablo 3. 17: Ailenin Ekonomik Durumuna Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Çok İyi	45	0.0	5,1	5,1
İyi	312	0.0	35,7	40,8
Orta	453	0.0	51,8	92,6
Düşük	55	0.0	6,3	98,9
Çok Düşük	10	0.0	1,1	100,0
Toplam	875	0.1	100,0	

Araştırmaya katılan gençlerin, aile gelir durumlarına bakıldığında, ailelerin iyi ve orta gelir düzeyinde ebeveynlerden oluştuğu görülmektedir. Ekonomik durumu en yüksek olan grup 453 katılımcı (%51,8) ile, orta derecede gelir düzeyine sahiptir. Anket sorusuna sadece bir kişi katılım sağlamamıştır.

Tablo 3. 18: Anne-Baba ile Yaşama Durumuna Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Annem-babamla (Çekirdek aile)	785	0.1	89,6	89,6
Annemle (annem babam ayrıldı)	65	0.0	7,4	97,0
Babamla (annem babam ayrıldı)	10	0.0	1,1	98,2
Diğer:	16	0.0	1,8	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 18, araştırmaya katılanların, anne-baba ile yaşama profillerini göstermektedir. Buna göre katılımcılardan 785 kişi (%89,6) çekirdek ailelerde yaşamaktadır. Anne-baba ayrıldığı için her ikisinden birinde yaşamak zorunda kalanların oranı ise 75 kişidir (%8,5). “Diğer” kategorisinde olan katılımcılar “hala, anneanne, kalabalık/geniş aile, amca, dede, yurt ya da pansiyon/muhtemelen aile şehir dışında” yanıtlarını vermişlerdir.

Neticede araştırmaya katılan gençlerin, genellikle çekirdek ailelerde yetişmiş olmaları, ilk çocukluk dönemi dini eğitimi, ailenin yanında (olumlu ya da olumsuz) almaları yönünde oldukça önemlidir.

3.2.2. Gençlerin “İnanç” Dağılımı

Bu bölümde, araştırmaya katılan gençlerin, Allah, peygamber, kutsal kitap, ahiret gibi temel dini inançları benimseyerek ve içselleştirerek, sergiledikleri tutumları ölçmek için anket sorularına verdikleri cevaplar, tablolar halinde gösterilmektedir. Gençlerin dini hayatlarındaki inanç boyutu, iman esaslarına dair algılarını, pratik yaşamdaki alışkanlıklarını ve hayata bakış açılarını ifade etmektedir. Araştırmaya katılan

gençlerin iman esaslarına yönelik tutumlarına geçmeden önce iman kavramını tanımlamak gerekmektedir. İman kavramı, lügatte “güven duyarak kabul etmek ve inanmak” demektir. İstılahta ise “Peygamberlerin, Allah’tan alıp insanlara ulaştırdıkları kesin bilgi ve esasları tasdik etmek, getirdiklerini gönülden kabul etmek” anlamına gelmektedir. Kelime-i Şahadeti söyleyen herkes Hz. Peygamber’in bildirdiği inanç ilkelerini hiçbir şüpheye mahal bırakmadan onaylamış demektir.¹¹⁸ Bu durum ayet-i kerimede¹¹⁹ iman edilecek hususları beyan edecek tarzda açıklanmaktadır.

Tablo 3. 19: Allah'ın Varlığı İnancı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Allah'ın var ve bir olduğuna hiç şüphe duymadan inanan	696	0.1	79,5	79,5
Belli şüpheleri olsa da Allah'ın varlığına inanan	130	0.0	14,8	94,3
Allah'a inanmadığı halde üstün bir gücün varlığına inanan	3	0.0	0,3	94,6
Allah'ın varlığından emin olamayan	24	0.0	2,7	97,4
Allah'ın varlığına inanmayan	23	0.0	2,6	100,0
Toplam	876	0.1	100	

Gençler arasında, “Allah'ın var ve bir olduğuna hiç şüphe hissetmeden inanan” 696 kişiyle (%79,5) oranla çoğunluğu temsil etmektedir. Gençlerden 130 kişinin (%14,8)

¹¹⁸ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/212-214.

¹¹⁹ Nisa,4/136.

“Belli şüpheleri de olsa Allah'ın varlığına inanmaları” katılımcılar arasında inanç ve şüphenin iç içe olduğu karışık bir profilin bulunduğunu göstermektedir. Araştırmada sadece 3 kişi (%0,3) “Allah'a inanmadığını söylerken üstün bir gücün varlığını kabul etmektedir”. Bu oran, deist düşünceye sahip bireylerin araştırma grubunda yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir. 24 kişi (%2,7) “Allah’ın varlığından emin olamayan” agnostik bir görünüm (Yaratıcının var olup olmadığının bilinemeyeceği anlayışı) sergilerken; araştırma grubunda 23 kişilik (%2,6) bir oran ateist eğilimli bir tavır (Türk Dil Kurumu'na göre "tanrıtanımsızlık") sergilemektedir.

Tablo 3. 20: Kur'an-ın Hakikat Olduğu, Sonsuza Kadar Kesinlikle Değişmeyeceği İnancı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	611	0.1	69,7	69,7
Katılıyorum	156	0.0	17,8	87,6
Kararsızım	63	0.0	7,2	94,7
Katılmıyorum	19	0.0	2,2	96,9
Kesinlikle Katılmıyorum	27	0.0	3,1	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 20, araştırmaya katılanlar arasında 767 kişinin (%87,5) Kur'an-ın geçerliliğini ebediyen koruyacağı fikrini “Kesinlikle Katılıyorum ve Katılıyorum” cevaplarıyla desteklemektedir. Bu durum, araştırma örnekleminin büyük bir kısmının Kur'an-ın hakikati hususunda güçlü bir inanca sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcılardan 63 kişi (%7,2) “Kararsız” olduğunu ifade ederken, toplamda 46 kişi (%5,3) “Katılmıyorum ve Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtlarını işaretlemişlerdir.

Araştırmanın geçerliliği yönünden değerlendirilirse, Kur'an-ın hakikat oluşunu reddeden katılımcı sayısı ile Allah’ın varlığından şüpheye düşen veya inanmayan birey sayısı doğru orantılıdır. Bu durum gençlerin sorulara verdikleri cevapların onların dini aidiyetleri konusunda gerçek bilgileri yansıttığını ortaya koymaktadır. Neticede,

modern düşünce sistemi ve çok kültürlü toplum yapısı gençler arasında dini inançlara yönelik sorgulama ve şüpheli bakma eğilimlerini artırmaktadır. Bu bakış açısı, gençlerin özellikle itikadi konulara eleştirel bir perspektiften bakmalarına ve zamanla muhalefet etmelerine kadar gidebilmektedir.

Tablo 3. 21: Allah'ın (cc) Emir ve Yasaklarını Peygamberlerine Vahiy Yoluyla Bildirdiği İnancı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	623	0.1	71,1	71,1
Katılıyorum	174	0.0	19,9	91,0
Kararsızım	39	0.0	4,5	95,4
Katılmıyorum	19	0.0	2,2	97,6
Kesinlikle Katılmıyorum	21	0.0	2,4	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Araştırmaya katılanlardan 797 kişi (%91) “Kesinlikle Katılıyorum ve Katılıyorum” cevaplarıyla vahiy inancını güçlü bir şekilde desteklemektedir. Bu durum geleneksel dini aidiyetin gençler arasında hala etkili olduğunu göstermektedir. Bunun yanında “Kararsızlar” 39 kişi (%4,5) ve “Katılmayanlar” 40 kişi (4,6)” olmak üzere toplamda 79 kişinin (%9,1) muhalif tavır göstermelerini; özellikle modern toplumlarda artan eleştirel düşünce ve seküler eğilimlerle ilişkilendirmek mümkündür.

Tablo 3. 22: Hz. Muhammed’in Son Peygamber Olduğu İnancı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	689	0.1	78,7	78,7
Katılıyorum	135	0.0	15,4	94,1
Kararsızım	23	0.0	2,6	96,7
Katılmıyorum	9	0.0	1,0	97,7
Kesinlikle Katılmıyorum	20	0.0	2,3	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Örneklem grubu, Hz. Muhammed’den sonra peygamber görevlendirilmeyeceği fikrine 689 kişilik (%78,7) bir katılımıla “Kesinlikle Katıldıklarını” göstermişlerdir. Resulullah ile peygamberlik görevinin son bulduğu inancı, liseli gençler arasında güçlü bir şekilde benimsenmektedir. Bu inanca, anketteki ifadeyle “Katılıyorum” diyen 135 öğrenci (%15,4) de eklenince, toplamda 824 kişiyle (%94,1) Hz. Peygamberi kabul eden baskın bir çoğunluk oluşmaktadır. Gençlerin geleneksel ailelerde yetiştiği düşünüldüğünde bu sonuç, İslam inancında nübüvvetin sona erdiği inancıyla örtüşmektedir. Katılımcılardan 23 kişilik (%2,6) gibi küçük bir grup “Kararsız” kalmıştır. Bu sonuç kişisel tereddütlerle açıklanabilir. “Katılmıyorum” 9 kişi (%1) ve “Kesinlikle Katılmıyorum” 20 kişi (%2,3) ile toplamda 29 katılımcı (%3,3) son peygamberin Hz. Muhammed olduğunu kabul etmemektedir.

Tablo 3. 23: Kıyamet Günü ve Öldükten Sonraki Hayatın Hak Olduğu İnancı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	616	0.1	70,3	70,3
Katılıyorum	155	0.0	17,7	88,0
Kararsızım	69	0.0	7,9	95,9
Katılmıyorum	11	0.0	1,3	97,1
Kesinlikle Katılmıyorum	25	0.0	2,9	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 23'te, "Kıyametin kopuşu ve öldükten sonraki hayatın hak olduğuna" ilişkin anket sonuçları, katılımcılar arasında genel kabulün yüksek olduğunu göstermektedir. "Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum" cevaplarıyla toplamda 771 kişi (%88) kıyamet gününü ve ahiretin varlığını kabul etmektedir. Metafizik bir konu olan Ahiret inancına 69 öğrenci (%7,9) "Kararsızım" yanıtını vermiştir. "Katılmayanların" toplamı ise 36 kişi (%4,2) olarak tespit edilmiştir. Veriler, katılımcılar arasında dini inançlara mesafeli veya farklı inanç gruplarının bulunduğu bir işarettir.

Tablo 3. 24: Kaderin Hak, Hayır ve Şerrin Allah'tan Olduğu İnancı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	601	0.1	68,6	68,6
Katılıyorum	184	0.0	21,0	89,6
Kararsızım	47	0.0	5,4	95,0
Katılmıyorum	18	0.0	2,1	97,0
Kesinlikle Katılmıyorum	26	0.0	3,0	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 24'te "Kader haktır, hayır ve şer Allah'tan gelir" ifadesine ilişkin sonuçlara bakıldığında, 601 kişi (%68,6) "Kesinlikle Katılıyorum", 184 kişi (%21,0) "Katılıyorum" cevaplarıyla toplamda 785 kişi (%89,6), gençler arasında kader inancının yüksek düzeyde kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. 47 kişinin (%5,4) kader konusunda "Kararsız" olduğunu ifade etmesi; hayır ve şerre bakışta, hayrın özgür irade ile gerçekleşirken şerrin bir zorunluluk anlamında algılanması olarak açıklanabilir. Kaderin hak olduğuna inanmayan 44 kişi (%5,1), kader ve şer konusunun sosyal çevrede halen tartışmalı bir mesele olarak algılanmasından kaynaklandığına işaret etmektedir. Özellikle iyiliğin Hak olduğuna inanan bireyler, kötülük problemine sorgulayıcı bir bakışla muhalefet gösterebilmektedir.

Tablo 3. 25: Gözle Görülmeyen (Gaybî) Varlıklara Yönelik İnanç

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	597	0.1	68,2	68,2
Katılıyorum	189	0.0	21,6	89,7
Kararsızım	49	0.0	5,6	95,3
Katılmıyorum	18	0.0	2,1	97,4
Kesinlikle Katılmıyorum	23	0.0	2,6	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 25, görülmeyen metafizik varlıklara inancın gençler tarafından yüksek düzeyde benimsendiğini göstermektedir. Görülmeyen varlıkların yaratıldığını, toplamda 786 öğrenci (%89,8) kabul etmektedir. 49 kişinin (%5,6) soruya “Kararsızım” cevabı, Metafizik alemle ilgili bilimsel kanıtların netlik kazanmaması ve modern anlayışta görülmeyen aleme şüpheyle bakılmasından kaynaklı olabilmektedir. Görülmeyen varlıkları kabul etmeyen 41 kişi (%4,7) azınlıkta da olsa, her şeyin akılla açıklanmaya çalışıldığı modern anlayışın, lise çağındaki gençler üzerindeki etkileri arasında sayılabilir.

Tablo 3. 26: Dünyada Salih Amel İşleyenlerin Son Peygamberi Kabul Etmeseler de Cennete Girebilecekleri İnanıcı

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	120	0.0	13,7	13,7
Katılıyorum	138	0.0	15,8	29,5
Kararsızım	297	0.0	33,9	63,4
Katılmıyorum	192	0.0	21,9	85,3
Kesinlikle Katılmıyorum	129	0.0	14,7	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 26’da “Dünyada hayır (Salih amel) işleyenler bütün insanlığa gönderilen son peygamberi kabul etmeseler de cennete girebilirler” sorusuna ilişkin cevaplar, liseli gençler arasında ciddi bir bölünme yaşandığını ortaya koymaktadır. Katılımcılardan 258 kişi (%29,5) sorulan soruya onay vererek kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Bu oran önceki tablolara kıyasla ciddi bir düşüşü göstererek, geleneksel İslami anlayıştaki “İman’ın” cennet için şart olduğu görüşüyle çelişmektedir. Bu gruba 297 kişilik (%33,9) “Kararsız” kesimi de ilave edersek “iman” ile “iyi işler yapmak” arasındaki dengenin yanlış anlaşıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ankette, 321 kişi (%36,6) (İslami perspektife uygun şekilde) cenneti kazanmanın ancak iman esaslarının tamamını kabul ederek mümkün olduğunu savunmaktadır.

Tablo 3. 27: Dünyada Vuku Bulan Tüm Hadiselerin Allah’ın İradesi Doğrultusunda Gerçekleştiği İnanıcı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	600	0.1	68,5	68,5
Katılıyorum	181	0.0	20,7	89,2
Kararsızım	50	0.0	5,7	94,9
Katılmıyorum	21	0.0	2,4	97,3
Kesinlikle Katılmıyorum	24	0.0	2,7	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

“Dünyada vuku bulan her hadise Allah’ın izniyle cereyan etmektedir” görüşüne ilişkin anket sonuçlarına bakıldığında, 781 katılımcı (%89,2) kabul edici bir tavır göstererek; “Takdir-i İlahi” konusunda daha makul bir inanca sahip olduklarını belirtmişlerdir. Allah’ın izni olmadan hiçbir şeyin meydana gelmeyeceğini reddedenler örneklem grubundan 45 kişilik (%5,1) bir gruptur. Bu grubun azınlıkta olması, İlahi takdiri kabul etmeyenlerin gençler arasındaki oranının düşük olduğunu göstermektedir. Soruya 50 kişi (%5,7) “Kararsız” yönde yanıt vermiştir.

Tablo 3. 28: Ahirette Yeniden Diriliş ve Amellerinden Hesaba Çekileceği İnanıcı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	631	0.1	72,0	72,0
Katılıyorum	152	0.0	17,4	89,4
Kararsızım	52	0.0	5,9	95,3
Katılmıyorum	12	0.0	1,4	96,7
Kesinlikle Katılmıyorum	29	0.0	3,3	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 28’de “Ölümden sonraki yeniden diriliş ve ahirette hesap verme ile ilgili inanç” lise li gençler arasında çoğunlukla kabul görmektedir. Bu bağlamda toplamda 783 katılımcı (%89,4) tarafından verilen cevaplar, ahiret inancının son derece güçlü benimsendiğini ortaya koymaktadır. Bu oran Tablo 23’teki “ölümden sonraki hayat” inancına (%88) kıyasla daha yüksektir. “Yeniden diriliş ve hesap verme” inancı gençler arasında daha etkin bir role sahiptir. Anket sorusuna, 41 katılımcı (%4,7) onay vermemiştir. Ankette “Kararsız” 52 kişilik bir grubun bulunması, hesap verme anlayışının ve ahiret inancının, gençlerin zihin dünyalarında tam algılanamamasından kaynaklanabilir.

3.2.3. Gençlerin “İbadet” Dağılımı

Kişinin Allah’ın rızasını kazanmak doğrultusunda yaptığı ferdi ibadetlerini ya da kolektif anlamda yaratılmışlara karşı sorumluluklarını, ibadet kapsamına dahil etmek mümkündür. Bu bağlamda, yaratılmışların hayrına yapılan ve niyeti Allah’ın rızasını kazanmak olan bütün ameller ibadet kapsamında değerlendirilmektedir. Araştırmada, gençlerin namaz, oruç, dua, Kur’an okumak gibi -günlük ve özel- dini ritüelleri uygulama şekilleri, anketteki veriler doğrultusunda aşağıdaki tablolarda değerlendirilmektedir.

Tablo 3. 29: Kendini İbadet ve Dua Anında Allah’a Daha Yakın Hissetme Durumu

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	557	0.1	63,6	63,6
Katılıyorum	230	0.0	26,3	89,8
Kararsızım	43	0.0	4,9	94,7
Katılmıyorum	15	0.0	1,7	96,5
Kesinlikle Katılmıyorum	31	0.0	3,5	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 29, 787 kişi (%89,9) gibi yüksek bir katılımcıyla, ibadet ve dua gibi pratiklerin, liseli gençlerde Allah ile manevi bir bağ kurmayı sağladığını göstermektedir. Bu durum, ibadet ve duanın teorik olandan çok pratik uygulama ile ilgili algının, bireyi duygusal anlamda beslediğini ortaya koymaktadır. Dua İslam toplumu nazarında ruhlara işlenen bir algıdır.¹²⁰ İnançlı ya da inançsız her birey, herhangi bir yakarış anında kendini güvende hissetmenin huzurunu arzu etmektedir. 43 katılımcı (%4,9) ile sınırlı kalan “Kararsız” bir grubun varlığı ise ibadetlerin özünde “Allah’ın rızasını kazanma” anlayışının yeterince içselleştirilememesinden ileri gelmektedir. Bu sonuç, ibadetleri sadece kalplerdeki niyetten ibaret olarak yorumlayan bireylerin, pratiklere daha az odaklanma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. 46 katılımcının (%5,2) ibadet ve duanın özünde Allah’ın rızasını kazanma duygusundan yoksun bir bakışla, anket sorusuna katılmadıklarını söylemeleri; gençlerin modern yaşamdan ve seküler anlayıştan etkilendiklerine işaret etmektedir. Bu sonuç, gençlerin dini pratikleri içselleştirmeden sadece günlük ritüeller olarak görmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

¹²⁰ Araf,7/55.

Tablo 3. 30: Cuma Namazını Kılma Sıklığı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Her zaman	121	0.0	13,8	13,8
Çoğunlukla	71	0.0	8,1	21,9
Ara sıra	98	0.0	11,2	33,1
Nadiren	98	0.0	11,2	44,3
Hiçbir zaman	488	0.0	55,7	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 30'u, örneklem grubunun kız veya erkek olması açısından değerlendirmek gerekmektedir. Ankete katılan örneklem grubunda çoğunluğu kız öğrencilerin oluşturması ve kızların Cuma namazını kılma zorunluluğunun olmaması, verilerde Cuma namazına katılmama oranlarını etkileyen önemli bir neden olarak düşünülebilir. Bu nedenle Cuma namazına hiç katılmayanların ya da ara sıra/nadiren katılanların yüksek bir değere işaret etmesi normal kabul edilmektedir. (Sadece erkek örneklem grubu üzerinde yapılacak bir saha araştırmasıyla Bahçelievler'de yeni veriler elde edilebilir). Ankete göre,192 katılımcı (%21,9) Cuma namazını düzenli olarak kılmaktadır. Tablo 1'deki cinsiyet dağılımı ile karşılaştırdığımızda 219 kişinin (%25,0) erkek olması Tablo 30'daki verilerle doğru orantılı olarak, Cuma namazına katılım sayısını etkilemektedir.

Tablo 3. 31: Okul Türlerine Göre Cuma Namazı Kılma Oranı (Erkek Katılımcılar)

Okulunuzun türü	Düzenli olarak	Çoğu zaman	Bazen	Nadiren	Hiç kılmam	Toplam
Anadolu Lisesi	50	34	19	21	20	144
Anadolu İmam Hatip Lisesi	28	1	2	0	0	31
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1	0	1	2	0	4
Çok Programlı Anadolu Lisesi	7	8	8	6	6	35
Sosyal Bilimler Lisesi	1	1	0	1	2	5
Toplam	87	44	30	30	28	219

İslam düşünce sisteminde, Cuma namazından sadece erkeklerin sorumlu olduğunu düşünerek Tablo 31'i, erkek katılımcılar yönünden değerlendirmek yeterli olacaktır. Okul türlerine göre değerlendirildiğinde; "Anadolu Lisesi" öğrencilerinden 144 kişi içerisinde "Her zaman" Cuma namazı kılan öğrenci 50 (%34,7); "Hiçbir zaman" Cuma namazı kılmayan oran ise 20 (%13,9) olarak görülmektedir. "Anadolu İmam Hatip Lisesi" verilerinde, "Her zaman" Cuma namazı kılma oranının 28 (%90,3) gibi bir değerde çıkması, katılımcıların dini pratikleri daha düzenli bir şekilde yerine getirdiklerine delil gösterilebilir. Çok programlı Anadolu Lisesinde ise 35 katılımcı arasından "Her zaman" Cuma namazı kılan 7 (%20); "Hiçbir zaman" Cuma namazı kılmayan ise 6 (%17,1) olarak tespit edilmiştir. MTAL ve SBL türlerinde katılım oranları daha düşük ve dağınıktır.

Tablo 3. 32: Bayram Namazlarını Kılma Sıklığı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Her zaman	180	0.0	20,5	20,5
Çoğunlukla	67	0.0	7,6	28,2
Ara sıra	97	0.0	11,1	39,3
Nadiren	93	0.0	10,6	49,9
Hiçbir zaman	439	0.0	50,1	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 3. 33: Okul Türlerine Göre Bayram Namazlarını Kılma Oranı (Erkek Katılımcılar)

Okulunuzun türü	Düzenli olarak	Çoğu zaman	Bazen	Nadiren	Hiç kılmam	Toplam
Anadolu Lisesi	84	15	13	9	23	144
Anadolu İmam Hatip Lisesi	25	5	1	0	0	31
Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi	1	0	1	1	1	4
Çok Programlı Anadolu Lisesi	22	4	5	2	2	35
Sosyal Bilimler Lisesi	2	0	0	0	3	5
Toplam	134	24	20	12	29	219

Tablo 32 ve 33'ü birlikte değerlendirmek objektiflik açısından daha anlamlı görülmektedir. Bayram namazlarını kılma oranı "Anadolu Liseleri'nde" 84 katılımcı (%58,3) tarafından "Her zaman" kılınıyor şeklinde işaretlenmiştir. Buna karşılık 23 kişi (%16) "Hiçbir zaman" kılmadığını ifade etmektedir. Bu sonuç, liselerde dini pratiklerin heterojen bir dağılım sergilediğine işaret etmektedir. Anadolu İmam Hatip Liselerindeki örneklem grubuna bakıldığında, 25 kişi (%80,6) "Her zaman" bayram

namazlarına katıldığını söylerken; hiç katılım sağlamayanın olmaması bu okul türünde dini eğitimin uygulanmasıyla ya da öğrencilerin cinsiyet dağılımıyla açıklanabilmektedir. Çok Programlı Anadolu Lisesi türünde “Her zaman” bayram namazına katılma oranı 22 kişi (%62,9) iken; “Hiçbir zaman” katılmıyorum diyenler oldukça düşüktür. Çok Programlı Anadolu Liselerinde katılımın yüksek çıkması ya okulun dini eğitim programlarına gerekli hassasiyeti göstermesinden ya da gençlerin yetiştikleri aile yapısının geleneksel din anlayışına önem vermesinden olabilir. Liseli gençlerin dini hayat tarzları, gençlerin eğitim gördükleri okul türlerine uyumlu olarak şekillenebilmektedir.

Mesleki Anadolu Lisesi ve Sosyal Bilimler Lisesi türünde örneklem gruplarının az olması kesin bir yargıda bulunmanın objektif olamayacağını düşündürmektedir. Veriler bazında bakıldığında SBL de bayram namazını “Her zaman” kılma oranı 2 (%40) katılımcı ile; MTAL de ise 1 (%25) katılımcı ile sınırlıdır.

Tablo 3. 34: Teravih Namazını Kılma Sıklığı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Her zaman	76	0.0	8,7	8,7
Çoğunlukla	125	0.0	14,3	22,9
Ara sıra	239	0.0	27,3	50,2
Nadiren	187	0.0	21,3	71,6
Hiçbir zaman	249	0.0	28,4	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 34, örneklem grubunun Teravih namazına katılma oranlarını göstermektedir. Teravih namazına düzenli katılım sağlayan 201 öğrenci (%23) toplam katılımcıya oranla oldukça düşüktür. Teravih namazını “Ara sıra” ve “Nadiren” kılanlar ise toplamda 426 katılımcı (%48,6) iken “Hiç katılmayanlar” genel tablonun (%28,4)’ünü oluşturmaktadır. Bu değer örneklem grubundan yaklaşık üçte birinin teravih namazını tamamen ihmal ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Tablo 3. 35: Günlük Beş Vakit Namazları Kılma Sıklığı

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Her zaman	138	0.0	15,8	15,8
Çoğunlukla	97	0.0	11,1	26,8
Ara sıra	214	0.0	24,4	51,3
Nadiren	151	0.0	17,2	68,5
Hiçbir zaman	276	0.0	31,5	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 35, günlük beş vakit namazların hangi sıklıkta kılındığını ortaya koymaktadır. Anket sorusuna gençlerin verdikleri cevaplar, farz olan bir ibadete bakış açılarını gösterdiği için oldukça önemlidir. Katılımcılardan 235 kişilik (%26,9) bir grup beş vakit namazı düzenli kıldığını; 365 katılımcı (%41,6) düzensiz kıldığını; 276 katılımcı ise (%31,5) hiç kılmadığını ifade etmektedir. Bu sonuca göre liseli gençlerden, ankete katılanların yaklaşık üçte biri beş vakit namazı tamamen terk etmektedir. Bu oran İslam’ın şartlarından olan ve Hz. Peygamber’in “Dinin direğidir...” buyurduğu namaz ibadetine pratikte katılım düzeyinin düşüklüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 3. 36: Mübarek Gün ve Gecelerde İbadet Etme Durumu

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Her zaman	214	0.0	24,4	24,4
Çoğunlukla	298	0.0	34,0	58,4
Ara sıra	193	0.0	22,0	80,5
Nadiren	91	0.0	10,4	90,9
Hiçbir zaman	80	0.0	9,1	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 36, “Mübarek gün ve gecelerde ibadet etme” oranının, çoğunlukta 512 (%58,4) olduğunu göstermektedir. 284 katılımcı (%32,4) mübarek gecelerde ibadet etme hususunda düzensiz; 80 kişi ise (%9,1) bu gecelerde hiç ibadet etmediğini söylemektedir. Mübarek gecelerde ibadete katılımın yüksek çıkması, gençlerin özel zamanlara, günlük ibadetlerden daha çok önem verdikleri anlamına gelmektedir. Mübarek gecelerin gerek aile içerisinde gerekse sosyal çevrede hep birlikte kutlanması, gençlerin algılarında farkındalık oluşturabilmektedir. Bu geceler gençler arasında, manevi bir arınma ve yenilenme fırsatı yönünden özel anlam ifade etmektedir. Günlük ihmal edilen ibadetler bu gecelerde uygulama alanı bulabilmektedir. Her ne kadar günlük ibadetlerde bir istikrar yoksa da belirli günlerde ibadet etme duygusu gençleri heyecanlandırmaktadır. Bu sonuçlar, dini pratiklerin dijital çağın algıları çerçevesinde uygulama alanı bulduğunu da vurgulamaktadır.

Tablo 3. 37: Ramazan’da Oruç Tutma Durumu

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Sağlığım elverdiği sürece Ramazan ayında oruç tutarım	710	0.1	81,1	81,1
Ramazan’da ara sıra oruç tutarım	101	0.0	11,5	92,6
Sağlığım elvermediği için oruç tutamıyorum	19	0.0	2,2	94,7
Hiç oruç tutmam	46	0.0	5,3	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 37, örneklem grubunda çoğunluğun Ramazan’da oruç tuttuğunu göstermektedir. Araştırmaya göre, 710 katılımcı (%81,1) hastalık gibi herhangi bir rahatsızlığı olmadığı sürece oruç ibadetine düzenli devam ettiklerini ifade etmektedir. Oruç ibadetine gösterilen hassasiyet namaz ibadetiyle kıyaslandığında daha yüksek görülmektedir. Bu durum, liseli gençlerde oruç ibadetinin toplumda hala güçlü bir değer taşıdığı gerçeğiyle uyumludur. Her ne kadar modern dünya anlayışında yetişen bireyler belli ibadetleri düzenli uygulama alışkanlığı kazanamamaları da ailelerin oruç ibadetine farklı bir değer yüklemeleri de sonucu etkilemektedir. Oruç ibadeti gerek

İslami kimlik olarak gerekse kültürel değer yönünden zirvedeki konumunu korumayı başarmaktadır.

101 katılımcının (%11,5) “Ramazan’da ara sıra oruç tutarım” cevabı, herhangi bir engel yokken oruç ibadetine gerekli ehemmiyeti vermedikleri şeklinde yorumlanabilir. Çünkü herhangi bir probleme bağlı oruç tutamama, bir sonraki soruda “Sağlığım elvermediği için oruç tutamıyorum” cevabı ile 19 katılımcı (%2,2) tarafından gayet açık şekilde belirtilmektedir. 46 katılımcının (%5,3) “Hiç oruç tutmadığımı” söylemesi, bu öğrencilerin oruç ibadetine daha mesafeli davrandıklarına işaret etmektedir. Bunun nedenleri arasında ya dini pratiklerin bireysel özgürlük alanına indirgenmesi ya da dini ibadetlere yeterince önem verilmemesi gösterilebilir.

Tablo 3. 38: Vaktinde Yapılamayan İbadetlerin Kazasını Yapma Durumu

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
En kısa zamanda yaparım	201	0.0	22,9	22,9
Vakit bulunca / uygun olunca yaparım	476	0.0	54,3	77,3
İbadetlerin kazası olabileceğini düşünmüyorum	50	0.0	5,7	83,0
İbadetlerimin kazasını hiçbir zaman yapmam	149	0.0	17,0	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 38’de, “Yerine getiremediğiniz ibadetlerinizin kazasını yapar mısınız” sorusuna katılımcılardan 201 kişi (%22,9) “En kısa zamanda yaparım” cevabını vererek ibadetlerin devamlılığındaki hassasiyetlerini göstermektedir. Çoğunluğun cevabı 476 kişiyle (%54,3) vakit bulunca uyguladığı yönündedir. Ancak bu grup, pratikte ertelemeyi alışkanlık haline getirirse de ibadetlerin kazasına önem verdiklerini göstermektedir. Bu iki grup ibadetleri erteleseler de kaza yapma kaygısını hissedebilmektedir. 50 katılımcı (%5,7) İbadetlerin kazası olmadığını düşünürken; bu görüşü bilinçli ya da bilinçsiz ya da yorum farklılıkları nedeniyle kabul etmeyi uygun

görmektedir. Ayrıca araştırma verileri, ibadetlerin kazasının dini yükümlülüğünün anlaşılmadığı izlenimini de göstermektedir. 149 katılımcının (%17) “Hiçbir zaman yapmam” cevabı ibadet kültürünün yanlış anlaşılmasına bir tepki ya da seküler yaşam tarzının gençler üzerindeki etkisini göstermektedir. Manevi yönden irade eğitimi yapamayan gençlerin bu cevabını, bir kaçış olarak da görmek mümkündür.

Tablo 3. 39: Kur'an-ı İndirildiği Dilde (Arapça) Okuma Durumu

	Frekans	Yüzde %	Geçerli%	Kümülatif %
Evet	440	0.0	50,2	50,2
Hayır	436	0.0	49,8	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 39, örneklem grubu içerisinde Kur'an-ı Arapça şekliyle telaffuz etmeyi bilenlerle, Arapça telaffuz etmeyenlerin aynı değerlerde olduklarını göstermektedir. Katılımcılardan 440'ı (%50,2) Kur'an-ı kendi dilinde okuduklarını; 436'sı (%49,8) Arapça bilmediklerini ifade etmektedir. Bu veriler, Bahçelievler'de dini eğitimin (özellikle Kur'an-ı Kerim okuma) gerek cami ve kurslarda gerekse okullarda öğrencilere ulaştığını göstermektedir. Arapça okumayı bilmeyenlerin yarı yarıya bulunması ilgisizlik ya da eğitimde süre kısıtlaması nedeniyle zaman ayıramama olarak yorumlanabilir.

Tablo 3. 40: Gençlerin Annenin Dini Yaşantısı ile İlgili Görüşleri

	Frekans	Yüzde%	Geçerli %	Kümülatif %
İnançlıdır ve ibadetlerini düzenli olarak yerine getirmektedir	569	0.1	65,0	65,0
İnançlıdır ancak ibadetlerini ara sıra yerine getirmektedir	241	0.0	27,5	92,5
İnançlıdır ancak ibadetlerini yerine getirmez	59	0.0	6,7	99,2
İnançlı değildir dine karşı tepkilidir	7	0.0	0,8	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 40, örneklem grubundaki gençlerin annelerinin dini yaşantısını nasıl yorumladıklarını göstermektedir. 569 katılımcı (%65,0) annelerinin inançlı ve ibadetlerini düzenli yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuç gençlerin annelerinin, dini kuralları titizlikle yerine getirdikleri izlenimini vermektedir. 241 kişi (%27,5) ise annelerinin inançlı olmasına rağmen ibadetleri düzenli yerine getirmediklerini söylemektedir. Bu grup teorikte dini hayata önem verdiği halde pratikte aksaklıklar yaşayan annelerden oluşmaktadır. İnançlı olduğu halde ibadetleri hiç yerine getirmeyen annelerin oranı ise 59 kişi (%6,7) ile sınırlıdır. Bu üç gruba bakıldığında her ne kadar dini pratiklerde ve ibadetlerde istikrarlı olmayan anneler varsa da gençlerin inançlı annelerin ellerinde yetiştiklerini söylemek mümkündür. Katılımcılardan 7 kişi (%0,8) annelerinin inançlı olmadıklarını söylemişlerdir. Bu durum örneklem grubuna katılan bazı öğrencilerin annelerinin, dini düşüncelere karşı mesafeli ya da olumsuz bir tavır sergilediklerini göstermektedir.

Tablo 3. 41: Gençlerin Babanın Dini Yaşantısı ile İlgili Görüşleri

	Frekans	Yüzde%	Geçerli %	Kümülatif%
İnançlıdır ve ibadetlerini düzenli olarak yerine getirmektedir	429	0.0	49,0	49,0
İnançlıdır ancak ibadetlerini ara sıra yerine getirmektedir	304	0.0	34,7	83,7
İnançlıdır ancak ibadetlerini yerine getirmez	128	0.0	14,6	98,3
İnançlı değildir dine karşı tepkilidir	15	0.0	1,7	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 41, örneklem grubundaki gençlerin babalarının dini yaşantısını nasıl yorumladıklarını göstermektedir. 429 katılımcı (%49,0) babalarının inançlı olduklarını ve düzenli şekilde ibadetleri yerine getirdiklerini söylemişlerdir. Genele kıyaslandığında yaklaşık yarısı dini aidiyetlere önem vermektedir. Ancak anne profiline kıyasla daha düşük bir değere sahiptir. Bu bağlamda annelerin dini kuralları

uygulama ve inancını pratiklerle yaşama hususunda daha düzenli oldukları görülmektedir. Gençlerden, babalarının inançlı ancak ibadetlerini düzenli yerine getirmeyenlerin oranı (%34,7) bir değerle 304 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu durum, inanç ile pratik arasında bir ayrışma olduğunu düşündürmektedir. Bu anlamda bir önceki gruba yaptığımız değerlendirme geçerliliğini hala korumakta ve babaların ibadetleri düzenli uygulama alışkanlıkları daha düşük görülmektedir. İnançlı oldukları halde ibadetleri hiç yerine getirmeyen grubu 128 kişi (%14,6) oluşturmaktadır. Bu grup, "inanç" ile "pratik" arasında belirgin bir kopukluk olduğuna işaret etmektedir. Babalarının inançlı olmadıklarını söyleyen katılımcı sayısı 15 kişi (%1,7) ile annelerden daha yüksek çıksa da toplam katılımcıya kıyasla düşük bir değeri belirtmektedir.

3.2.4. Gençlerin “Ahlaki Davranış” Dağılımı

Tablo 3. 42: Helal ve Haramların Günümüz Şartları Dikkate Alınarak Yeniden Gözden Geçirilip-Geçirilemeyeceğine İlişkin Görüşleri

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	200	0.0	22,8	22,8
Katılıyorum	179	0.0	20,4	43,3
Kararsızım	170	0.0	19,4	62,7
Katılmıyorum	156	0.0	17,8	80,5
Kesinlikle Katılmıyorum	171	0.0	19,5	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

“Helal ve haramlar günümüz şartları dikkate alınarak yeniden gözden geçirilip düzenlenebilir” ifadesine gençlerin cevapları belirgin bir kutuplaşmayı yansıtmaktadır. Soruya 379 katılımcı (%43,2) katıldığını söylerken, aslında modern yaşam şekillerine göre dini tutumların yeniden yorumlanabileceğini de savunmaktadır. 327 katılımcı (%37,3) ise dini hükümlerin (helal ve haram sınırlarının) evrensel

olduğunu ve değiştirilemeyeceğini savunmaktadır. Bu iki oran karşılaştırıldığında eşite yakın mesafede bir çakışma görülmektedir.

170 katılımcı (%19,4) anket sorusuna “Kararsızım” cevabını vermiştir. Bu grup dini kuralların değişmezliği ile pratik ihtiyaçların karşılanması arasında ikilem yaşadığı için konunun hassas değerlendirilmesi yönünde tercih yapmaktadır. Bu anlamda günümüzde hala zihin karışıklığı yaşanan, netlik kazanmayan konulara bakıldığında, finans (faizsiz bankacılık) ya da gıda tıbbi organ nakli örnek gösterilebilir. Kararsızlar, sorudaki tartışmanın toplumda henüz çözüme kavuşmadığını sadece etik ve sosyal boyutlarda değil teolojik olarak da derinlemesine ele alınması gerektiğini savunan gençleri işaret etmektedir.

Tablo 3. 43: Gençlerin Kız-Erkek Toplanıp Eğlenmelerine İlişkin Görüşleri

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	345	0.0	39,4	39,4
Katılıyorum	258	0.0	29,5	68,8
Kararsızım	125	0.0	14,3	83,1
Katılmıyorum	78	0.0	8,9	92,0
Kesinlikle Katılmıyorum	70	0.0	8,0	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 43, ahlaki değerler bakımından önemli bir sorudur. Soru belli bir kesim tarafından, İslami bir değerden çok toplumsal bir yaşama şekli olarak algılanmaktadır. “Gençlerin kız-erkek toplanıp eğlenmelerinde bir sakınca yoktur” ifadesine 603 öğrenci (%68,9) katılım göstermiştir. Bu oran, araştırmaya katılanların yaklaşık üçte ikisini temsil etmektedir. 125 kişi (%14,3) “Kararsızım” diyerek bir nevi geleneksel normların değişmesinden etkilendiğini belli etmektedir. 728 kişinin (%83,2) İslami yönden etik değere haiz olan bir soruya “Katılmıyorum” cevabını vermemesi, sosyal bir etkileşim olarak görmesi, toplumsal yapının geleneksel anlayıştan ne kadar

uzaklaştığının bir göstergesi olabilir. Sadece 148 katılımcı (%16,9) geleneksel ya da dini değerlere önem vererek sorunun içeriğine katılmadıklarını vurgulamışlardır.

Liseli gençlerden (%68,9)'un cevabı, modernleşmenin gençler üzerindeki etkilerinin artmakta olduğunu yansıtmaktadır. Bu sonuç, gençlerin bireysel özgürlük algılarının değişmeye başladığını ve yeni normlarla normalleşme evresine girdiklerini desteklemektedir.

Tablo 3. 44: Gençlerin Nişan ve Evlilik Öncesi Bir Arada Özel Vakit Geçirmelerine Yönelik Görüşleri

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	311	0.0	35,5	35,5
Katılıyorum	307	0.0	35,0	70,5
Kararsızım	118	0.0	13,5	84,0
Katılmıyorum	76	0.0	8,7	92,7
Kesinlikle Katılmıyorum	64	0.0	7,3	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 44, “Nişanlılık ve evlilik öncesi gençlerin birbirleriyle özel gezmelerinde bir sakınca yoktur” ifadesinin verilerine bakıldığında; örneklem grubunun büyük çoğunluğunun bu tür ilişkileri kabul ettiğini göstermektedir. 618 katılımcı (%70,5) yani genel grubun yaklaşık üçte ikisi, evlilik öncesi özel görüşmelere onay vermektedir. Bu durum evlilik öncesi özel yaşamın modern algıdan ciddi anlamda etkilendiğini göstermektedir. 118 kişi “Kararsızım” cevaplarıyla modernleşme etkisine alışma sürecinde olduklarını adeta adaptasyon yaşadıklarını belli etmektedir. Toplamda 140 katılımcı (%16) muhtemelen dini normlara ters düştüğünü düşündükleri için, evlilik öncesi özel görüşmelere izin vermezken ailevi değerlerin hala anlamlı olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca toplumsal bakış açısı da gençleri etkilemektedir. Sonuçta, “Liseli gençlerin dindarlık düzeyleri ailelerin tutum ve davranışlarından etkilenebilir” hipoteziyle uyum göstermektedir.

Tablo 3. 45: Dini Metinlerin Çağın İhtiyaçlarına Uygun Şekilde Yeniden Yorumlanması Gerektiği Düşüncesi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	162	0.0	18,5	18,5
Katılıyorum	211	0.0	24,1	42,6
Kararsızım	248	0.0	28,3	70,9
Katılmıyorum	147	0.0	16,8	87,7
Kesinlikle Katılmıyorum	108	0.0	12,3	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 45'e göre liseli gençlerden ankete katılanlardan 373 kişi (%42,6) "yaşadığı çağa uygun şekilde dini yorumların yenilenmesinin gerektiğini" düşünmektedir. Bu sonuç liseli gençler arasında dini tutum ve davranışlarda dönüşüm olduğunu göstermektedir. Bu soruya cevap veren gençlerin yarıya yakın kısmının, dini normların modern yaşamla uyum içinde olması gerektiğine inandıklarını göstermektedir. "Kararsızım" diyen 248 katılımcı (%28,3) dinin özüne zarar verme endişesi taşıyan, "din" ve "zaman" kavramlarındaki belirsizliği netleştiremeyen grubu yansıtmaktadır. 255 katılımcı (%29,1) ise dini yaklaşımlardaki değişime onay vermediklerini ifade ederken, bir nevi dini değerlerin evrensel olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 3. 46: Paranın Dindarlığı Olumsuz Etkilediği Düşüncesi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	39	0.0	4,5	4,5
Katılıyorum	41	0.0	4,7	9,1
Kararsızım	87	0.0	9,9	19,1
Katılmıyorum	343	0.0	39,2	58,2
Kesinlikle Katılmıyorum	366	0.0	41,8	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Anket sonuçlarına göre, katılımcılardan 709 kişi (%81,0) “din ile maddiyatın ilişkisi olmadığını” savunmaktadır. Bu durum dini normların içselleştirilerek yaşandığı ve maddiyattan etkilenmediği düşüncesini hissettirmektedir. Katılımcılardan 80 kişi (%9,2) maddi kazanıma sahip olmakla dini değerleri yaşamayı aynı kefedede düşünmezken, paranın dini yaşayışlarını olumsuz etkileyeceğini savunmaktadır. Bu grup, zenginliğin dini hassasiyeti zayıflattığını düşünüyor olabilir. Böyle bir duygu hissetmelerinin bilinç altında, Müslüman zengin olmalı mıdır? Zenginlik dini yaşamı bozar mı? vb. toplumsal alanda tartışılan söylemlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Kapitalist tüketim alışkanlıklarının dini değerleri tahrip ettiği çağda, Bahçelievler gibi kozmopolit bir toplumda yaşayan gençlerin, sorulan soruya büyük oranda (%81,0) dini maddiyattan ayrı tutarak cevap vermesi oldukça anlamlıdır. Soruya 87 kişi (%9,9) “Kararsız” yönde tavır sergilemektedir.

Tablo 3. 47: Sosyal Çevrenin Kişinin Kararlarını Dinden Daha Fazla Etkilediği Düşüncesi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	66	0.0	7,5	7,5
Katılıyorum	157	0.0	17,9	25,5
Kararsızım	238	0.0	27,2	52,6
Katılmıyorum	262	0.0	29,9	82,5
Kesinlikle Katılmıyorum	153	0.0	17,5	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 47’ye göre, katılımcılardan 415 kişi (%47,4), gündelik hayatta aldıkları kararlarda sosyal çevrenin dinden daha etkili olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Bu sonuç, kişisel ve toplumsal alanda dinin hala etkili bir referans kaynağı olduğunu göstermektedir. 223 kişi (%25,5) ise sosyal çevrenin hayatında etkin rol oynadığını savunmaktadır. Bu durum kentsel hayatın ve sosyal çevrenin gençlerin yaşam alanlarını derinden etkilediğine işaret etmektedir. 238 kişi (%27,2) kararsız kesim, her iki grup arasında kalan, din ile sosyal çevrenin etkisini ayırt edemeyen karmaşık bir

durumu yansıtmaktadır. Bu grup, dini değerlerini muhafaza ederken sosyal alana da uyum sağlamaya çalışan bir kesimi temsil etmektedir.

Tablo 3. 48: Çok Özel Günlerde Fazla Olmamak Şartıyla Alkollü İçecek İçilebileceği Düşüncesi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	122	0.0	13,9	13,9
Katılıyorum	147	0.0	16,8	30,7
Kararsızım	85	0.0	9,7	40,4
Katılmıyorum	140	0.0	16,0	56,4
Kesinlikle Katılmıyorum	382	0.0	43,6	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 48, alkollü içecek içmenin örneklem grubu tarafından kabul edilip edilmediğini göstermektedir. “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” cevaplarıyla toplamda 269 katılımcı (%30,7) özel günlerde alkollü içecek içmeyi kabul etmektedir. Bu oran genel katılımın üçte birini göstermesi yönünde önemlidir. Katılımcılardan 85 kişinin (%9,7) alkol kullanımında kararsız tavır sergilemesi, bir tarafta dini değerler ve sosyal-ahlaki çekincelerden diğer tarafta ise modern algıya ayak uydurma çabasından kaynaklanmaktadır. 522 katılımcı (%59,6) ya dini inançlar ve geleneksel değerler çerçevesinden ya da sağlığa zararları yönünden alkol kullanımını kabul etmemektedir.

Tablo 3. 49: Dindarlık Kriterleri Arasında Gençlerin Tercihleri (Birden Fazla Seçenek İşaretlenebilir)

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Mübarek gün ve gecelerde ibadet etmek	16	0.0	1,8	1,8
Allah'a inanıp kalbi temiz tutmak	107	0.0	12,2	14,0
Özel vakitlerde mevlit okutup özel ikramlarda bulunmak	3	0.0	0,3	14,4
Dini sembollere itibar etmek, hürmet göstermek	11	0.0	1,3	15,6
İnancına uygun benimsediği değerleri, amelde yaşayıp ahlaki prensipleri uygulamak	64	0.0	7,3	22,9
Örf ve adetlere bağlı olmak	16	0.0	1,8	24,8
Kutsal sayılan gecelerde ibadet etmek, Özel vakitlerde mevlit okutup özel ikramlarda bulunmak, Örf ve adetlere bağlı olmak	659	0.1	75,2	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 49, dindarlığın en önemli kriteri olarak sorulan soruyu 107 katılımcı (%12,2) “Allah’a inanıp kalbi temiz tutmak” olarak yanıtlarken; dini değerleri pratikte uygulamaktan ziyade niyet ve kalbe hapsetmeyi önde tutan bireylerin varlığını göstermektedir. Tabloda ikinci sırada, dindarlığın en önemli kriteri olarak “İnancına uygun benimsediği değerleri, amelde yaşayıp ahlaki prensipleri uygulamak” görüşüyle kabul eden 64 kişi (%7,3) inanç, ibadet ve ahlaki disiplini ön planda tutanlara işaret etmektedir. Ancak bu oran geleneksel ve kültürel dindarlığa kıyasla çok düşük görülmektedir. Katılımcılardan 659 kişinin (%75,2) dinine bağlılığın göstergesi olarak “Kutsal sayılan gecelerde ibadet etmeyi, Özel vakitlerde mevlit okutup özel ikramlarda bulunmayı, Örf ve adetlere bağlı olmayı” belirtmesi; gençlerin kültürel uygulamalara hala değer verdiklerini, ailevi ve kültürel ritüellerin yaşamlarında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

3.2.5. Dini Bilgi ve Tutumları

Tablo 3. 50: Aile Bireylerinden Dini Görevlerini Yerine Getirmeyenlerin Zorlanacağı Düşüncesi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	66	0.0	7,5	7,5
Katılıyorum	85	0.0	9,7	17,2
Kararsızım	146	0.0	16,7	33,9
Katılmıyorum	265	0.0	30,3	64,2
Kesinlikle Katılmıyorum	314	0.0	35,8	100,0
Toplam	876	0.1	100	

Yaşanılan ailede dini sorumluluklarını yerine getirmeyenlere baskı uygulanabileceği görüşünü, Tablo 50’de, 151 katılımcı (%17,5) kabul etmiştir. Bu değere “Kararsızım” diyen 146 kişiyi de ilave edersek örneklem grubunun yaklaşık üçte birinin (297 kişi); geleneksel bakış açısıyla modern özgürlükçü anlayış arasında ikilem yaşadığı, bir denge kuramadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Anket sorusuna örneklem grubundan 579 kişinin (%66,1) karşı çıkması, modern düşünceye bağlı dini uygulamalarda bireysel tercih fikrinin gençler arasında ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda “Zorlama” fikrine katılımcılardan yaklaşık üçte ikisi tepki gösterirken; ibadetleri baskı ile uygulatma fikrine yani dini pratiklerin başkalarına dayatma ile yaptırılması fikrine karşı çıkmaktadır.

Tablo 3. 51: Başörtülü Olanların, Örtü Takma Nedenlerine İlişkin Görüşleri

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Dini inancım gereği örtüyorum	235	0.0	87,0	87,0
Çevre baskısından dolayı örtüyorum	3	0.0	1,1	88,1
Ailem istediği için örtüyorum	14	0.0	5,2	93,3
Okuduğum okul gereği başımı örtüyorum	2	0.0	0,7	94,1
Güzel görünmek için örtüyorum	13	0.0	4,8	98,9
Diğer	3	0.0	1,1	100,0
Toplam	270	0.01	100,0	

Gençlerin başörtü takılmasını nasıl yorumladıklarını ortaya koymaya yönelik soruya 235 katılımcı (%87) başörtüyü “Dini inancım gereği takıyorum” cevabıyla başörtü kullananların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu değer, başörtüsü takma nedenlerinin dini bir sembol olarak görülmesi ya da kültürel bir aidiyet algısı olarak benimsenmesiyle ilişkili olabilmektedir. Başörtüsünü “Çevre baskısından, aile yönlendirmesinden ya da okuduğu okul gereği” takanların oranı toplamda 19 katılımcıdır. 13 öğrenci başörtüyü “Güzel görünmek için örttüğünü” söylerken ergenlik döneminde başkaları tarafından beğenilme ve kabul görme duygusunun, dini pratiklere de yansıdığını göstermektedir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, “Diğer” maddesindeki 3 katılımcı başörtü örtme nedenlerini açıkça belirtmemişlerdir.

Tablo 3. 52: Örtünmek Emirdir Fakat Tarzı Kişinin Kendi Tercihine Bırakılmalıdır Görüşü

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	197	0.0	22,5	22,5
Katılıyorum	246	0.0	28,1	50,6
Kararsızım	191	0.0	21,8	72,4
Katılmıyorum	142	0.0	16,2	88,6
Kesinlikle Katılmıyorum	100	0.0	11,4	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 52, modern çağda dini değerleri pratik hayata uygulamaya çalışan gençleri anlamak açısından oldukça önemli bir soruyu yansıtmaktadır. “Örtünmek emirdir fakat tarzımı kendim belirlerim” ifadesine 443 katılımcı (%50,6) onay vermektedir. Anket sorusuna 242 kişi (%27,6) katılmadığını ifade ederken örtünmenin farz olduğunu; Allah’ın emrinde kişisel tercih belirtilemeyeceğini de vurgulamış olmaktadır. Ancak katılımcıların çoğunluğunun olumlu, belirli bir kısmının da (191 kişinin) kararsız yanıt vermesi gençlerde din, kültür ve bireysellik ekseninde karmaşık bir yapının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Örtünmenin bir emir olduğunu kabul ettiği halde tarzı belirlemenin şahsiliğini ön planda tutanlarla ilgili bulgular, örtünmenin dini bir emir olduğunu benimserken kişisel tercihlerini ön planda tutmaya özen gösterenlere işaret etmektedir. Örneklem grubunun yarısından fazlası dini değerleri kişisel tarzlarıyla şekillendirebileceklerini savunmaktadır.

Tablo 3. 53: Kıyafet Seçimlerinde Moda ve Markanın Daha Etkili Olduğu Görüşü

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum	88	0.0	10,0	10,0
Katılıyorum	125	0.0	14,3	24,3
Kararsızım	168	0.0	19,2	43,5
Katılmıyorum	314	0.0	35,8	79,3
Kesinlikle Katılmıyorum	181	0.0	20,7	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 53, katılımcılardan çoğunluğun 495 kişinin (%56,5) giyimle ilgili tercihlerinde, moda ve markalardan bağımsız hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, sosyal hayatta kültürel ve dini değerlerin moda sektöründen daha etkili olduğunu göstermektedir. 213 kişi (%24,3) ise giyim-kuşam, moda endüstrini ön planda tutmaktadır. Verilere bakıldığında giyim alışkanlıklarının gerek kültürel gerekse ekonomik normlarla bütünleştiğini görmek mümkündür. 168 kişi (%19,2) ise modanın etkisinde kalan kararsız grubu temsil etmektedir.

Tablo 3. 54: Dini Bilgilerin İlerlemesi Yönünde Destek Olan Grup veya Şahıslara İlişkin Görüşler (Çoklu Seçenek Tercih Edilebilir)

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Ailem ve yakın çevrem	275	0.0	31,4	31,4
Arkadaşlarım	8	0.0	0,9	32,3
Diyanet mensupları	2	0.0	0,2	32,5
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	22	0.0	2,5	35,0
Dini eğitim veren özel hocalar	5	0.0	0,6	35,6
Dini grup ve cemaatler	4	0.0	0,5	36,1
İnternet	21	0.0	2,4	38,5
Diğer	539	0.1	61,5	100,0
Toplam	876	0.1	100,0	

Tablo 54’te, “Dini bilgilerin ilerlemesi için destek olan grup veya kişiler” sorulduğunda “Ailem ve yakın çevrem” maddesi yüksek oranda kabul edilmiştir. 275 kişi (%31,4) dini bilgi edinme sürecinde aile ve yakın çevresinin motivasyonu; geleneksel tarzı (duaları öğrenme, bayram ritüelleri, etik kurallar çerçevesinde) birlikte sürdürmektedir. Diğer kategoriler, Diyanet mensupları (%0,2), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri (%2,5), dini eğitim veren özel hocalar (%0,6), dini eğitim veren grup ve cemaatler (%0,5), resmi ya da kurumsal din eğitiminin gençler tarafından tercih edilme oranlarının düşük olduğunu göstermektedir. Özellikle bu grup üzerinde ayrıntılı araştırmalar yapılması, gençlere ulaşılmadığı yetersizliğin sebeplerinin tespit edilmesi açısından anlamlı bir değer taşımaktadır. Nihayetinde, bu sonucu dijital platformlarda geçirilen zaman israfına bağlamak da gerekmektedir. Dijital çağda katılımcıların dini gelişimlerinde internetin düşük etkisi, dini bilgi edinmede geleneksel ve kültürel yöntemlere olan bağlılığı yansıtmaktadır. “Diğer” kategorisine bakıldığında 539 katılımcıyla (%61,5) yüksek bir değerde çıkması, gençlerin tercih farklılıklarının neler olabileceği sorusunu gündeme getirmektedir.

Tablo 3. 55: Dini Bilgileri Öğrenmek İçin Başvurulan Şahıs veya Gruplara İlişkin Görüşler (Çoklu Seçenek Tercih Edilebilir)

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	112	0.0	12,8	12,8
Din görevlisine (imam, müezzin)	67	0.0	7,7	20,5
Müftü ve vaizlere	7	0.0	0,8	21,3
Kur'an Kursu öğretilerine	170	0.0	19,4	40,7
Alo fetva hattına	10	0.0	1,1	41,8
Yakın çevremde dini bilgisi olanlara	142	0.0	16,2	58,1
Televizyonlarda dini program yapanlara	12	0.0	1,4	59,4
Danışma ihtiyacı duymuyorum	42	0.0	4,8	64,2
Diğer:	313	0.0	35,8	100,0
Toplam	875	0.1	100,0	

“Dini bilgileri öğrenmek için başvurduğunuz merciler hangileridir” yönündeki soruya verilen cevaplar; lise çağındaki gençlerin dini sorularını danışma tercihlerinde, resmî kurumlardan ziyade yerel, kişisel ve erişebilir dijital mecralara yöneldiklerini göstermektedir. Katılımcılardan, dini nitelikli konuları danıştıkları yerler arasında en yüksek değeri 170 kişi (%19,4) ile “Kur’an Kursu öğreticileri” almaktadır. Bahçelievler’de son yıllarda Kur’an Kurslarında 4-6 yaş eğitimine önem verilmesi, Kur’an Kursu öğreticilerinin çocuklarla özel ilgilenmeleri, özellikle kadınların Kur’an Kurslarına yoğun ilgi göstermeleri bu sonucu tetiklemiş olabilir. İkinci grubu yakın çevrede dini bilgisi olanlar (aile, akraba ya da mahalledeki bilgili kişilere) cevabıyla 142 kişi (%16,2) almaktadır. Bu durum geleneksel ağların aktarımında yakın çevrenin etkisinin hala devam ettiğini göstermektedir. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri” üçüncü sırada 112 kişinin (%12,8) kabulünü almıştır. “Din görevlilerinin”; (imam-müezzin) (%7,7), müftü-vaizler (%0,8), Alo fetva hattı (%1,1) gibi oranlarla düşük değerde olması, bu kurumlara müracaat etme yönünde gençlerin duyarsız kaldıklarını düşündürmektedir. Bunun altında yatan sebeplerin ayrıca araştırılması, resmî kurumların etkinliğini artırmak açısından daha etkili olabilir. Tabloda dini konuları, danışma ihtiyacı duymadıklarını söyleyen gençler, muhtemelen inanma ve pratikleri uygulamada dini aidiyet hissetmeyen bireylerdir. Az da olsa 42 katılımcının (%4,8) böyle bir cevap vermesi gençlerin, seküler anlayışın etkisinde harmanlandığını göstermektedir. Tabloda “Diğer” kategorisinin (%35,8) oranla yüksek çıkması, ankette listelenmeyen kaynakları ifade etmesi yönünden gayet doğaldır. Gençlerin cevaplarını ayrıca incelediğimizde şu ifadelere yer verdikleri tespit edilmiştir: İlk sırada sosyal medya-dijital platformlar-You Tube, vaaz kanalları-dini içerikli hesaplar yer almaktadır. Belli bir kesim sadece anne-babasıyla yetinirken, bazıları mahalleden dini bilgisine güvendiği kişileri ön planda tutmaktadır. Belli bir kesim de kitaplardan araştırmayı tercih etmektedir. Bu kategorinin yüksek çıkması, dini bilgi kaynaklarının heterojen ve kontrolsüz bir yapıda olduğuna işaret etmektedir. Anket sorusuna bir kişi cevap vermemiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada, Bahçelievler’de okuyan 14-18 yaş arası liseli gençlerin inanç, ibadet, ahlaki tutum ve değerleri, günümüz şartlarında nasıl farklı anlayıp içselleştirdikleri incelenmiştir. Gençlerin doğuştan sahip olduğu fitri özelliklerinin, sosyal ve kültürel çevre tarafından nasıl şekillendirilip değiştirildiği elde edilen verilerle ortaya konulmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre inanç esasları; Allah inancı, Kur’an-ı Kerim’in değişmezliği, peygamberlik, ahiret hayatı, melek-cin gibi görülmeyen canlıların varlığı, diriliş ve hesap gibi asli inanç esasları gençler tarafından yüksek oranda kabul edilmektedir. Kader inancı, İslam geleneğinde üzerinde tartışmaların netlik kazanmadığı bir konu olduğu için anketteki “kararsız” gençlerin bulunması bu tartışmaların modern toplumdaki gençlerin düşünce dünyasında hala çözüme kavuşturulamadığını düşündürmektedir. Bu sonuç, şerrin Allah’tan gelmesini, adalet ve merhamet kavramlarıyla bağdaştırmakta zorlanan gençlerin olduğunun bir göstergesi olabilir. Ayrıca, modern dünya ve seküler düşüncenin etkisiyle, “bireysel özgürlük” vurgusunun gençler arasında belirgin bir şekilde öne çıkması da kader algısını zayıflatabilmektedir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, Allah inancı gençler arasında yüksek bir oranda kabul edilmektedir. “Lise gençliğinde Allah inancının gelişimi” üzerine yapılan bir araştırmada, Allah inancı, okul türlerine göre çeşitlilik gösterse de çoğunlukla gençlerin Allah’ın varlığına tam bir teslimiyetle gönülden inandıkları ortaya konulmuştur. İmam hatip liselerinde Allah’ın varlığına inanma profili %99,5, AL Öğrencilerinde %89,6 iken SBL Öğrencileri ise %85,9 bir oranla onlara eşlik etmiştir. Araştırmada İHL Öğrencileri arasında Allah’ın varlığına gönülden bağlanma konusunda hiç kararsızlık görülmezken AL Öğrencilerinin %7,8’i, SBL

Öğrencilerinin ise %10,6'sı kararsız olduğunu vurgulamıştır.¹²¹ Bu araştırmada elde edilen veriler de %94,3 (%79,5+%14,8) değeriyle; liseli gençlerin Allah'ın varlığına inandıklarını doğrulamaktadır. Liseli gençlerde üstün bir varlığın gücüne inanma ve Ona gönülden bağlanma eğilimi yüksek oranda kabul edilmektedir.

Peygamber inancı liseli gençler arasında çoğunlukla kabul edilmektedir. 2015 yılında gençlerin inanç esaslarına bakışları üzerinde yapılan bir araştırmanın verilerine bakıldığında, %99,1'in "Allah'ın evreni yarattığı ve peygamber gönderdiği" fikrini onayladıkları görülmektedir. Bu görüşü kabul etmediğini söyleyenler %0,2 gibi bir azınlıktadır. Neticede gençler, tek ve mutlak bir Yaratıcıya inandıkları gibi O'nun peygamber görevlendirdiğini de onaylamaktadır.¹²²

İslami inanç sisteminin temel bir ilkesi olan Hz. Muhammed'in son peygamberliği inancı, gençlerin çoğunluğu tarafından kabul edilse de minimal düzeyde de olsa karşıt görüşlerin bulunması gençlerin yapıları gereği sorgulayıcı tavırlarından kaynaklanabilmektedir. Bu durumu küresel çapta modern algıların etkisiyle de açıklamak yerinde olacaktır. Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna inanma yönündeki %3,3'lük karşıt görüş, Bahçelievler'de dini çeşitlilik veya eleştirel düşünceye sahip gençlerin bulunduğuyla ilişkilendirebilir. Bu grubun varlığı, örnekleme İslam inancı dışında farklı inançlara sahip bireylerin (ateist, farklı din mensupları) veya İslam dini içinde alternatif yorumları benimseyenlerin bulunabileceğine işaret etmektedir. Ancak oranın düşük olması, genel kabulün çok güçlü olduğunu teyit etmektedir.

İyi işler yapmakla, Hz. Muhammed'in son peygamberliğine inanmak birbirine karıştırılmış bir görünüm sergilemektedir. Oysa peygamberlik görevinin Resulullah ile son bulduğu ayetlerle sabittir.¹²³ Maide suresi üçüncü ayette ise dinin tamamlandığı ve insanlar için din olarak İslamiyet'in seçildiği açıkça beyan edilmektedir.¹²⁴

¹²¹ Kevser Baytemur, *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2020).

¹²² Hacı Ali Özdemir, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2015).

¹²³ Ahzab,33/40.

¹²⁴ Maide,5/3.

Katılımcıların, “İyi işler yapanların son peygamberi kabul etmeseler de cennete gidebilecekleri yönündeki görüşleri”, gençler arasında iman esaslarının salih amelden öncelikli olduğu fikrinin tam anlaşılmadığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, özellikle çok kültürlü ortamlarda yaşayan bireyler, evrensel ahlak ve hoşgörüyü öne çıkaran modern din yorumlarından etkilenmektedir denilebilir. Katılımcıların bu konuda belirgin tarzda bölünme yaşamaları, geleneksel İslami öğretilerle modern anlayış arasındaki farklılaşmaları gözler önüne sermektedir.

Elde edilen veriler, Kıyamet günü ve ahiret inancının gençler arasında hala çoğunluk tarafından kabul gördüğünü ortaya koysa da peygamberlik inancına kıyasla daha fazla sorgulama ve belirsizlik içerdiği de ortadadır. Bu durum, dinî inanç sistemlerinin farklı esaslarının gençler arasında farklı düzeylerde benimsendiğini ve soyut kavramların daha fazla tartışmaya açık olabildiğini göstermektedir. Ölüm sonrası algıda kaygıların bulunması da bu sonucun çıkmasında etkili olmuştur denilebilir. Ahirette yeniden diriliş ve amellerinden hesaba çekilme inancı ile ilgili veriler; gençlerin bu kavramları ya dini bir gerçeklik olarak algılamadıklarını ya da sekülerleşme veya bilimsel aklın ön planda tutulduğu bir zihniyetin etkisinde olduklarını yansıtmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde yeniden diriliş ve hesap verme inancı gençler arasında çoğunlukla kabul edilmektedir. Bu durum, dini inançların ahlaki davranışları kontrol etmedeki rolünün hala devam ettiğini teyit etmektedir.

Gözle görülmeyen varlıklara her ne kadar %89,8’lik bir grup inanıyorsa da %10,3’lük bir kesim bu inancın modern dünyada liseli gençler arasında tartışmaya açık olabileceğini göstermektedir. Ancak genel kabulün çoğunlukta olması, geleneksel aile yapısında dini öğretilerin hala güçlü bir yer tuttuğunu teyit etmektedir.

Araştırmada, anne-babaların inanç sistemine ve dini değerlere karşı tavırları, birinci derecede gençlerin eğitim gördükleri lise türünde etkili olmaktadır. Ayrıca, gençlerin eğitim gördükleri okul türlerinin ve yetiştikleri aile yapılarının onların inanç sistemine bakışlarını derinden etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda, dini eğitim veren okullardaki gençler, inanç esaslarını bütüncül bir yaklaşımla algılamada, daha net çizgilere sahiptir. Oysa müfredat programları rasyonalist ve seküler anlayışa dayanan eğitim türlerinin, dini pratiklerin yorumlanma ve uygulanma biçiminde, dönüşümlere yol açtığını söylemek mümkündür. Ayrıca gençlerin dijital platformları aktif kullanmaları ve çevrimiçi kültüre maruz kalmaları, dine bakışlarını olumlu etkilediği

kadar olumsuz yönde de değişim yaşamalarına sebep olmaktadır. Farklı kültürlerle etkileşim halinde olan gençler, dini hayatı bireysel yorumlayan yönlendirmelere kendilerini kaptırarak, bilgi kirliliğine maruz kalabilmektedir. Neticede, “Liseli gençlerin inanç mefhumuna bakışları olumsuz bilgilerden etkilenerek yeni formlara bürünebilir” hipotezi ile uyumlu verilere ulaşıldığı görülmektedir.

Anne-babalar çocukların ilk rol modelleridir. Bebeklikten başlayan dini gelişim sürecinin aile ortamında erken yaşta tamamlanması ilerleyen dönemlerde dini değerlerin içselleştirilip yaşanması açısından kritik önem oluşturmaktadır. Çocukluk döneminde, aile içinde dini değerlere ve tutumlara sahip olumlu rol modellerle büyüyen çocuklar, dini yönden pozitif bir bakış açısı geliştirebilmekte; ergenlik ve gençlik döneminde dini normları pratikte sürdürme gayretinde olabilmektedir. Bu durum, küçük yaşlarda kazanılan sevgi içerikli dini tutumların, ilerleyen yıllarda davranış düzeyine yansımaları kolaylaştırmaktadır. Dua cümleleri ile dini ritüelleri öğrenmeye başlayan çocuğa herhangi bir zorlama yapılmadan sevdirmeye unsurunu ön planda tutularak yaklaşmak; basitten zora doğru giden bir üslup kullanmak onların alışkanlık kazanmalarında son derece etkili olmaktadır. Çocukların hatalı davranışları günah kavramı kullanılmadan, sadece davranışın yanlış olduğu bilinciyle açıklanmalı, yanlış davranışlara karşılık güzel davranışlara örnekler verilerek, bunların kazandıracağı mükafat ve sevap ödüllü izahlar yapılmalıdır. Allah'ın korkulacak bir varlık olmadığı, rahmet ve nimetiyle çocukları sevip kuşatacağı bilinci, küçük yaşlarda kazandırılmaya özen gösterilmelidir. Çocukluk döneminde güven duygusunun sağlıklı gelişmesi, ilerleyen dönemlerde çocukların kimlik arayışlarındaki sorunları ortadan kaldırmaktadır. Her yönden sağlıklı ilişkilerin kurulduğu aile ortamında büyüyen çocuklar, sosyal hayatta da aynı duygularla hayatlarına devam etmektedir. Bu durum, onların dini gelişimlerini anlamlandırma şeklini doğrudan etkilemekte ve sağlıklı bir din algısının oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Allah'ın iradesiyle Modern hayat tarzı ve aklın hakimiyetinin ön planda tutulmaya başlandığı genç bir kitlenin varlığı düşünüldüğünde; “Dünyada gerçekleşen bütün hadiselerin Allah'ın dilemesi ile meydana geldiği inancına yönelik bulgular, inanç yönünden ciddi bir sıkıntı olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, gençlerin yaşadıkları olayların ilahi plan çerçevesinde gerçekleştiğini düşünmesi, onlara ruhsal açıdan rahatlama sağlamaktadır denilebilir.

“Kulluk görevini yerine getirirken ve dua ederken kendimi Allah’a daha yakın hissediyorum” ifadesine ilişkin anket sonuçları; dini ritüelleri pratikte uygulamanın, gençler arasında Yaratıcı ile manevi bir bağ kurma yönünde güçlü bir şekilde benimsendiğini ortaya koymaktadır. Dua anında kendini Allah’a daha yakın hissetme ile ilgili veriler; “Liseli gençlerde inancın duyguya ve yaşama dönüşmesi (inançlarını ibadetleriyle içselleştirme ve yaşama biçimleri) modern anlayışın etkisiyle yeni formlara bürünebilmektedir” hipoteziyle uyumludur.

İbadet yönünden bakıldığında, gençlerin günlük ibadetleri düzenli yapmaktan ziyade özel gün ve gecelerde ibadet yapılmasına daha çok zaman ayırdıkları görülmektedir. Örneğin, namaz ibadetini düzenli kılmasalar da oruç ibadetine yüksek oranda önem verdikleri tespit edilmiştir. Bu durumda gerek aile gerekse toplumsal alanda dini pratiklerin toplu olarak yerine getirilmesinin daha etkili olduğu düşünülmektedir.

Günlük beş vakit namazların kılınma oranı; namaz ibadetinin gençler arasında daha çok günlük bir ritüel olarak algılandığını ve pratik düzeyde fazla yoğun olmadığını düşündürmektedir. Bu durum, dinin yaşanılan pratik boyutunun gençler arasında daha az vurgulandığına, kalplere hapsedilen içsel bir deneyim olarak algılandığına dair bir eğilime işaret edebilir. İnanç yönünden yüksek değerlere sahip olan kriterlerin ibadet yönünden farz olan bir emirde dahi çok düşük çıkması, dini aidiyet ile pratikler arasındaki uçurumların olabileceğini düşündürmektedir.

Okul türlerine göre Cuma namazı kılma oranı değerlendirildiğinde; Anadolu İmam Hatip Liseleri, müfredat olarak dini pratikleri teşvik eden bir eğitim programı uyguladığından Cuma namazı kılma oranının İmam Hatip Liselerinde yüksek çıkması doğal karşılanmaktadır. Diğer okul türlerinde katılımın düşük olması, öğrencilerin seküler düşünce yapısının etkisiyle dini aidiyetlerinin zayıflaması olarak açıklanabilmektedir. Yetişip büyüdüğü ortamda dini eğitimin yüzeysel algılanması da dini pratikleri hayatlarına entegre edemediklerini düşündürmektedir. Her halükârda ankette elde edilen sonuçlar; eleştirel düşünce yapısı ve eğitimin içeriği gençlerin dini hayatının pratikleri üzerinde etkili olmaktadır sonucuyla, “Liseli gençlerde dini hayatı pratikte uygulama şekilleri, yeni tarzlarda (olumsuz olarak da) tezahür edebilmektedir” hipoteziyle uyumlu görülmektedir. Neticede, okul türünün de liseli gençlerin dini yaşamı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Vaktinde yerine getirilemeyen ibadetlerin kazasını yapma yönünde; günlük yaşamın yoğunluğu ister istemez dini pratiklerin uygulanmasında aksaklıklar meydana getirebilmektedir. İnançlı bir toplum olmamıza rağmen ibadet konusunda gençlerin ihmal davranması, düzenli ibadet alışkanlıklarında ciddi gerileme olduğunu göstermektedir. Bunun sebeplerine bakıldığında, dijital çağın insanı meşgul etme eğilimi ön planda görülmektedir. Algı yönetimi zayıf olan gençlerin, bu eğilimi hastalığa dönüştürme oranı yüksek olmakla birlikte; zaman kontrolü ve disiplin eksikliği de ibadetlerde istikrarlı olmayı engelleyebilmektedir.

Teravîh namazını kılma sıklığına yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında; teravîh namazının Ramazan ayına has bir ibadet olması ve yılda bir ayla sınırlı olması açısından, gençler tarafından yeterince anlaşılammaktadır. Modern anlayışta Ramazan ayının manevî boyutunun zayıflaması, teravîh namazının gece kılınması ve süre olarak uzun olması özellikle gençler için zaman ayırma süresini kısıtlıyor olabilir. Bu durum gençler arasında özellikle dini pratiklerin toplu olarak uygulanmasında, devamlılık olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca teravîh namazına katılım oranının düşüklüğü, geleneksel ibadetlerin giderek zayıfladığının da bir göstergesi sayılabilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'i Arapça okumanın gerekliliği bazı gençler arasında farklı yorumlanmaktadır. "Bugün ki toplumun yaşadığı dilin uygulanması, Kur'an-ın anlaşılmasını kolaylaştırabilir" fikrini savunan gençler, ibadet dilinin de Türkçe olması yönünde tercihlerde bulunmuşlardır. Bu fikirlerini, Kur'an-ı yeniden yorumlamak için Arapça öğrenmenin gereksiz olduğu görüşleriyle ifade etmektedir. Bu akımın etkisinde kalan gençlerin anket sorusuna "Kur'an-ı Kerim Türkçe okunmalıdır" cevapları az sayıda da olsa dikkat çekicidir. Bu doğrultuda, temel dini eğitim modüllerine önem gösterilerek, gençleri sevdirci yönde çalışmalara erken yaşta daha fazla ağırlık verilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca çağdaştırılmış bir dini algı, Kur'an-ı Kerim'in mutlaka Arapça okunması gerekmediği bilincini gençlerde oluşturmaktadır. Bu durum, geleneksel düşünce ve uygulama şekillerinin, modern yaklaşımlar doğrultusunda yeniden şekillendiği ve değiştirildiği sonucuna götürmektedir. Bu sonuçlar, "Liseli gençlerde dini hayatın (dindarlığın) yeni tezahürleri" çağdaşlaşmanın etkisiyle yeni tarzlarda şekillenebilir hipoteziyle uyumlu görülmektedir.

Örneklem grubuna katılan gençlerin bir kısmı, çağın ihtiyaçlarına göre dini kuralların yeniden yorumlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu durum, dinin modern yaşama evrilmeye çalışılmasının bir görüntüsü olarak, özellikle teknolojinin ve küresel etkilerin gençlerde oluşturduğu, yeni dini yaşam arayışlarının bir sonucu şeklinde değerlendirilebilir. Aynı orana yakın bir gençlik grubu ise bu görüşe karşı çıkar tarzda, dini metinlerin ve gelenekte yerleşmiş kuralların değiştirilmeyeceğini, helal-haram kavramlarının zaman ve mekân üstü niteliğe sahip olduklarını savunarak, değişime direnç göstermektedir. Aslında bu sonuçlar, gençlerde dini değerlerin toplumsal yapının değişmesiyle yeniden şekillenmeye başladığına işaret etmektedir.

Evlilik ve nişanlılık öncesi gençlerin görüşmelerinde bir sakınca görmeyen grubun yüksek değerde kabul edilmesi kentsel hayatta, eğitim ve küresel kültürün etkisiyle gençlerin sosyal özgürlüklerinin genişlediğini göstermektedir. Her ne kadar gençler arasında evlilik öncesi özel görüşmelerin yaygınlaştığı görülse de geleneksel ve dini değerler önemli bir kesim tarafından hala savunulmaktadır. Bu çelişki, gençlerin dinamik ve çok katmanlı bir yapıda olduğunu gözler önüne sermektedir.

Özel günlerde az da olsa alkollü içecek içme hususunda, ankete katılanların yaklaşık üçte biri bu durumu makul görmektedir. Bu bulgu, lise çağındaki gençlerin, küreselleşmenin etkisine ayak uydurma sürecinden etkilendiklerini teyit ederken; alkol tüketiminin bazı gençler tarafından “özel günlerde ve ölçülü” olmak şartıyla kabul edildiğini göstermektedir.

Dindarlık kriterleri arasında gençlerin tercihlerine bakıldığında; 107 katılımcının “Allah’a inanıp kalbi temiz tutmayı” yeterli görmesi, “İçsel dindarlık” kavramıyla öne çıkan ve genç nesiller arasında yaygınlaşan adeta dini kalplere hapseden bir grubun varlığını yansıtmaktadır. Bu soru doğrultusunda elde edilen veriler, gençlerin dindarlığı nasıl içselleştirdiklerini ve hangi boyutlara ağırlık verdiklerini anlamamızda oldukça önemlidir. Diğer tarafta, dindarlığın kriterlerini “Kutsal sayılan gecelerde ibadet etmek, Özel vakitlerde mevlit okutup özel ikramlarda bulunmak, Örf ve adetlere bağlı olmak” tarzında onaylayan 659 katılımcının sonucu gençlerin yetişmesinde aileden aldıkları dini eğitimin ne kadar işlevsel bir rol üstlendiğini gösterirken; araştırma probleminde belirtilen “Liseli gençlerde dini hayat tarzlarının, “ibadet, cinsiyet, yaş, sınıf, aile, ekonomik düzey” gibi değişkenlerle ilişkisi var mıdır? Sorusuna da cevap vermektedir.

Başörtü takanların örtü takma sebeplerine ilişkin değerlere bakıldığında; başörtüyü dış unsurların etkisiyle takanların oranının düşük çıkması (toplamda 35 kişi); buna karşılık başörtüyü “inancı gereği” takanların yüksek çıkması, başörtü takmanın gençlerde dini bir algı olarak tercih edildiği izlenimini kuvvetlendirmektedir.

“Örtünmek emirdir fakat tarzımı kendim belirlerim” ifadesi tesettüre bakış açısından, liseli gençlerin dini normları kabul etseler de modern kişisel özgürlük anlayışı ile yorumladıklarını göstermektedir. Bu tarz ifadelerin gençler arasında yaygınlaşması, gençlerin dini normları mutlak ve tek tip kabul etmek yerine kişisel yorumlarla şekillendirmelerine bağlıdır. Ayrıca bu yaklaşım, geleneksel dini anlayışla modern yaşam tarzı arasında denge kurmaya çalışan; kendi estetik anlayışlarını, moda algılarını dini emre sadık kalarak yaşamayı tercih eden bireyleri yansıtmaktadır. Bu durum, ergenlik döneminde sosyal çevre ya da kişisel tercihlerin dini eğitimi ikinci plana ittiğini teyit etmektedir. Bu sonucu “Liseli gençlerde dini hayatın (dindarlığın) yeni tezahürleri” olarak isimlendirmek araştırma hipotezine de uygun görülmektedir. Modern düşüncenin etkisiyle, dini değerlere olan bağlılık zayıflamış; ahlaki anlayışlar farklılaşmış, gençler geleneksel değerleri kişisel tercihlerle harmanlayarak yeni tarzlarda yaşamaya başlamışlardır. Özellikle modernizmle başlayan dini normların sorgulanması, modern sonrası (postmodern) dönemde dini pratiklerin kişisel tercihlerle kendi yaşam tarzlarına göre şekillendirilmesine dönüşmüştür. Gençler, bu yeni tarzda dini pratikleri değişmez kurallar olarak değil bireysel yorumları ile anlamlandırmaya başlamışlardır. Bu duruma kaleme aldığı eserinde yer veren Alatlı (2009), bireylerin yaşayışını Aristo mantığındaki kesin çizgilerle ayrılan “doğru ya da yanlış; siyah ya da beyaz” anlayışından ziyade; Buda’nın “hem doğru hem de yanlış, siyah-beyaz bir arada” tarzında ifade edilen her ikisi de olabilir anlayışına benzetmektedir. Diğer bir ifadeyle, artık bireylerin yaşayışında kırmızı çizgilerle belirlenen sınırların kalktığını “gri” seçeneklerin gün ışığına çıktığını ifade etmektedir.¹²⁵ Gerçek dünyayı “el-menzile tu beyne’l-menzileteyn” * konumunda bir

¹²⁵ Alev Alatlı, *Akılın Yolu Da Bir Değildir* (Ankara: Destek Yayınları, 2009), 17-18.

*Sözlükte “iki konum (mekân, derece) arasında üçüncü bir konum” anlamına gelen el-menzilebeyne’l-menzileteyn tabiri, Mutezile anlayışında imanla küfür arasında yer alan fisk konumunu ifade eder. Mutezileye göre büyük günah işleyen kişi, imandan çıkmakla birlikte inanç esaslarını inkâr etmediğinden küfre girmeyip fisk statüsünde bulunur. Bu kişi,

yere oturtmaktadır. “Dindarlığın yeni biçimleri” olarak adlandırılan bu anlayışta dini ve modern olan kavramlar birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadan yaşam alanı bulmaya başlamıştır. Düşünce alanında gerçekleşen bu dönüşüm bireylerin gündelik yaşamlarına da tesir etmiştir.¹²⁶ Artık, sahnelerde başörtülü, elinde mikrofonla şarkı söyleyen gençler alkışlanarak normalleştirilmektedir.

Modern düşüncenin özgürleştirici olmaktan çok, bireyleri biçimlendiren ve sınırlandıran bir gücü bulunmaktadır. Türkiye toplumunda, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren hissedilmeye başlayan bu durum, kılık kıyafetten yaşam biçimlerine kadar birçok alanda kendini göstermektedir. Bu bağlamda Hipergerçeklik kavramı gündeme gelmiştir. “Hipergerçeklik”, gerçeğin herhangi bir kökene bağlı kalmaksızın simülasyonlar ve modeller aracılığıyla yeniden üretilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşımın amacı, doğru ile yanlış arasındaki ayırmaları muğlaklaştırarak bu kavramları anlamsızlaştırmak ve her şeyi mümkün kılan bir “olabilirlikler evreni” ortaya çıkarmaktır. Gri alanlar, siyah ve beyaz’ın tahrip edilerek, her şeyin tek biçimli şekle dönüştürüldüğü, ayırımların yok edildiği, her şeyin “gri”de buluşturulduğu bir süreci belirtmektedir. Alatlının (2009), “siyah ya da beyaz yerine, gri alanlar” ifadesindeki “siyah ya da beyaz” söylemi de bu bağlama işaret etmektedir. Buradaki “ya siyah ya beyaz” ifadesi, modernliğin keskin doğruluk ve yanlışlık ayırımlarına yapılan bir eleştiri olarak algılanmaktadır.¹²⁷

Katılımcılardan bir grubun “Giyim tercihlerimi moda ve markalar belirliyor” ifadesi bireysel kimlik inşasının moda piyasası tarafından nasıl şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda Alatlının “sadece siyah ya da beyaz yoktur, gri alanlar da vardır” ifadesiyle örtüşür biçimde; gençlerin özgür iradeleriyle, sosyal yönlendirmelere (medya, algı yönetimi) dayalı kararlar aldıklarını söylemek mümkündür. Âdeta iki uç arasında sıkışan gençler ya modaya uyarak beğenilmeyi ya

işlediği büyük günahtan tövbe etmeden öldüğü takdirde küfür konumuna geçip ebediyen cehennemde kalır, ancak azabı kâfirlerinkinden hafif olur yani “iki konum arasında bir konum”

¹²⁶ Talip Demir, “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”.

¹²⁷ Mustafa Tekin, “Türkiye Toplumunun Dinî Hayatında Postmodern Tezahürler”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2011), 5-28.

da moda karşı gelerek sosyal çevre tarafından dışlanmayı tercih etmektedir. İşte Alatlının işaret ettiği “gri alanlar vardır” söylemi burada devreye girmektedir. Çünkü gençler yaşadıkları çevrede bir nevi gri alana hapsedilmiş, bir tarafta sosyal kabul görmeye çalışırken diğer tarafta kendi tarzını oluşturmaya özenen bir arayışta.

Araştırmadan elde edilen bulgular, tablo başlıkları altında ayrıntılı biçimde analiz edildiğinden, sonuç bölümünde hipotezler üzerinden değerlendirmeler yapılması uygun görülmüştür. Araştırmanın birinci hipotezine uygun şekilde, gençlerin inanç esaslarını toplu olarak yüksek oranda kabul ettikleri tespit edilmiştir.

Liseli gençlerin, inançlarını ibadetleriyle içselleştirerek yaşama biçimleri, günlük olarak düzenli seyir göstermese de özel gün ve gecelerde dini değerlere ilgileri hala devam etmektedir.

Liseli gençlerde dini hayat tarzlarının “ibadet, cinsiyet, yaş, sınıf, aile yapısı, ekonomik düzey” gibi değişkenlerle yakından ilişkili ve karşılıklı etkileşim halinde olduğu görülmektedir. Günümüzde özellikle iletişim ağının yoğun biçimde yaygınlaşması ve sosyal medya kullanımının gençlerin zihin dünyasının merkezine yerleşmesi bu etkiyi daha da artırmaktadır. Küresel kültürün etkilerine kapılan gençler, dini değerleri algılama ve yaşama biçimlerini yeniden şekillendirmektedir.

Liseli gençlerin dindarlık düzeyleri ailelerinin tutum ve davranışlarından ciddi anlamda etkilenmektedir. Geleneksel dini yapılar her ne kadar modern yaşam tarzının etkisiyle değişime maruz kalsa da ailelerin sağlam attığı dini temeller gençleri geleneksel olanla, modern olan arasında denge kurmaya yönlendirmektedir. Bu bağlamda okullarda dinin kültürel ve ahlaki boyutlarını öne çıkaracak, sevgi motifli eğitim seminerleri düzenlenmesi anlamlı olacaktır. Gençlikle iletişimde din dilini iyi kullanmak, kullanılan terimleri modern dönem gençliğin anlayabileceği tarzda güncellemek oldukça önemlidir. Muhafazakâr gençlerin, sosyal-kültürel ve akademik alanlarda aktif rol alması gerekmektedir.

Liseli gençlerin dini hayatı, çağın görünen farklı normlarıyla etkileşim göstererek değişik şekillerde yeni tezahürlerle varlığını devam ettirmektedir. Modern sonrası (postmodern) olarak algılanan çağımızda gençlerin maruz kaldığı zihni değişimde Alpay’ın (2021), deyimiyile, anlam yoktur ancak yorumlar vardır. Yorumlar ise bir hakikati ifade etmediği için, sonsuz yorumlar içerisinde kesin bir anlama ulaşmak imkansızdır. Anlamın sürekli olarak ertelenmesi ise, yorumlarla ikna edilecek kitlenin

ikna edilmesini zihinsel değil, hissi bir eyleme dönüştürmektedir. Hangi yorumun seçileceğine ilişkin bireylerin elinde bir araç yoktur. Bu yüzden hangisine inanmak isterse onu seçmektedir. Bugün inandığını yarın değiştirmek isteyen, “neye inandığını” anlık ve uçucu bir duygu ile yaşayan, görsel bir dünya anlayışı hakimdir. Her şeyin sonsuz uçucu olduğu bu kaotik dönemde “burada ve şimdide” olmayanın ifade ettiği bir değer yoktur. Burada ve şimdide olana bir anlam yüklenmektedir. Bir sonraki gün o anlamın değişmesi pek de sorun değildir. Bireyler neye inanmak ister, neye inanmaya ikna olurlarsa, ona inanmalarında bir beis görülmemektedir.¹²⁸

Sonuç olarak, Bahçelievler’de liseli gençlerin dinî hayatına ilişkin daha kapsayıcı ve ayrıntılı araştırmalara öncülük etmek, gençlerin dini anlamlandırma ve yaşama aktarma biçimlerine rehberlik etme açısından oldukça önemlidir. Nicel veriler doğrultusunda, okul-aile-kamu iş birliğiyle gençlerin zihin dünyalarına ulaştıracak çalışmaların ciddiyetle organize edilerek planlanması gerekmektedir. Gençlerin inanç, tutum ve davranışlarında sevgi motifli yönlendirmelere öncelik veren, bilgi yönünden donanımlı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu sayede, gençlerin dini algı ve pratiklerinde sağlam, tutarlı ve anlamlı dini yaşam inşa etmelerine katkı sağlamak kritik bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede, dini eğitim programlarının erken yaşlardan itibaren, yaş ve anlayışa uygun olarak dengeli bir biçimde tasarlanması, fitrat esaslı değer özelliklerinin korunarak gençlerin dini kimliklerini güçlendirecek çalışmalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Gelişim dönemleri özelliklerinin titizlikle irdelenerek, her evreye uygun iletişim yöntemlerinin bilinip uygulanması, gençlerin dini gelişim süreçleri için bir zorunluluktur.

¹²⁸ Yalın Alpay, *Yalanın Siyaseti* (İstanbul: Destek Yayınları, 2017),37-39.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel-Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. “*Müsned*”. 2-275, ts.
- Alatlı, Alev. *Aklın Yolu Da Bir Değildir*. Ankara: Destek Yayınları, 2009.
- Albayrak, Esra. “*Çocuğumu Tanıyor muyum?: Çocuk Gelişimi*”. *Ailede Din Eğitimi*. ed. Gülsüm Pehlivan Ağırakça-Arife Gümüş. 12-38. İstanbul: Yekder Yayınları, 2. Baskı., 2019.
- Alpay, Yalın. *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları, 2017.
- Altun, Fahrettin. “Modernleşme”. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. Ankara: TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları, 2022. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/modernlesme> [30 Eylül 2024].
- Aslan Yaşar, Gamze. “Orta Çağdan Günümüze ‘Modernite: Doğuşu ve Doğası’”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/7 (2011): 10-26. <https://dergipark.org.tr/tr/> [27 Nisan 2024].
- Aslan, Seyfettin ve Abdullah Yılmaz, “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2/2, 95. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php> [05 Temmuz 2024].
- Ay, Mehmet Emin. *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*. ed. İlker Şatana. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 1997.
- *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1994.
- Bahadır, Abdülkerim. *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=UJe19RAHO1chZdFzN8OUWA&no=UJe19RAHO1chZdFzN8OUWA> [04 Mayıs 2024].
- . “*Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*”. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. 307-365. İstanbul: dem, 3.baskı., 2015.

- Başçı, Vahdettin. “Agnostisizm/Bilinemezlik”. *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*.
https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/agnostisizm_bilinemezlik [03 Mart 2025].
- Baytemur, Kevser. *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2020.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Ha0CURdNM8-FIClcJTeslQ&no=RP5Gw2dAI5hNCaVbYhUEjw> [28 Aralık 2024].
- Bayyigit, Mehmet. *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma (Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Anket Uygulaması)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=DeafEBHbyUD6yqEhGYV6iw&no=DeafEBHbyUD6yqEhGYV6iw> [02 Ocak 2025].
- Bilgin, Beyza. *İslam'da Çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 1987.
- Bingöl Üniversitesi, <https://www.bingol.edu.tr/media/226197/sayt-bolum13c-anket-teknigi.pdf>. “Anket Tekniği”. <https://www.bingol.edu.tr/media/226197/sayt-bolum13c-anket-teknigi.pdf> [27 Nisan 2025].
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. “Sahîhi Buhari”. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş. Ankara: Akçay Yayınları, 1988.
- Ceylan, Yılmaz. *Lise Öğrencilerinin Din Algısı*. Ulusal Tez Merkezi: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=amOlllC4XG3s5wCHZuYxDA&no=Mab2NPxdAH99mDEV-afUwQ> [07 Ağustos 2024].
- Çelik, Celaleddin. *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi Yay., 2002.
- Demil, Emine. “*Fitrat Hadisi*”. Aile, Diyanet Yayınları.
<https://yayin.diyaret.gov.tr/makale/fitrat-hadisi-/dr-emine-demil/hadisiyer/2675/59#> [01 Şubat 2025].

- Demir, Talip. “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/15 (2016): 117-133. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/34158/384835> [09 Ağustos 2024].
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Doğanay, Ahmet, vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018. <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/ARY101U/ebook/ARY101U-12V1S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf> [24 Nisan 2025].
- Ebu Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. “Sünen”. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. 17. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Elkind, David. “Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi”. çev: Ali Dönmez. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 12/1 (2019), 27-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auebfd/issue/48628/617892> [10 Ağustos 2024].
- Er, İzzet. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- Erdem, Hüsameddin. “Deizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/109-111. <https://islamansiklopedisi.org.tr/deizm> [12 Nisan 2025].
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964. <https://www.scribd.com/document/399976403/Hans-Freyer-Din-Sosyolojisi-pdf> [02 Mart 2024].
- Gazâli, *İhyau Ulumi'd-Din Özü Muhtasar Minhacu'l- Kasidin*. çev: İbn Kudame el-Makdisi/ Ahmet İyibildiren. İstanbul: guraba, 2020.
- *Kimyâ-yı Saadet*. ed. Fikri Yavuz. çev. Mehmet A. Müftüoğlu. İstanbul: Merve Yayınları, 1981.
- Geertz, Clifford. “La religion comme systeme culturel”, *Essais d'Anthropologie Religieuse*. ed. Gallimard. Paris, 1972.

- Günay, Cüneyt. “Bahçelievler’in 1500 Yıllık Tarihi”. Tarih Arşivi. <https://tariharsivi.org/icerik/2540/bahcelievlerin-1500-yillik-tarihi.html> [25 Nisan 2025].
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul, Dergâh Yayınları., 1999.
- Gürel, Emet vd. “Türkçede Bulunan Değişim ile İlgili Atasözleri ve Deyimler: Bir İçerik Analizi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/57 (2018): 1-15. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/proverbs-and-idioms-related-to-the-change-in-turkish-language-a-content-analysis.pdf> [27 Mart 2025].
- Gürsu, Orhan. *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=cHkIzM-STE8DMVAI-KFKYQ&no=UQnA0THzSHe1cNWFbaA0Mw> [06 Temmuz 2024].
- Hacıkeleşoğlu, Hızır. “Dini Gelişim Psikolojisi”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017): 315-318. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rteuifd/issue/32133/350351> [05 Şubat 2025].
- Harman, Ömer Faruk. “İbrahim Mad.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000). 21/266-272. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim--peygamber#1> [01 Şubat 2025].
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV., 1996.
- . “Fitrat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/47-48. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fitrat> [11 Kasım 2024].
- . *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. ed. Hayati Hökelekli. İstanbul: dem yayınları, 2015.
- İbni Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b, Yezîd Mâce el-Kazvînî. “Sünen”. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. “Nikah”,5. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.

- İmam Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. “*Sahih-i Müslim*”. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Kader, 22-25. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- İnce, Abdullah. *Yaşlanma Sürecinde Dini Hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1.Baskı., 2018.
- İstatistik Kurumu, Türkiye. “*Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*”. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> [01 Şubat 2025].
- İstanbul Ansiklopedisi. “İstanbul’un İlçe ve Semt İsimleri: Bahçelievler Adı Nereden Geliyor?” <https://istanbulansiklopedisi.blogspot.com/2009/> [03 Ocak 2025].
- İstanbul Diyanet. “Bahçelievler’in Tarihi Gelişimi”. <https://istanbul.diyaret.gov.tr/bahcelievler> [02 Şubat 2025].
- John W. Creswell. *Araştırma Deseni- Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. ed. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık, 2017.
- Kalın, İbrahim. “Özlemek Özünü Hatırlamaktır”. https://www.youtube.com/watch?v=UN-5dPLLlCs&t=167s&ab_channel=MyMecra [15 Aralık 2024].
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Karşahin, Hakkı. *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat-Gördes Örneği*. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2007.
- Kaya, Osman. “Kur’an Bağlamında İslam Öncesi Arap Yarımadası’nda Dini Hayat: Putperestlik/Paganizm Örneği”. *Diyanet İlmi Dergi* 49/4 (2013), 7-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/did/issue/34677/383310> [01 Aralık 2024].
- Kımtır, Nurten. “Gençlikte Din ve Depresyon: Üniversiteli Gençler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma”. *Ekev Akademi Dergisi* 60 (2014): 223-260. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71563/1151554> [02 Haziran 2024].
- Kılavuz, M. Akif. *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi,1993.

<https://acikerisim.uludag.edu.tr/server/api/core/bitstreams/bb535f0d-a450-452e-9c9c-b1b6f3c39fa7/content> [10 Mayıs 2025].

Kondi, Şaban. “Aileyi Tehdit Eden Yerel ve Küresel Faktörler Karşısında Diyanet İşleri Başkanlığının Rolü”. *Küresel Tehditler Karşısında Aile*. ed. Turgay Şirin. 21-45. İstanbul: İstanbul Aile Vakfı Yayınları, 2024. <https://istanbulailevakfi.org/uploads/2024/12/1581611004aab2622e54728a1f683699.pdf> [11 Nisan 2025].

Korkmaz, Halime. *Kastamonu’da Dini Hayat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> [09 Mayıs 2025].

Köktaş, M. Emin. *Türkiye’de Dini Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, Birinci Baskı., 1993.

Köroğlu, Cemile Zehra. “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2012): 89. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/147893> [03 Haziran 2025].

Kula, Naci. “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. 33-78. İstanbul: dem, 3.Basım., 2015.

Kutluer, İlhan. “Agnostisizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/41-42. <https://islamansiklopedisi.org.tr/laedriyye> [12 Mayıs 2025].

Kuşat, Ali ve Meryem Berrin Bulut. “Dini Dünya Görüşleri Ölçeği’nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016): 2502-2509. https://www.researchgate.net/profile/Meryem-Bulut/publication/301547480_Dini_Dunya_Gorusleri_Olcegi'nin_Turkceye_Uyarlanmasi_Gecerlik_ve_Guvenirlik_Calismasi/links/5718902508aed43f632214d3/Dini-Duenya-Goeruesleri-Oelceginin-Tuerkceye-Uyarlanmasi-Gecerlik-ve-Guevenirlik-Calismasi.pdf [01 Ocak 2024].

Malik b. Enes. “Muvatta”. 1-241, ts.

- Meriç, Nevin. *Değişen Kentte Dini Hayat*. ed. Cahit Akın. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- McKay, Matthew vd. *İletişim Becerileri*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2012.
www.hyb.com.tr
- Muhammed b, Buhârî, *İsmâil*. “Sahîhi Buhari”. Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Mutlu, Kayhan. “Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyoloji’de Yöntem Üzerine Bir Tartışma)”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 3/4 (1989), 194-199.
https://www.islamiarastirmalar.com/journal_article/bir-dindarlik-olcegi-sosyolojide-yontem-uzerine-bir-tartisma/ [03 Şubat 2025].
- Nişancı, Zübeyir. “Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık.” *Nüfus ve Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi*, 21 Mart 2023.
<https://nsp.marmara.edu.tr/notice/dr-ogr-uyesi-zubeyir-nisancinin-sayilarla-turkiyede-inanc-ve-dindarlik-raporu-yayimlandi> [02 Mayıs 2025].
- Ocak, Bilal. *Bafra’da Dini Hayat*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> [15 Mayıs 2025].
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- “Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004): 59-80.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/163005> [23 Ocak 2021].
- Özkan, Fatih. “Ailenin Dini Tutum ve Davranışlarının Çocuğun Dini Tutum ve Davranışlarına Etkisi: Diyarbakır Örneği”. *Mizanü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 7 (2018): 63-109.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mizan/issue/42354/509813> [30 Kasım 2020].
- Özdemir, Hacı Ali. *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2015.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=guYLLGBaj7_pD6P4OqZzsA&no=Ri7Oi7K4gDrb5uDfoUSIVg [12 Mayıs 2025].

Parladır, Selahattin. “Dua Mad.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/530-535. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dua#2-islamda-dua> [10 Ocak 2025].

Sinanoğlu, Mustafa. “İbadet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/233-235. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet> [10 Ocak 2025].

——— “İman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/212-214 <https://islamansiklopedisi.org.tr/iman#1> [10 Mart 2025].

——— “İslam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/1-2. <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam#1-etimoloji-ve-tanim> [03 Şubat 2025].

Subaşı, Necdet. *Din Sosyolojisi*. ed. Ahmet Yasin Okudan. İstanbul: dem Yayınları, 2017.

——— *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.

Şener, Sami vd. *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*. ed. İsmail Kurt Sami Şener. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1991.

Şirin, Turgay “Küresel Tehditlerin Türkiye’nin Güncel Aile İstatistiklerine Etkisi”. *Küresel Tehditler Karşısında Aile*. ed. Turgay Şirin. 13-19. İstanbul: İstanbul Aile Vakfı Yayınları, 2024. <https://istanbulailevakfi.org/uploads/2024/12/1581611004aab2622e54728a1f683699.pdf> [26 Nisan 2025].

T. C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Bahçelievler Müftülüğü. “Tanıtım ve Tarihçe”. <https://istanbul.diyamet.gov.tr/bahcelievler/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentId=muftulugumuz> [01 Kasım 2024].

Taplamacıoğlu, Mehmet. “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1-4 (1962): 141-152.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2305600#1086818> - 2305600.pdf [10 Ocak 2025].

Tekin, Mustafa. “Türkiye Toplumunun Dinî Hayatında Postmodern Tezahürler”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2011), 5-28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10037> [13 Mayıs 2024].

Tirmizi, Ebû. İsâ Muhammed b, İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. “Sünen”. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. “Birr”,33. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.

——— “Tefsirü'l- Kur'ân”. 48, ts.

Tümer, Günay. “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994). 9/312-320. <https://islamansiklopedisi.org.tr/din>. [13 Kasım 2024].

Tümer, Günay ve Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1993.

Türk, Esra. “Çocuğuma İbadet Alışkanlığı Nasıl Kazandırabilirim”. *Ailede Din Eğitimi*. ed. Gülsüm Pehlivan Ağırakça-Arife Gümüş. 96-108. İstanbul: Yekder Yayınları, 2. Baskı., 2019.

Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> [03 Aralık 2024].

Türkiye İstatistik Kurumu. “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları”. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> [01 Şubat 2025].

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Bahçelievler Müftülüğü. “Tanıtım ve Tarihçe”. <https://istanbul.diyamet.gov.tr/bahcelievler/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentId=muftulugumuz> [01 Kasım 2024].

Uysal, Veysel. “İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma (A Pilot Study On The Islamic Religiosity Scale)”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (1995): 263-271.

https://www.islamiarastirmalar.com/journal_article/islami-dindarlik-olcegi-uzerine-bir-pilot-calisma-a-pilot-study-on-the-islamic-religiosity-scale/

[03 Şubat 2025].

Uçar, Ramazan vd. “Din ve Değişim Bağlamında Türk Toplumı”. *Toplumlar Bilimleri Dergisi* 16/33 (2022): 225-236.

https://isamveri.org/pdfdrg/D03402/2022_33/2022_33_UCAR_DEMIR.pdf

[12 Aralık 2024].

Creswell, John W. *Araştırma Deseni- Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. ed. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık, 2017.

Yavuz, Kerim. *Günümüzde İnançın Psikolojisi*. Ankara: Boğaziçi Yayınları, 1. Baskı., 2013.

Yavuzer, Haluk. “Çocuk Psikolojisi”. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020.

Yazbeck Haddad, Yvonne. “Kur’an-da Din Teriminin Anlamı”. çev. Ahmet Güç. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000): 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/144020> [17 Kasım 2024].

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. ed. Ali Yıldırım, Hasan Şimşek. Ankara: Seçkin, 11. Baskı., 2018.

EKLER

EK. I: Dini Hayat Ölçeği

Sizleri Emine ÜSTÜN tarafından yürütülen “Liseli Gençlerde Dini Hayat Araştırması: Bahçelievler Örneği” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı: Lise gençliğinde Allah inancı gelişimini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faktörleri incelemektir.

Araştırmada sizden tahminen 15-20 dakika ayırmanız istenmektedir. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahiptir. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**. Araştırmada Kişisel veri toplanacağından **6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu** ve ilgili mevzuat uyarınca kişisel verileri korumak amacıyla gerekli tüm tedbirler alınacaktır.

ANKET

LÜTFEN SİZE EN UYGUN SEÇENEĞE (X) İŞARETİ KOYUNUZ!

1. Cinsiyetiniz.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

() Kız () Erkek

2. Yaşınız.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

() 14 () 15 () 16

() 17 () 18

3. Okulunuzun türü.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Anadolu Lisesi Anadolu İmam Hatip Lisesi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Çok Programlı Anadolu Lisesi Sosyal Bilimler Lisesi

4. Sınıfınız.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Hazırlık Sınıfı Lise 1 Lise 2

Lise 3 Lise 4

5. Annenizin eğitim durumu.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Okur-yazar değil İlkokul mezunu Ortaokul mezunu

Lise mezunu Üniversite mezunu Lisansüstü (Yüksek lisans, doktora vs.)

6. Babanızın eğitim durumu.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Okur-yazar değil İlkokul mezunu Ortaokul mezunu

Lise mezunu Üniversite mezunu Lisansüstü (Yüksek lisans, doktora vs.)

7. Ailenizin ekonomik durumu.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Çok İyi İyi Orta

Düşük Çok Düşük

8. Kiminle birlikte yaşıyorsunuz?

Uygun olanların tümünü işaretleyiniz.

Annem-babamla (Çekirdek aile) Annemle (ayrıldı) Babamla (ayrıldı)

9. Annenizin dini yaşantısı.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

İnançlıdır ve ibadetlerini düzenli olarak yerine getirmektedir İnançlıdır ancak ibadetlerini ara sıra yerine getirmektedir İnançlıdır ancak ibadetlerini yerine getirmez

İnançlı değildir, dine karşı tepkilidir

10. Babanızın dini yaşantısı.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

İnançlıdır ve ibadetlerini düzenli olarak yerine getirmektedir İnançlıdır ancak ibadetlerini ara sıra yerine getirmektedir İnançlıdır ancak ibadetlerini yerine getirmez

İnançlı değildir, dine karşı tepkilidir

11. Allah'ın varlığına ilişkin inancınız.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Allah'ın gerçekten var ve bir olduğuna inanıyorum ve bundan hiçbir şüphe duymuyorum Bazı şüphelerim olsa da Allah'ın varlığına inanıyorum Allah'a inanmıyorum ancak üstün bir gücün varlığına inanıyorum

Allah'ın var olup olmadığından emin olamıyorum Allah'ın varlığına inanmıyorum

12. Kur'an-ı Kerim gerçektir, hiçbir şekilde değişmemiştir ve kıyamete kadar da değişmeyecektir.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım

Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

13. Allah(cc) emir ve yasaklarını peygamberlerine vahiy yoluyla bildirmiştir.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım

Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

14. Hz. Muhammed (sav) Allah'ın kulu ve son peygamberidir.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım

Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

15. Kıyamet günü ve ölümden sonraki hayat haklı ve gerçektir.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

16. Kader haktır, hayır ve şer Allah'tan gelir.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

17. Melek, cin ve şeytan gibi varlıklar gerçektir ancak biz gözümüzle göremeyiz.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

18. Dünyada iyi işler yapanlar Hz. Muhammed'e inanmasalar da cennete gidebilirler.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

19. Dünyada meydana gelen ve gelecek olan her şey Allah'ın izniyle gerçekleşir.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

20. İnsanlar öldükten sonra Ahirette yeniden diriltilecek ve yaptıklarının hesabını vereceklerdir.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

21. Helal ve haramlar günümüz şartları dikkate alınarak yeniden gözden geçirilip düzenlenebilir.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

22. Aile bireylerinden dini görevlerini yerine getirmeyenler zorlanmalıdır.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

23. Gençlerin kız-erkek toplanıp eğlenmelerinde bir sakınca yoktur.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

24. Evlilik ve nişanlılık öncesi gençlerin birbirleriyle özel gezmelerinde bir sakınca yoktur.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

25. Dinde zamanın şartlarına göre yeni yorumlara ihtiyaç vardır.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

26. Para benim dindarlığımı olumsuz etkiler.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

27. Gündelik hayatta aldığım kararları dinden çok sosyal çevrem belirler.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

28. Örtünmek emirdir fakat tarzımı kendim belirlerim.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım

Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

29. Giyim kuşamla ilgili tercihlerimi moda ve markalar belirler.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

30. Çok özel günlerde aşırıya kaçmadan alkollü içecek içmekte herhangi bir sakınca yoktur.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

31. İbadet ve dua esnasında kendimi Allah'a daha yakın hissediyorum.

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım
 Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum

32. Size göre aşağıdakilerden hangisi dindarlığın en önemli kriteridir?

Birden fazla seçenek işaretlenebilir.

Mübarek gün ve gecelerde ibadet etmek Allah'a inanıp kalbi temiz tutmak
 Özel günlerde mevlit okutmak, lokma, helva, aşure dağıtmak
 Ezan, Kur'an, cami, minare vb. dini simgelere saygılı olmak İman edip,
ibadetleri eksiksiz yerine getirmek ve İslam ahlakına uygun yaşamak Örf ve
adetlere bağlı olmak

33. Dini bilgilerinizi en çok hangi yaş grubunda edindiniz?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

6 yaş altı 6-10 yaş arası 11-13 yaş arası 14-16 yaş arası 17-
18 yaş arası

34. Dini bilginizin gelişmesi için sizi teşvik eden kurum ya da kişileri belirtir misiniz?

Birden fazla seçenek işaretlenebilir.

Ailem ve yakın çevrem Arkadaşlarım Diyanet mensupları
 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Dini eğitim veren özel hocalar
Dini grup ve cemaatler

İnternet Diğer

35. Dini nitelikli bir konuyu danışmak istediğinizde hangi kişi ya da kuruma müracaat edersiniz?

Birden fazla seçenek işaretlenebilir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Din görevlisine (imam, müezzin) Müftü ve vaizlere

Kur'an Kursu öğreticilerine Alo fetva hattına Yakın çevremde dini bilgisi olanlara

Televizyonlarda dini program yapanlara Danışma ihtiyacı duymuyorum

36. Cuma namazını ne sıklıkla kılarırsınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Her zaman Çoğunlukla Ara sıra

Nadiren Hiçbir zaman

37. Bayram namazlarını ne sıklıkla kılarırsınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Her zaman Çoğunlukla Ara sıra

Nadiren Hiçbir zaman

38. Teravih namazlarını ne sıklıkla kılarırsınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Her zaman Çoğunlukla Ara sıra

Nadiren Hiçbir zaman

39. Günlük beş vakit namazları ne sıklıkla kılarırsınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Her zaman Çoğunlukla Ara sıra

Nadiren Hiçbir zaman

40. Mübarek gün ve gecelerde ibadet eder misiniz?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

Her zaman Çoğunlukla Ara sıra

Nadiren Hiçbir zaman

41. Aşağıdaki ifadelerden hangisi sizin oruçla ilgili durumunuzu yansıtmaktadır?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Sağlığım elverdiği sürece Ramazan ayında oruç tutarım Ramazanda ara sıra oruç tutarım
 Sağlığım elvermediği için oruç tutamıyorum Hiç oruç tutmam

42. Yerine getiremediğiniz ibadetlerinizin (namaz, oruç vb.) kazasını yapar mısınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- En kısa zamanda yaparım Vakit bulunca / uygun olunca yaparım
 İbadetlerin kazası olabileceğini düşünmüyorum İbadetlerimin kazasını hiçbir zaman yapmam

43. Başörtülü iseniz aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanını işaretleyiniz.

Birden fazla seçenek işaretlenebilir.

- Dini inancım gereği örtüyorum Çevre baskısından dolayı örtüyorum Ailem istediği için örtüyorum
 Okuduğum okul gereği başımı örtüyorum Güzel görünmek için örtüyorum

44. Kur'an-ı Kerim'i Arapçasından okumayı biliyor musunuz?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz.

- Evet Hayır

ÖZGEÇMİŞ

Emine ÜSTÜN

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Ana Bilim Dalı Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Bölümü, 2025, İstanbul.

Lisans: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1998, Bursa.

Hafızlık: Beşikdüzü Kız Kur'an Kursu, 1986, Trabzon.

B. MESLEKİ DENEYİM

2000-2004 Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Orta Öğretim Kurumları ve Liselerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni.

2013-2019 Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur'an Kurslarında Kur'an Kursu Öğreticisi.

2019-2025 Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesinde Hafızlık Kur'an Kursu Öğreticisi.

C. ÇALIŞTIĞI PROJELER

2019-2025 Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortak yürütülen örgün eğitimle hafızlık projesi.

Diyanet İşleri Başkanlığı gençliğe değer projesi.